

(BIBLIOTECA
MILÀ
I FONTANALS
27)

MOVIMENTS DE PROTESTA I RESISTÈNCIA A LA FI DE L'ANTIC RÈGIM

PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

Moviments de protesta i resistència
a la fi de l'Antic Règim

**(BIBLIOTECA
MILÀ
I FONTANALS
27)**

MOVIMENTS DE PROTESTA
I RESISTÈNCIA A LA FI
DE L'ANTIC RÈGIM

A cura de Ramon Arnabat

COORDINADORA DE CENTRES D'ESTUDIS
DE PARLA CATALANA
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT
1997

Aquest volum aplega les aportacions presentades a un dels quatre àmbits del I Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana: Moviments Socials i Dinàmica Associativa (Lleida, 10 i 11 de novembre de 1994).

Suports rebuts:

Associació d'Arxivers de Catalunya
Centre d'Història Contemporània de Catalunya
Fundació Enciclopèdia Catalana
Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs
Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura
Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (Universitat Pompeu Fabra)
Servei Bibliogràfic d'Història Local de Catalunya
(Universitat Autònoma de Barcelona)
Societat Catalana d'Estudis Històrics

Primera edició, octubre 1997

La propietat d'aquesta edició és de Publicacions de l'Abadia
de Montserrat

Ausiàs Marc, 92-98 - 08013 Barcelona

ISBN: 84-7826-875-8

Dipòsit legal: B. 37.163-1997

Imprès a Novagràfik, S.L. - Puigcerdà, 127 - 08019 Barcelona

El volum que teniu a les mans conté les ponències i comunicacions presentades a l'àmbit dels *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim (1714-1808)*, del I Congrés dels Centres d'Estudis de Parla Catalana. Aquests treballs es presenten agrupats en quatre apartats: l'estat de la qüestió, la resistència i la protesta política i social, les resistències antisenyorials, i els conflictes al voltant dels drets i béns comunals.

En el primer apartat, les aportacions de Jesús Millán i Enric Tello ens ajudaran a situar el tema de la conflictivitat del segle XVIII en un context més ampli, com és el de les dinàmiques socials a l'Antic Règim. Aquests treballs, a més, ens oferiran una perspectiva més àmplia sobre aquesta problemàtica, donant-nos a conèixer les principals aportacions historiogràfiques i plantejant-nos noves línies de recerca.

En el segon apartat, els treballs de Joaquim Albareda i Jaume Santaló tracten sobre dos conflictes concrets, els carrasquets i l'avalot de quintes (1773), de caràcter polític i social, més que econòmic. Aquests estudis ens permetran analitzar un tipus de resistències poc estudiades.

En el tercer apartat, l'estudi de Valentí Gual ens farà conèixer el prolongat conflicte entre l'abat de Poblet i els veïns de Vimbodí. D'altra banda, els treballs de Ramon Arnabat i Josep Fornés ens donaran una visió més àmplia, tant cronològicament com geogràfica, d'aquestes resistències pageses al domini senyorial, mitjançant la qual podrem analitzar les continuïtats i discontinuïtats en aquestes lluites.

En el quart apartat, els treballs de Mònica Bosch, Rosa Congost i Pere Grifé, Maria Àngels Sanllehy i Xavier Vidal, ens ofereixen noves aportacions sobre el conflictiu procés de lluites i resistències al

voltant dels drets i béns comunals. Un enfrontament que es prolonga al llarg del segle XVIII i que té com a eix principal els intents de privatització d'aquests béns i les resistències a aquesta privatització.

Sens dubte, el conjunt d'estudis i recerques recollits en aquest volum contribuirà a un millor coneixement del segle XVIII català, molt més conflictiu del que s'ha dit fins ara, com ho demostren aquests treballs sobre les protestes i resistències respecte a temes tan diversos de la societat senyorial catalana.

RAMON ARNABAT

Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim (1714-1808): cap a una integració de les actituds i les trajectòries socials

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi de la conflictivitat social a les darreries de l'Antic Règim travessa allò que podríem entendre com un període de decadència. Potser aquest tema ha perdut atractiu com a fruit, d'una banda, dels progressos ja fets en el coneixement descriptiu dels fenòmens més espectaculars. De l'altra, però, pot haver-hi influït també la crisi dels models interpretatius més usuals, de manera que no disposem ni d'un determinisme còmode —com potser succeïa de vegades no fa massa anys— ni tampoc d'una metodologia acceptada sobre com cal relacionar actituds i estructures socials, experiències socioeconòmiques específiques i adhesió a blocs i llenguatges polítics, formes de reacció i universos culturals o simbòlics. En qualsevol cas, el problema de la protesta popular ha perdut importància en l'horitzó de molts corrents de recerca actual sobre aquest període. Crida l'atenció, per exemple, el notable desenvolupament dels estudis sobre aspectes o sectors socioeconòmics determinats, sobretot aquells que poden ser objecte d'un tractament qualitatiu. Una desconexió semblant s'observa de vegades en l'expansió dels treballs d'història política sobre el segle XIX, on molt sovint es perd de vista l'experiència de politització i conflictivitat acumulada des de la crisi de l'Antic Règim.

Crec, en canvi, que malgrat les dificultats hi ha raons importants per a tractar de recuperar el paper dels aspectes conflictius en la dinàmica de les societats. En primer lloc, perquè l'evolució històrica no es mai l'evolució de les estructures. L'acció dels individus, les seues formes de protesta, de resistència o d'adaptació són elements fonamentals per a entendre les trajectòries seguides per societats di-

verses, en especial si, com es demana cada vegada més, no ens limitem a estudiar-les per separat, sinó que introduïm una problemàtica comparativa. L'estudi del canvi social no es pot aïllar de la conflictivitat com a factor de primer ordre.

Però, més enllà d'aquesta comprovació, hi ha nous enfocaments de la història social que discuteixen el sentit del determinisme i proposen que no hi ha una «economia» separada de les «actituds» o, dit d'una altra manera, que no hi ha «estructures» sense «accions». ¿Es pot continuar parlant d'una determinada lògica d'interessos —a l'hora d'entendre les actituds econòmiques d'un sector social, per exemple— sense tenir en compte l'experiència de la relació entre dominadors i dominats o les necessitats que es deriven del manteniment de l'hegemonia o del seu condicionament en benefici propi?¹ Tot això empeny a traspassar els límits de molts camps temàtics aparentment allunyats de l'àmbit de la conflictivitat.

Això suposa alhora el repte de plantejar aquest àmbit d'una manera més ampla i més útil per a la comprensió de la història. L'estudi de la conflictivitat no pot ser ja una sèrie entretallada d'esdeveniments espectaculars, sinó que ha d'incloure les bases materials i quotidianes de la protesta i l'adaptació a l'ordre vigent. Ha d'atorgar un interès decisiu a l'ampli camp de tensions quotidianes, amagades o més o menys normals. La preferència per l'estudi de la protesta manifesta o espectacular condueix a creure, sovint de manera enganyosa, que la seua absència prova la passivitat de les classes dominades. Rebel·lia i col·laboració no són, en realitat, els pols oposats d'una dicotomia rígida: funcionen normalment en una barreja en la vida quotidiana. Com ha proposat Alf Lütcke,² «les rela-

1. Només a tall d'orientació: Harvey J. KAYE i Keith McCLELLAND (eds.), *E.P. Thompson. Critical Perspectives*, Polity Press, Cambridge, 1990. Alf LÜDTKE, *Eigen-Sinn: Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus*, Ergebnisse Verlag, Hamburg, 1993. Hans MEDICK, «Missionaries in the row boat»? Ethnological ways of knowing as a challenge to social history», *Comparative Studies in Society and History*, núm. 29 (1987), pàgs. 76-98 (originàriament publicat en alemany amb el títol «Missionare im Ruderboot»? Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderung an die Sozialgeschichte» a *Geschichte und Gesellschaft*, núm. 10 (1984), pàgs. 295-319). Leopoldo Moscoso, «Lucha de clases, acción colectiva, orden y cambio social», *Zona abierta*, núms. 61-62 (1992), pàgs. 81-187. James C. SCOTT, *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*, Yale University Press, New Haven i Londres, 1985, especialment pàgs. 304-350.

2. *Eigen-Sinn*, pàg. 15.

cions de domini, igual com les de mercat, només funcionen quan els impulsos i els interessos dels dominadors i dels productors es posen en relació també amb els interessos i les prioritats, les emocions i les pors dels altres, quan la *col·laboració* o el suport, com a mínim una *acceptació* sempre reiterada, adquireix el seu atractiu propi per als que es troben en una situació de dependència, per a aquells que se senten desproveïts de poder». Per tant, les noves dimensions de l'estudi de la protesta requereixen aprofundir en conceptes nous, que lliguen actituds normals i moments espectaculars.

Lògicament, tot això s'adapta malament a la mena d'història que tracta de reproduir o exemplificar una pauta prèvia ja coneguda. Hauria de trobar, en canvi, la seua expressió en el plantejament de problemes a partir de la consideració d'altres camps temàtics, de les trajectòries de llarga durada o de l'anàlisi comparativa entre societats. Com passa sovint, la fragmentació de l'objecte d'estudi pot simplificar les coses al preu de reduir la fertilitat dels seus resultats.

2. LA CONFLICTIVITAT POPULAR EN UNA ÈPOCA DE «TRANSICIÓ»

Com és sabut, tenen una certa tradició aquelles perspectives que, en estudiar la conflictivitat popular a les societats de l'Antic Règim, insisteixen en el seu caràcter tradicional, «irracional» fins i tot, o, en un altre sentit, en el seu caràcter fragmentari, sense capacitat de qüestionar en conjunt el sistema establert. Serien, per tant, difícilment relacionables amb el procés posterior que va dur cap a les societats burgeses contemporànies.³

Entre nosaltres, en canvi, la importància del tema estigué lligada a les interpretacions influïdes pel marxisme. Algunes d'elles han definit de manera molt precisa el sentit d'aquesta conflictivitat. Tot assumint la lògica dels «modes de producció», es considera que la societat de l'Antic Règim hauria estat integrada per un món de petits productors, explotats en primer lloc pel feudalisme. Així per a Albert Soboul «la desintegració de la comunitat rural, precipitada per la Revolució, assenyalava (...) el pas d'una economia natural a l'econo-

3. Un estat de la qüestió útil és el de Winfried SCHULZE, «Europäische und deutsche Bauernrevolten der frühen Neuzeit. Probleme der vergleichenden Betrachtung» a Id., ed., *Europäische Bauernrevolten der frühen Neuzeit*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1982, pàgs. 10-60.

mia capitalista». Aquesta «comunitat de cultivadors» es podria definir encara a finals de l'Antic Règim —«deixant de banda els progressos de la penetració del capitalisme»— «com un sistema d'economia agrícola natural, com un mode de producció precapitalista», dominat per un règim feudal que l'unificava, reduïa la importància de la desigualtat interna i, alhora, constituïa l'element de conflicte absolutament prioritari.⁴ En deixar fora de consideració l'avenç de les tendències de signe capitalista, la societat del segle XVIII accentuava el seu caràcter genèricament *feudal*, aliè al pes de l'evolució històrica que qüestionava l'adequació de l'esquema social del feudalisme. Algunes vies d'anàlisi del sorgiment de la monarquia absoluta com a «renda feudal centralitzada» condueixen a una mateixa perspectiva: es tractaria bàsicament de «camperols», explotats principalment pel feudalisme i que tenen els senyors i el règim absolut com a obstacles comuns. La lluita d'aquests petits productors contra l'explotació senyorial i monàrquica i, alhora, la seua possible confluència amb el projecte de la burgesia antifeudal serien els arguments prioritaris d'aquest període.

Aquesta perspectiva permet assumir implícitament la viabilitat de l'esquema dels modes de producció i la seua dinàmica. Mentre hi ha feudalisme predomina l'explotació extraeconòmica dels petits productors independents. És només arran de la revolució burgesa que la despossessió i el mercat de treball amenacen seriosament la pervivència de la «societat camperola». Tot això atorgava un sentit o un rumb determinat a les lluites populars del període. En un treball que es presentava com a renovador d'aquesta perspectiva, se citava el criteri de Lenin:

«A les revolucions burgeses, la tasca principal de les masses treballadores va consistir a realitzar el treball negatiu o destructiu d'eliminar el feudalisme, la monarquia o allò medieval. Del treball positiu o creatiu d'organitzar la nova societat se'n va encarregar la minoria propietària i burgesa de la població.»⁵

D'una manera o una altra, la Revolució Francesa es convertia en el punt de referència com a model. En especial, la interpreta-

4. Albert SOBOL, *Problemas campesinos de la revolución, 1789-1848*, S. XXI, Madrid, 1980, pàgs. 49-58.

5. Manfred KOSSOK dins Gerhard BRENDLER et alii, *Las revoluciones burguesas. Problemas teóricos*, Crítica, Barcelona, 1983, pàg. 109.

ció de la Gran Por com a moviment camperol i antifeudal ha fet esperar sovint fenòmens d'aquesta naturalesa a tot arreu i, en canvi, ha reduït la importància d'altres tipus de manifestacions conflictives.

Al capdavant, era la successió en els modes de producció allò que marcava el ritme de les prioritats i del protagonisme en les lluites socials. Tanmateix, la investigació ha qüestionat cada cop més eixa imatge de món camperol-senyerol, pràcticament intocat per elements de signe capitalista, que assumia el model anterior. D'altra banda, la dinàmica dels moviments socials resultava difícil de resumir en l'alternativa entre feudalisme i antifeudalisme, de la mateixa manera que el discurs *liberal* no reflectia aspiracions exclusivament *burgeses* ni es limitava a adoptar només un caràcter *antifeudal*.⁶

Sembla necessari, doncs, replantejar la problemàtica de la conflictivitat i el canvi social amb un sentit més pròxim a la realitat històrica. La crisi d'aquesta visió, segons crec, no es pot resoldre per una clau interpretativa, que ens assenyale el sentit de la conflictivitat a les darreres etapes de l'Antic Règim en qualitat d'una mena de llei històrica. Em sembla necessari, en canvi, que l'historiador no es deixi enlluernar per la suposada teleologia dels «resultats finals», sinó que s'interesse sobretot per entendre el procés, sempre més ric en alternatives i possibilitats, i, també, més pròxim al significat dels agents socials. Els criteris d'un cert marxisme finalista, segons el qual «allò que compta socialment és allò que s'esdevingué de manera històrica i possible»,⁷ han mostrat la seua capacitat per a fer construccions ideals, suposadament coherents, i per a destacar les exigències de la «necessitat històrica». La seua rigidesa, però, ha conduït a ignorar bona part de la realitat concreta, a contraposar de manera inviable teoria i coneixement empíric i, per tant, a bloquejar l'estadi assolit per la historiografia. La possibilitat de simplificar els problemes i de fer algunes interpretacions aparentment brillants ha estat de vegades un atractiu enfront d'una història més oberta a

6. Un exemple per al cas de la Revolució Francesa, Volker HUNECKE, «Tendenze anticapitalistiche nella Rivoluzione Francese. Intorno ad alcuni dibattiti recenti», *Società e Storia*, núm. 1 (1978), pàgs. 143-165, també a *Geschichte und Gesellschaft*, núm. 3 (1978), pàgs. 291-323.

7. Vid. la discussió de Jürgen KOCKA, *Historia social. Concepto, desarrollo, problemas*, Alfa, Barcelona i Caracas, 1989, pàg. 44.

la diversitat d'allò real. Com va assenyalar Jaume Torras,⁸ les interpretacions teleològiques conduïen «a falsejar els termes reals en els quals es plantejaven els conflictes, tot exagerant la clarividència d'alguns comportaments i la inanitat dels restants».

Els problemes, doncs, no s'haurien d'analitzar amb una teoria prèvia que ja ens dona una interpretació feta, sinó d'una manera diferent. Necessitem enfocaments que no privilegien el protagonisme d'un «corrent dominant» de canvi social fins al punt d'excloure'n les alternatives o la simultaneïtat i el ritme canviant de motius de greug ben diferents.

En fer això, però, la pèrdua d'un esquema previ ha conduït a un doble risc. En primer lloc, un creixent desinterès pel tema, sobretot per raó de la dificultat de relacionar de manera simple i directa la conflictivitat social amb l'esgotament del sistema de l'Antic Règim. És allò que posava en relleu, per exemple, Theda Skocpol en el seu estudi sobre les revolucions socials.⁹ Això ha afavorit una comprensió del canvi històric concebuda principalment a partir de les estructures econòmiques o socials, on la importància de les accions col·lectives tendeix a esvaïr-se. També ha reforçat la tendència a posar l'accent en la política, i especialment en la política institucional. De vegades, fins i tot, el paper de les elits s'ha destacat com a factor decisiu del canvi històric, a diferència d'uns moviments socials prou heterogenis o parcials com per a reclamar el protagonisme dels grans canvis.¹⁰ En certa mesura, aquesta perspectiva no ha deixat

8. *Liberalismo y rebeldía campesina 1820-1823*, Ariel, Esplugues de Llobregat, 1976, pàg. 11. Versió catalana a Jordi CANAL, coord., *El carlisme. Sis estudis fonamentals*, L'Avenç, Barcelona, 1993, pàg. 84.

9. *Los Estados y las revoluciones sociales. Un análisis comparativo de Francia, Rusia y China*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1984. Vid. Santos JULIÀ, «Sociologías de la revolución», dins Julio VALDEÓN et alii, *Revueltas y revoluciones en la Historia*, Universitat de Salamanca, Salamanca, 1990, pàgs. 151-163.

10. Vid., entre altres elements per al debat sobre l'abast de la «història social», Tony JUDT, «A clown in regal purple: Social history and the historians», *History Workshop*, núm. 7 (1979), pàgs. 66-94; Jacques JULLIARD, «Political history in the 1980s. Reflections on its present and future», *Journal of Interdisciplinary History*, núm. 12 (1981), pàgs. 29-44, o J. M. KOUSSER, «Restoring politics to political history», *Journal of Interdisciplinary History*, núm. 12 (1981), pàgs. 569-595. En general, la panoràmica historiogràfica queda reflectida a Jürgen KOCKA, ed., *Sozialgeschichte im internationalen Überblick. Ergebnisse und Tendenzen der Forschung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1989.

mai de ser important, ja que una llarga tradició historiogràfica ha considerat les revoltes camperoles com una mena de fenomen espasmòdic o irracional, aliè a tota anàlisi política.

Els efectes d'una perspectiva semblant enllacen amb una determinada pauta interpretativa de les actituds polítiques a l'època contemporània. Això es comprova quan, de manera explícita o no, s'assumeix una trajectòria cap a la «modernització» en les actituds i normes d'expressió política. Sovint s'accepta que només en èpoques recents s'ha arribat a manifestacions d'interessos de manera autònoma, racional i independent per part de la gran majoria de la població. La conflictivitat no institucionalitzada o l'expressada de manera discontinua, massiva, violenta o interclassista s'adscriu —en bona mesura per exclusió— a eixe món ideal-típic, no aplicable en realitat a cap societat històrica en conjunt, que Tönnies anomenava *comunitat*, on, per oposició a la *societat*, els vincles i els valors «tradicionals» haurien limitat la independència dels individus.¹¹

En assumir aquesta mena de supòsits, molts historiadors del món contemporani introdueixen un tall prou discutible entre allò «tradicional» i allò «modern». I, en especial, es deixa de banda l'anàlisi de l'evolució històrica, amb tot el que té de no lineal, de barreja de ritmes diferents que han permès que «allò modern» es cove sovint amb les formes i experiències d'allò «antic». Edward P. Thompson¹² argumentà ja fa prou anys que la lluita de classes, quan és possible detectar-la formalment o de manera institucionalitzada, pot derivar d'una llarga gestació en períodes anteriors i aparentment «tranquils». El seu plantejament era, doncs, una invitació a no con-

11. Vid. el «Prólogo: Ferdinand Tönnies y la ciencia social moderna» de Lluís FLAQUER i Salvador GINER a Ferdinand TÖNNIES, *Comunidad y asociación. El comunismo y el socialismo como formas de vida social*, Ed. Península, Barcelona, 1979, pàgs. 5-22. Sobre la crítica a l'enfocament bàsic de la modernització, p.e., T. B. BOTTOMORE, *La sociología como crítica social*. Ed. Península, Barcelona, 1976; Peter CLARKE, «Political history in the 1980s. Ideas and interests», *Journal of Interdisciplinary History*, núm. 12 (1981), pàgs. 45-47; Ian ROXBOROUGH, «Modernization theory revisited. A review article», *Comparative Studies in Society and History*, núm. 4 vol. 30 (1988), pàgs. 753-761, i especialment la introducció de Charles TILLY a Id., ed., *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1975, i Hans-Ulrich WEHLER, *Modernisierungstheorie und Geschichte*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1975.

12. Especialment Edward P. THOMPSON, *Tradición, revuelta y conciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*. Crítica, Barcelona, 1979, pàgs. 13-61.

traposar d'entrada actituds de «submissió» i «lluita de classes». Sovint, però, els estudis sobre la política «moderna» continuen privilegiant, com ho recorda Alf Lüdtke, aquelles manifestacions de la conflictivitat «formalment modernes» que fan oblidar com es vivia o com s'entenia «des de baix» la retòrica o les institucions establertes. Hi ha motius, per tant, per a intentar superar eixa discontinuïtat aparent entre la conflictivitat «moderna» i el món suposadament «tradicional» de l'Antic Règim.¹³ Pot ser important aplicar aquesta visió, no tan sols per analitzar els problemes de la societat del segle XVIII o la crisi de l'Antic Règim, sinó també a fi de replantejar, passant per damunt de les divisions cronològiques convencionals i no gens eficaces, la gènesi dels alineaments sociopolítics d'èpoques més recents. Si l'esquematisme dels modes de producció implicava ignorar la complexitat de la realitat i afavorir una interpretació teleològica, l'esquema de la modernització té l'inconvenient de marginar l'estudi dels processos de canvi, de tipificar —més que no pas analitzar— la lògica de les actituds i aprofundir en la classificació més que en les experiències dels protagonistes col·lectius.

Tanmateix, aquesta invitació a revalorar les múltiples manifestacions de la conflictivitat no es pot prendre ingènuament com a clau historiogràfica ja enllestida. D'una banda, suposa el risc de la dispersió, especialment si es cau en la consideració aïllada o a curt termini de determinats fenòmens. La història des de baix requereix sovint un marc de temps reduït o un marc geogràfic limitat. L'anàlisi es pot malmetre si no es té present els problemes i el marc generals. Una cosa semblant pot succeir si oblidem que la formació de classes és un procés i que és d'aquesta manera com cal valorar les experiències col·lectives de conflicte. Per tant, per bé que l'anàlisi es pot centrar en uns fenòmens concrets, no pot oblidar ni els antecedents ni les derivacions posteriors. Com s'assimilà col·lectivament una de-

13. «Protest -oder: die Faszination des Spektakulären. Zur Analyse alltäglicher Widersetzlichkeit», dins Heinrich VOLKMAN i Jürgen BERGMANN, eds., *Sozialer Protest. Studien zu traditioneller Resistenz und kollektiver Gewalt in Deutschland vom Vormärz bis zur Reichsgründung*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1984; pàgs. 325-341. Sobre els problemes de diferenciar entre actituds reivindicatives «modernes» i manifestacions «tradicional», Alf LÜDTKE, «Die Ordnung der Organisation. Das Private und die Politik bei Industriearbeitern im kaiserlichen Deutschland», dins *Eigen-Sinn*, pàgs. 161-193, en anglès («Organizational order or Eigensinn?») dins Sean WILENTZ, ed., *Rites of Power. Symbolism, Ritual, and Politics Since the Middle Ages*. University of Pennsylvania, Filadelfia, 1985, pàgs. 303-333.

terminada experiència de conflicte? Quina mena de discurs o d'aliances varen capitalitzar en major mesura determinades mobilitzacions anteriors? Fins a cert punt, la perspectiva de la formació de classes no pot deixar de tenir present la visió de llarga durada. En cas contrari, es fragmenta d'una manera artificial els efectes d'unes experiències que normalment han estat objecte de valoració o selecció amb el pas dels anys.

Cal fer esment també del risc d'un cert romanticisme històric, que s'esdevé quan es considera allò «popular» com l'element absolutament oposat a les classes dominants o a l'Estat, o quan, de manera prèvia, es pensa que tot moviment de masses, independentment del missatge polític o de les aliances socials que segueix, representa una expressió autònoma i alternativa a l'ordre vigent. Cal una història que ens permeta aprendre de la investigació. Això només serà possible si abandonem una actitud apologetica i analitzem les capes populars tot admetent la possibilitat de la coexistència d'elements d'insubordinació i de col·laboració, si introduïm una problemàtica comparada i ens preguntem pels motius de les diferències o dels desenvolupaments desiguals de llarga durada.

Més que avançar una clau interpretativa, crec que convé orientar la recerca assenyalant algunes relacions que, a hores d'ara, semblen significatives. Tractaré de fer una aproximació —absolutament provisional i discutible— a una triple problemàtica: la relació entre la conflictivitat i l'evolució de les estructures socioeconòmiques, la relativa integració de les resistències antifeudals dins de l'absolutisme del segle XVIII i, en darrer lloc, la formació de visions polítiques mobilitzadores durant la crisi de l'Antic Règim.

3. ALGUNS PROBLEMES

a) Les transformacions de la conflictivitat en relació amb les tendències capitalistes generades sota el sistema feudal. Com deia abans, ha estat prou corrent assumir que el fet de l'existència del feudalisme atorgava una prioritat absoluta a la lluita antifeudal sota l'Antic Règim. Com ha recordat Volker Hunecke,¹⁴ a això es corresponia la visió d'uns antagonismes «tradicionals i immutables»: d'una banda, l'explotació feudal inalterada; d'una altra, la *jacquerie*, còmo-

14. «Antikapitalistische Strömungen», pàg. 306 (vid. n. 6).

dament qualificada de «camperola». Aquesta postura de partida implica també tancar els ulls a allò que ens mostren les recerques dels últims anys: no un món fàcilment adaptable a l'esquema del mode de producció feudal, sinó una societat força evolucionada, que no podem entendre al marge de l'enfortiment de la propietat privada i les relacions contractuals de mercat.

No es tracta de plantejar si la societat del segle XVIII era encara feudal o era ja capitalista. Es tracta d'analitzar una societat feudal que no s'ha mantingut immòbil i on vies específiques cap al capitalisme han anat adquirint cada cop més importància. Això ha pogut condicionar les estructures i les tensions socials. Per això té més sentit recuperar les propostes de Georges Lefebvre i Régine Robin,¹⁵ que destaquen els efectes d'aquestes «tendències cap al capitalisme» en l'economia, la societat i la política de l'Antic Règim, alhora que abandonen el prejudici de considerar les classes dominants com a presoneres d'una única categoria d'explotació i alienes a les oportunitats de reactualitzar-se. Introduir, en canvi, aquest enfocament crec que ens proporcionarà una major capacitat analítica per a entendre el caràcter social dels protagonistes i el sentit de les seues motivacions.

Tot al llarg del segle XVIII el règim feudal català va permetre la gestació de formes específiques d'acumulació capitalista, en benefici de grups socials diversos. Sens dubte, la penetració de la propietat urbana, privilegiada o rendista, havia alterat molt l'homogeneïtat d'allò que s'acostuma a anomenar «comunitat camperola». El món urbà condicionava en molts sentits el desenvolupament de la societat rural. Això suposava l'expansió del món del privilegi, però no tan sols per a reproduir el vell esquema, sinó posant-se a l'ombra de noves formes d'extracció de l'excedent. Nòmés recordaré, a tall d'exemple, el cas del primer baró de Maldà: «ultra el cobrament de drets senyorials i de rendes agràries, Jaume Cortada practicava amb els vassalls de la seva baronia la forma més subtil d'extracció d'excedent: el préstec. Tal com feia amb els pagesos del Pla de Barcelona, Maldà deixava diners i cereals a qui els necessitava i en po-

15. Régine ROBIN, «La naturaleza del Estado a finales del antiguo régimen: formación social, Estado y transición», dins D. RICHET et alii, *Estudios sobre la revolución francesa y el final del antiguo régimen*, Akal, Madrid, 1980, pàgs. 69-100, i l'article de Volker HUNECKE esmentat a la n. 6.

dia respondre». Però aquesta «acumulació sota el feudalisme» beneficià sectors diferents. També grups determinats de la «pagesia», fomentant així relacions de dependència i explotació sobre els més pobres al marge dels canals propis del feudalisme. No és cap casualitat, com ha recordat Pierre Vilar,¹⁶ que els agrònoms anglesos, immersos en les transformacions del camp britànic i amb la visió de la «nova agricultura», hagen participat de la valoració positiva de l'emfiteusi a Catalunya i que fins i tot un d'ells, Arthur Young, haja anomenat el pagès de mas que el va rebre a casa seua amb el terme *gentleman*.

És cert que aquesta evolució no ha estat en absolut uniforme. Tot seguint els treballs de Ramon Garrabou, Enric Tello i Enric Vicedo, sembla poder dibuixar-se una distinció a grans trets al món agrari català. A la Catalunya Vella, dominada pels grans masos, des de finals del segle XVII es va anar consolidant un sector de grans emfiteutes —*quasiproprietaris*, segons la fórmula de Pierre Vilar—, capaços d'afirmar la seua estabilitat sobre la terra i, allò més important, de participar de manera molt destacada en el monopoli sobre ella. Aquesta situació els col·locava de manera avantatjosa —a diferència de la major part de les grans cases senyoriales, que depenien sobretot del delme i les regalies per a aprofitar-se de la «fam de terra» dels més pobres. Era aquest factor precisament el que es faria cada cop més important. L'obtenció de força de treball i, sobretot, les formes contractuals de conreu més dinàmiques haurien de ser practicades preferentment per aquest sector de grans «pagesos». En certa mesura, la societat no deixava de ser «camperola», malgrat tot. Al capdavant, en una base ampla de camperols pobres recolzava la minoria de grans pagesos —veritable burgesia agrària— que disputava a poc a poc amb èxit l'excedent a l'estructura feudal.

La situació era diferent a les terres de Lleida. Ací és prou corrent comprovar que la reserva de terres ermes es troba en mans dels senyors: són allò que s'anomena precisament *diumenges*. Arran de les crisis i la despoblació durant el segle XVII els senyors controlen sovint les terres ermes. Per tant, a diferència d'allò que succeïa a la

16. *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Ed. 62, Barcelona, 3a. 1986; vol. III, pàgs. 554-561. La cita sobre el baró de Maldà a Emili GIRALT, «Família, afers i patrimoni de Jaume Cortada, mercader de Barcelona, baró de Maldà», *Estudis d'història agrària*, núm. 6 (1988), pàg. 316.

Catalunya Vella, a ponent eren els senyors els que en major mesura podien fer servir en favor seu el monopoli de la terra quan es feia notar la pressió demogràfica. Ara bé, el resultat majoritari no ha estat significativament el predomini del treball assalariat, sinó versions diverses d'una «economia camperola». No cal confondre aquesta estructura, efectivament de «petits productors», amb l'esquema usual del feudalisme. A la Catalunya dels masos aquesta proliferació d'explotacions familiars s'inclou en l'àmbit de la reproducció de la burgesia agrària que formaven els pagesos de mas. A la Catalunya de ponent, en canvi, sembla que l'estratègia dels senyors-terratinents fou fomentar les explotacions camperoles per tal d'evitar la davallada de les seues rendes cap a la segona meitat del segle. En algun moment aquesta política va enfortir la petita i la mitjana explotació, però també acabà donant oportunitats als pagesos rics o, fins i tot, al capital comercial. Probablement, la «societat camperola» era ací més homogènia i s'enfrontava més directament amb l'extracció feudal que no a la Catalunya Vella. D'una manera específica, però, les explotacions familiars predominants no eren un fruit directe de la reproducció del feudalisme, sinó un element induït per la lògica de la propietat privada de la terra i les relacions contractuals en el mercat: una proliferació de «camperols» dins l'òrbita d'una dinàmica capitalista.¹⁷ Això generava formes concretes de desigual-

17. Són especialment il·lustratius sobre la dinàmica de l'agricultura catalana al segle XVIII: Ramon GARRABOU, Enric TELLO i Enric VICEDO, «Régimen señorial y regímenes agrarios en el último ciclo de la renta feudal en Cataluña (1720-1840). Un análisis a través de cuatro baronías de l'Urgell y el Vallès», inèdit, i Enric TELLO, «Renta señorial y renta de la tierra en la última etapa del antiguo régimen en Cataluña», *Noticario de historia agraria*, núm. 4 (1992), pàgs. 283-314. Investigacions bàsiques sobre la Catalunya Vella són Rosa CONGOST, *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*. Eumo, Vic, 1990, i Llorenç FERRER, *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, s.l., 1987. Pel que fa a la Catalunya Nova, Gaspar FELIU, *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna: l'exemple del Pla d'Urgell*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1990, i Enric VICEDO, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*, Crítica, Barcelona, 1991. Pel que fa al foment de l'explotació o la propietat camperola per part de determinades dinàmiques capitalistes, Eric J. HOBBSBAWM, «Capitalisme et agriculture: les réformateurs écossais au XVIIIe Siècle», *Annales ESC*, núm. 33 (1978), pàgs. 580-601. He tractat de plantejar aquest problema a Jesús MILLÁN, «Radicalismo, pasividad, contrarrevolución. Política y conflictividad en la sociedad agraria española durante el ascenso del capitalismo», *Idearium*, vol. I (1992), pàgs. 75-90.

tat social i d'acumulació, que creaven greuges i formes de cohesió també específiques. És allò que ha mostrat Enric Tello per al cas de la Segarra. La distribució de la terra no sembla haver estat massa desigual en aquesta contrada. La superfície conreada per vies indirectes, d'altra banda, no arribava a la quarta part. Però la immensa majoria de les propietats practiquen una agricultura insuficient i la comercialització forçada, allò que les aboca a l'endeutament censal recurrent. Com a resultat, no tan sols la meitat dels contribuents no tenen terres ja al segle XVIII, sinó que apareix una desigualtat real força considerable, que permet que una ampla capa de censalistes —sovint eclesiàstics— pugui extraure l'excedent de les explotacions pageses.

Aquestes estructures, que han estat compatibles amb el feudalisme al llarg del segle, han acabat per accentuar la seua disfuncionalitat amb el règim senyorial. Sembla que els canals d'extracció en mans dels senyors no han estat capaços de seguir el ritme del creixement econòmic a llarg termini. Des dels anys entre 1770 i 1775, aproximadament, els ingressos senyorials creixen menys que els preus. Però justament aquest període, entre 1770 i la «Guerra Gran» (1793-1795), coincideix amb la màxima intensitat de la resistència legal als drets dels senyors.¹⁸ Hi ha motius, doncs, per a pensar que la crisi del feudalisme s'ha anat gestant en un clima d'oposició prou eficaç a l'hora d'erosionar els ingressos senyorials.

Restava molt, però, per a conèixer l'abast d'aquesta via de resistència. Els estudis actuals han observat conflictes legals a 435 municipis entre 1751 i 1837, quan els sotmesos a la jurisdicció senyorial al Principat eren 1.457. És a dir, es coneix aquesta mena de conflictivitat a menys d'un terç dels pobles afectats pel règim senyorial, la qual cosa no exclou en absolut que hi hagués conflictes a uns nivells jurídicament inferiors, que no ens són ben coneguts. Precisar l'abast i els canals dels conflictes jurídics és per tant una feina important a fer.

18. Montserrat CAMINAL et alii, «El moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835). Els arrendaments de la casa de Medinaceli», *Recerques*, núm. 8 (1970), pàgs. 51-72; Albert COTS i CASTAÑÉ, «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)», *Estudis d'història agrària*, núm. 6 (1983), pp. 241-268; Antoni SEGURA i MAS, «L'arrendament de drets senyorials, la conflictivitat social entorn de les institucions senyorials i la propietat de la terra a Catalunya», dins *Orígens del món català contemporani*, Fundació Caixa de Pensions, Barcelona, 1987; pàgs. 13-55.

Hi ha també allò que podríem anomenar els aspectes qualitius d'aquest qüestionament dels drets senyorials. Reflectia, això, tensions en el creixement econòmic? Probablement no és pas casualitat que l'apogeu de la conflictivitat legal es pugui relacionar amb l'esgotament de l'expansió del conreu entre 1760 i 1780. Com ha argumentat Enric Tello, les càrregues senyorials sobre la collita bruta s'han fet insuportables un cop assolit aquest sostre econòmic: per tal de continuar l'expansió agrària, les percepcions senyorials —i especialment el delme— havien de ser retallades dràsticament. Al seu torn, això empenyia els senyors cap a la reafirmació dels seus drets —quan precisament els havien relaxat abans per afavorir la recuperació dels vassalls— o els feia buscar alternatives també polèmiques, com ara la disputa per les terres sense artigar.

Amb tot, aquest esquema de la crisi estructural d'un sistema caduc no explica del tot ni el procés ni les formes que ha adoptat la conflictivitat. És important recordar que els conflictes radicals —qüestionar tots els drets senyorials o demanar la incorporació a la Corona— no han estat la norma, encara que no falten els exemples d'enfrontament global, sobretot en els casos de les senyories eclesiàstiques. Igualment, cal plantejar el problema dels temes en litigi. L'aspecte més debatut han estat els censos corresponents al domini directe, precisament un factor d'extracció d'excedent sovint poc feixuc per als vassalls o, fins i tot, marginal en el conjunt de les rendes senyorials.¹⁹ Com entendre aquesta prioritat del domini directe com a factor de conflictivitat? D'una banda, val la pena recordar que el cens debatut només afectava els emfiteutes directes dels senyors, condició que no tenien la major part de les capes baixes de la pagesia que havien proliferat tant durant el segle XVIII. Mentre, per exemple, la renda contractual de la terra es trobava fora de discussió quant a la seua legitimitat. En els seus inicis, doncs, aquesta via de qüestionament del senyoriu no tindria un caràcter «camperol» en un sentit genèric, sinó que procediria d'unes iniciatives i d'unes capes socials ben específiques.

19. A. SEGURA, «L'arrendament de drets senyorials», pàgs. 31-32. Confirma en general aquesta tendència Ramon ARNABAT, «Notes sobre la conflictivitat senyorial al Penedès (1759-1800)», *Estudis d'història agrària*, núm. 8 (1990), pàgs. 101-122, que recorda (pàg. 107, n. 29) com molts conflictes foren motivats per la pretensió senyorial d'exercir els drets del domini directe, com ara el cens i el lluïsmo, sobre els contractes de rabassa morta al Penedès i l'Anoia.

La qual cosa no significa que això no haja engegat una dinàmica favorable a la mobilització de grups socials més amples i a una radicalització major. L'oposició antisenyorial encapçalada o dirigida per una minoria benestant no era necessàriament una lluita impopular.²⁰ Caldria considerar si, en qüestionar el domini directe, s'estava atacant la part més obsoleta de l'entramat senyorial, per bé que no fos la més carregosa econòmicament. Això podria haver significat l'inici d'un procés de deslegitimació del senyoriu que es podria comprovar més tard, quan es va passar de les denúncies als fets consumats i quan els plets pels censos emfitèutics foren acompanyats, ja entrat el segle XIX, per una veritable «vaga de delmes», capaç de precipitar la crisi global del sistema.

Possiblement, doncs, les tensions econòmiques fonamentals no expliquen de manera mecànica la mena de conflictes antisenyorials que s'han produït de fet. Motius estratègics, l'estat del marc polític i jurídic, processos graduals de pèrdua de legitimitat o necessitats d'aliances que no sempre som capaços d'explicar poden haver afectat l'evolució concreta de la lluita antisenyorial. Aquests factors podrien haver motivat que el mecanisme més general i oneros, el delme, haja estat objecte d'una resistència més tardana o que les institucions religioses —com ara a Banyoles, al Bages o a Poblet— hagen patit els atacs més prolongats i radicals al seu domini. Sobretot, el procés de resistència no reproduïx els conflictes «eterns» entre les classes feudals típiques del feudalisme, allò que fa prou en-

20. Una situació semblant s'observa al País Valencià en determinats casos on, de fet, la major part dels veïns havien perdut la propietat de la terra; vid. Manuel ARDIT, *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*. Curial, Barcelona, 1993; vol. II, pàgs. 168-172. Però, de vegades, l'efecte disgregador d'aquesta aclaparadora diferenciació interna es reflecteix en la conflictivitat de caràcter antisenyorial, p.e. Jesús MILLÁN, «Antiliberalisme, protesta i subordinació popular al sud del País Valencià. El tradicionalisme polític en el desenvolupament d'una agricultura intensiva», *Recerques*, núm. 16 (1984), pàg. 107, i «Agricultura intensiva i explotació camperola: desenvolupament agrari i estructura de classes al regadiu valencià, segles XVII-XIX», dins Núria SALES et alii, *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica-Centre de Treball i Documentació, Barcelona, 1986; pàgs. 129-130. També Vicent GIMÉNEZ CHORNET, *Desenvolupament capitalista en el sistema feudal. Alberic en l'antic règim*. s.e., València, 1994; pàgs. 135-146. És important resseguir i aprofundir casos com els estudiats per Elisa BADOSA, «Procés d'una resistència pàgsa. El poble de Navarcles contra el monestir de Sant Benet de Bages (1711-1835)», *I Col·loqui d'història agrària. Barcelona, 13-15 d'octubre, 1978*. Inst. Alfons el Magnànim, València, 1983; pàgs. 411-424.

ganyós parlar d'una oposició simplement «camperola». Les noves jerarquies socials que s'havien consolidat com a fruit de l'evolució del món rural s'han de tenir molt en compte a l'hora d'interpretar l'abast i el significat de la lluita contra les càrregues senyorials.

És allò que es planteja especialment en el cas de l'oposició al delme. La seua generalització, relativament tardana, ha estat vista com una prova del rebuig al règim senyorial i als drets del clergat per part de la gran massa camperola. Naturalment, això és un element de primer ordre a l'hora de discutir el significat de les lluites polítiques entre carlins i liberals al segle XIX. Molts petits productors, però, no eren pagesos autònoms, explotats per la coacció extraeconòmica del feudalisme, sinó titulars de petites explotacions fomentades pels pagesos rics, com els que sovint protagonitzaven l'oposició a la senyoria, o permanentment endeutades amb prestadors i homes de negocis.

Rendistes i comerciants —entre d'altres, molts dels quals havien fet fortuna en el passat arrendant delmes i drets senyorials— no tenien un interès de principi en la destrucció del feudalisme. Els havia interessat progressivament, però, diversificar riscos, flexibilitzant l'adquisició de terres, i afavorir la reinversió de l'excedent agrari per tal de desenvolupar l'agricultura, la qual cosa no equival a «l'alliberament del camperolat» respecte al feudalisme.²¹ Podria explicar, en canvi, que l'ascens d'una certa burgesia interessada en la propietat de la terra haja afavorit o induït, fins i tot, la generalització de la resistència al delme per part de les categories més baixes del camperolat. En estimular el frau al delme per part de rabassaires, masovers o parcers, aquesta burgesia agrària pot haver-se proposat, com ha analitzat Enric Tello, l'apropiació de l'excedent en favor del seu propi patrimoni, cosa perfectament compatible amb la integració de la part corresponent al delme abolit en la renda de la terra fins a finals del segle XIX. Eren els canals d'extracció de la burgesia els que disputaven la part del delme a l'Església i els senyors, segons mostren prou casos. Per descomptat, també caldria analitzar fins a quin punt la dinàmica dels fets s'allunyà d'aquests objectius. Però, en principi, no és inevitable interpretar l'enfonsament efectiu

21. Vid. la interpretació que proposa Mª CRUZ ROMEO, *Entre el orden y la revolución. La formación de la burguesía liberal en la crisis de la monarquía absoluta (1814-1833)*, Institut «Juan Gil-Albert», Alacant, 1993.

del delme com a expressió directa de la rebel·lia camperola. Pot haver estat també reflex de la mobilització d'una burgesia agrària, predisposada a promoure el rebuig al delme de moltes economies subalternes i a accelerar així l'enfonsament de l'ordre establert. Els Brufau de Santa Coloma de Queralt —«pagesos», negociants de mules, agents dels negocis de drets senyorial de can Cortadellas— tenien un interès prioritari en l'adquisició de terres a principis del segle XIX: «hay buenos viñedos y olivares en Poblet, ya pueden replegar vales y dirigirlos a la compra de aquellos», reflexionaven la tardor del 1820. Lògicament, tenien un interès màxim per la desamortització, que ha hagut de ser un dels motius clau de la seua adscripció al liberalisme. De fet, s'autodefineixen com «muy alarmados» per les vacil·lacions de Ferran VII en signar els decrets sobre els convents. També s'han oposat a aquelles càrregues que bloquejaven la seua acumulació agrària («con tal que los señorios se vengan abajo luego y los diezmos queden reducidos a la mitad tenemos el negocio asegurado», els escriu un soci el 1821), però alhora han pressionat els senyors tot donant suport al descrèdit dels vells drets:

«Sería muy deplorable el que poseyendo S.E. un estado de los más pingües en Urgel dexase de concurrir al socorro de sus vasallos en la necesidad extrema en que se hallan... Sobradas quejas y agravios inventan los reductarios contra sus Señores para cohonestar los fraudes que cometen en el pago de los derechos para no darles un motivo aparente de aumentarlos.»²²

La recerca ens hauria d'ajudar a entendre com s'ha passat d'uns estadis a uns altres i quins processos han contribuït a desbordar la lluita antisenyorial en un context de guerra, buit de poder i canvis socials. Tot això sense oblidar que poden haver existit interessos específics i prioritats ben concretes per part dels diversos grups socials. Una vegada més, es fa difícil entendre els conflictes del final

22. Cit. per Núria SALES, *Mules, ramblers i fires (Segles XVIII i XIX)*, Edicions del Centre de Lectura, Reus, 1991, pàgs. 77, 79-80. Cal recordar els plantejaments d'un altre empresari agrícola a la Catalunya Nova i, també, antic empleat de can Cortadellas, com fou Guillem Oliver, personatge ben destacat que «reuneix en la seva persona totes les característiques i les activitats d'allò que podríem anomenar burgesia constitucional i liberal», vid. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*, Ed. 62, Barcelona, 1973, pàgs. 235-257.

de l'Antic Règim si no ens adonem de la importància d'un conjunt de transformacions molt gran.

b) La fi de les grans revoltes durant el segle XVIII. L'extinció de les grans onades de revolta camperola és un tret característic de les societats agràries de l'Europa occidental al segle XVIII.²³ Com interpretar aquesta característica en el cas de Catalunya? La Guerra dels Segadors s'havia produït en el context de les tensions institucionals amb la monarquia dels Àustria. Per tant, la lluita popular s'inclouïa llavors en els conflictes fiscals, militars i polítics que també enfrontaven l'oligarquia amb la corona.

Admetre la complexitat social dels fenòmens o, fins i tot, el protagonisme de determinades oligarquies no significa, però, negar el contingut popular d'aquesta mena de moviments. Com una mica a tot arreu, els conflictes entre les monarquies absolutes i les oligarquies provincials durant el segle XVII donaren peu a moviments de protesta molt amples. Això era especialment significatiu al camp català, on els mecanismes d'autoorganització vilatana estaven molt arrelats i permetien desfermar una resistència massiva contra la lògica que conduïa a la decadència. Eva Serra ho ha plantejat clarament:

«L'existència d'una aristocràcia i unes oligarquies urbanes no integrades en la monarquia i l'existència d'una poderosa capacitat social interna no permetien la penetració política de les maneres de fer de l'absolutisme (...). Les "aristocràtiques" Constitucions i les "oligarquiques" institucions salvaven el país de tants estralls i malvestats. Encara la historiografia està marcada per una manca de plantejaments teòrics que situïn el valor social de les velles lleis i el valor polític d'unes institucions també velles i estamentals.»²⁴

Jaume Dantí ha cridat l'atenció sobre la importància que tingueren les revoltes camperoles de finals del segle XVII al País Valencià i,

23. Jerome BLUM, *The End of the Old Order in Rural Europe*, Princeton University Press, Princeton (Nova Jersey), 1978. Christof DIPPER, *Die Bauernbefreiung in Deutschland 1790-1850*, Kohlhammer, Stuttgart i Berlin, 1980, i *Deutsche Geschichte 1648-1789*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1991. Emmanuel LE ROY LADURIE, «Révoltes et contestations rurales en France de 1675 à 1788», *Annales ESC*, vol. 29 (1974), pàgs. 6-22, i W. SCHULZE (vid. n. 3).

24. «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», dins Eva SERRA et alii, *La revolució catalana de 1640*. Crítica, Barcelona, 1991; pàgs. 50-51.

especialment, a Catalunya. El seu grau de suport i la seua organització les situen entre les grans revoltes pageses de l'Europa de l'època. Com s'ha produït més tard la descomposició dels mecanismes que afavorien aquesta mena de revoltes? Jaume Dantí ha destacat l'aliança de les classes dirigents del Principat amb la monarquia de Carles II, de tal manera que, automàticament fora d'aquest àmbit d'entesa dels poderosos, la protesta hauria tingut ja des d'aleshores un marcat caràcter de conflicte social, de protesta «popular» contra els poders establerts. «Aquesta aliança», escriu, «és la que ens permet parlar, en tot cas, de la resistència popular al poder de la monarquia (...) Així, doncs, la base gairebé exclusiva de la resistència que es desenvolupà enfront del poder reial era de caràcter popular».²⁵ Aquest brou de cultiu hauria afectat fenòmens posteriors. En bona mesura, la Guerra de Successió s'hauria de veure com a manifestació de conflictes populars, on greuges bàsicament socials haurien estat atiats, en circumstàncies específiques, com proposa Henry Kamen,²⁶ pels bàndols en lluita.

Les revoltes de finals del segle XVII no s'adreçaven només contra les càrregues fiscals i militars de la corona. Tenien també un component plebeu, antisenyorial o antiprivilegiat, allò que s'ha de situar en el context d'una difícil recuperació econòmica que afavoria formes noves de polarització social. Probablement, igual com succeí a les comarques centrals del País Valencià, això va deixar un solatge de malestar que podia ser mobilitzat més endavant. De tota manera, aquest component no fou l'únic factor de l'opció austriacista del Principat. El malestar social de les darreres dècades del segle XVII coexistia amb un grau d'integració oligàrquica que, com ha assenyalat Joaquim Albareda,²⁷ no era absolut ni incondicional. La Guerra dels Segadors havia transmès una major prevenció contra els moviments populars, però també contra el centralisme borbònic. En el terreny polític això hauria de tenir la seua importància. Per exemple, un pamflet durant les guerres contra França de finals del

25. *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*. Curial, Barcelona, 1990; pàgs. 196-197.

26. «Una nova visió de la posició del País Valencià i el Principat en la Guerra de Successió», *Revista de Catalunya*, núm. 7 (1987), pàgs. 78-88.

27. «Catalunya a finals del segle XVII: la continuïtat de la revolta», dins E. SERRA et alii, *op. cit.* (vid. n. 24), pàgs. 291-317.

segle XVII recordava als catalans en aquests termes l'experiència de l'annexió francesa dels comtats del nord:

«Aquells sí que són desdichats (...). De Constitucions de Catalunya no se'n parla. Los usos y usatges no estan en ús. Los Privilegios de la Pàtria abolits. No tenen deputats (...) ni altre cosa humana que'ls defense de la voluntat del Rey, que allí és l'única llei.»²⁸

Aquest llenguatge, posat en circulació com a instrument de mobilització popular, recorda un poc aquella visió que Eva Serra analitzava per a la conjuntura de 1640: el marc de les constitucions oligàrquiques com a recer protector també de les capes populars. La Guerra de Successió a la corona espanyola, de tota manera, donà lloc a un marc institucional nou. Fou precisament sota aquest marc centralitzador com, amb una cronologia comparable a la d'Europa occidental, acabà l'època de les grans mobilitzacions camperoles.

Les reformes borbòniques, com ha mostrat Josep M. Torras, eliminaren qualsevol principi d'autogovern del Principat, prioritzaren el control oligàrquic de la societat i introduïren uns criteris aristocràtics de govern municipal que no s'adaptaven a la realitat de la societat catalana. Això, de tota manera, no va bloquejar els canals d'integració amb l'ordre establert: «la Nova Planta borbònica (...) va establir els mecanismes necessaris (...), perquè, a causa de la manca de noblesa, fossin indefectiblement les capes més selectes i prominents de cada població les que ocupessin els càrrecs de major poder.»²⁹ Les institucions locals no quedaren tancades, sobretot a llarg termini, als processos de mobilitat social que eren determinats pels

28. Cit. per Joan BUSQUETS i Antoni SIMON, *Girona al segle XVII*, Ajuntament i Diputació de Girona, Girona, 1993, pàgs. 84-85. Vid. Jaume BARTROLI, «La cort de 1701-1702: un camí truncat», *Recerques*, núm. 9 (1979), pàgs. 57-75 i Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ, *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Ed. Vicens Vives-Fundació «la Caixa», Barcelona, 1993.

29. *Els municipis catalans de l'antic règim (1453-1800)*. (*Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*), Curial, Barcelona, 1983, pàg. 246. De fet, hi hagué molt d'hora plantejaments favorables a la integració de l'economia catalana dins una monarquia borbònica centralitzada, vid. Carlos MARTÍNEZ SHAW, «La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión», dins Roberto FERNÁNDEZ, ed., *España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*, Crítica, Barcelona, 1985, pàgs. 61-67, 108-115, i Christian WINDLER, «Josep Aparici, ein Beamter der spanischen Krone im Spannungsfeld von Zentralgewalt und katalanischer Selbstverwaltung», inèdit.

criteris de la fortuna personal. Però precisament és a les ciutats grans on les transformacions socials i econòmiques del segle XVIII es fan sovint més paleses, on aquesta adequació a la mobilitat de les fortunes es reflecteix amb més dificultats en la composició dels municipis. La riquesa rendista empeltada en el privilegi o militars i buròcrates nouvinguts i al servei de la monarquia disputen ací amb èxit l'accés al poder local. No ha d'estranyar, doncs, que més tard trobem entre aquesta mena de gent un medi social favorable moltes vegades al carlisme.³⁰ Probablement aquest és un element afegit a la major polarització de les societats urbanes per tal d'anar configurant l'esclat d'una oposició violenta a l'Antic Règim als principals nuclis de població, ja a inicis del segle XIX. «Observanse la constitució sempre recauran los empleos municipales ab la millor gen dels pobles que és lo principi del bé»: aquesta frase esperançada, treta de la correspondència dels Brufau el maig de 1820,³¹ reflecteix la important càrrega de significat polític que havia anat acumulant aquesta qüestió per als que estaven al marge del poder.

D'altra banda, malgrat la manca d'un reformisme decidit, tot indueix a pensar que algunes de les mesures oficials adoptades foren aprofitades per a expressar el descontentament i, fins i tot, per a articular les tensions a escala local. Això es comprova sobretot arran de les reformes municipals posteriors a 1766. De fet, l'agreuement de les tensions i la formació de bàndols es precipitaren —igual com succeí també fora de Catalunya— a partir de l'aparició dels primers càrrecs municipals per elecció popular. Fenòmens com l'onada de plets antisenyorials o les divisions internes de l'oligarquia —un problema que caldria resseguir cap a èpoques posteriors— probablement contribuïren a crear una dinàmica que amenaçava l'estabilitat de l'antic règim.

30. Jesús MILLÁN, «La resistència antiliberal a la revolució burgesa espanyola: insurrecció popular o moviment subaltern?», dins Josep M. FRADERA et alii, eds., *Carlisme i moviments absolutistes*, Eumo, Vic, 1990, pàgs. 27-58, i «Per una història social del carlisme. Una reflexió sobre els problemes de l'anàlisi històrica del moviment carlí», dins Conxita MIR, ed., *Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1993; pàgs. 13-50. Segons Eliseu TOSCAS —«Elements de continuïtat política local a la Barcelona del primer terç del segle XIX», *Afers*, núm. 15 (1993), pàg. 168, n. 14—, «la major part de l'elit dirigent del carlisme català durant la guerra dels Set Anys estava formada, precisament, per ex-regidors de l'Ajuntament de Barcelona».

31. Cit. Núria SALES, *op. cit.* (vid. n. 22), pàg. 79.

Aquests problemes, encara que sovint parcials, es feien recurrents i d'aquesta manera contribuïen a formar experiències col·lectives d'un tipus nou. A això s'afegia un grau pòtser incipient, però significatiu, de publicitat o participació en els esdeveniments. En realitat, marges de maniobra institucional molt petits poden haver tingut un ressò col·lectiu ben gran. La reformulació del marc polític de la monarquia adquireix d'aquesta manera una importància molt significativa. L'experiència de la derrota i la integració posterior en el sistema borbònic d'una part de l'oligarquia contribueixen a explicar l'esgotament de les revoltes massives. També la realitat social del «poble menut» hagué de canviar considerablement durant l'expansió del segle XVIII. Els protagonistes de les revoltes de la centúria anterior incloïen un sector inestable, en un context de crisi i reformulació del món agrari. Com ha recordat Eva Serra, «els segadors, aquesta gent inquieta i aplegadissa que baixa de la Muntanya, o que ve de la Segarra, descrita amb por i en termes negatius, no sembla pas que els hàgim de confondre exactament amb la societat agrària i urbana enquadrada per l'emfiteusi i el gremi».³² Com sempre, caldrà aprofundir en la realitat d'aquesta imatge i en el contrast que suggereix amb la realitat catalana del segle XVIII. Josep Fontana,³³ per exemple, ha cridat l'atenció sobre la necessitat de precisar l'impacte de la càrrega impositiva reial, per damunt dels tòpics. En principi, però, hi ha elements per a pensar que la Catalunya resultant de les colonitzacions i la recuperació de conreus del set-cents ha creat també una nova forma de «societat ordenada», noves xarxes d'explotació, dependència i control social. Una ampla base de camperols pobres han estat arrelats a la terra com a sotsemfiteutes o rabassaires, famílies senceres al

32. «Segadors, revolta popular i revolució política», dins *Revoltes populars contra el poder de l'Estat*, Generalitat de Catalunya, Centre de Lectura de Reus, Barcelona i Reus, 1992, pàg. 48. Naturalment, això planteja el problema de la discontinuïtat de molts sectors pagesos durant els segles posteriors a les lluites remences, com destaquen Eva SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Crítica, Barcelona, 1988, o Llorenç FERRER, *Pagesos, rabassaires* (vid. n. 17). Hi ha motius per a pensar, doncs, que la mena de «societat travada» —com l'anomena Rosa CONGOST, *Els propietaris* (vid. n. 17)— del segle XVIII no era un fenomen mas-sa antic.

33. *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, vol. V de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre VILAR, Ed. 62, Barcelona, 1998, pàgs. 136-137.

camp han estat absorbides per la indústria domèstica («con tanto acierto y economía» —explicarà un funcionari el 1777— «que desde la edad tierna de cuatro años ya ganan sus hijos lo que consumen»);³⁴ les ciutats, finalment, han absorbit a través de la indústria, el comerç o la construcció un volum creixent d'excedents demogràfics a la segona meitat del segle. No és casualitat que Jordi Nadal³⁵ haja plantejat la fi del règim demogràfic antic a la Catalunya de l'època. També per aquesta banda, doncs, cal pensar que els canvis han alterat el caràcter dels conflictes i la seua manera de manifestar-se. Caldrà resseguir els canvis i l'aparició de noves manifestacions.

La manca d'espectacularitat no ha de llevar significació als mecanismes de conflictivitat legal. És cert, per exemple, que la supervisió de la Reial Audiència de Catalunya sobre els municipis tendia a afavorir els senyors. No podem fer una dada fixa d'això, tanmateix. El recurs a la justícia reial suposava en si mateix un rebuig a l'autoritat senyorial, a la fragmentació del poder de l'antic règim.³⁶ Suposava alhora, com ha argumentat Christian Windler per a la Baixa Andalusia,³⁷ una apel·lació a una instància superior i extralocal, on els contactes personals, les influències o la competència jurídica podien situar en una posició no sempre favorable els més poderosos. És significatiu, de fet, que l'estudi dels plets entre senyors i pobles al País Valencià ens mostre «una posició segura per part d'aquells que estableixen aquesta resistència, davant el jutge, amb el

34. Cit. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic* (vid. n. 22), pàg. 349. Vid. també Jaume TORRAS, «Fabricants sense fàbrica. Estudi d'una empresa llanera d'Igualada (1726-1765)», *Recerques*, núm. 19 (1987), pàgs. 145-160.

35. P.e. a Joaquim NADAL i Philippe WOLFF, dir., *Història de Catalunya*, Oikos-Tau, Vilassar de Mar, 1983, pàgs. 65-92.

36. Encara que per a un altre període, Jordi OLIVARES, «Litigiositat rural i conflicte social a la Reial Audiència abans de 1640», dins Eva SERRA et alii, *La revolució catalana* (vid. n. 24), pàgs. 133-164. L'anàlisi d'aquestes experiències durant un període llarg ha estat posada en relació amb la politització popular al segle XIX, la qual cosa permet discutir el tòpic de l'aparició de la «racionalitat» en la defensa dels interessos només arran de les organitzacions de masses. És el cas de Werner TROSSBACH, *Soziale Bewegung und politische Erfahrung. Bäuerlicher Protest in hessischen Territorien 1648-1806*, Drumlin-Verlag, Weingarten, 1987.

37. *Lokale Eliten, seigneurialer Adel und Reformabsolutismus in Spanien (1760-1808). Das Beispiel Niederandalusien*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1992.

seu senyor».³⁸ Un estat de coses, en principi, distint dels llauradors espantats a la corona de Castella que ha descrit Margarita Ortega.³⁹

L'acurat estudi d'Enric Tello sobre la Cervera del set-cents⁴⁰ és una bona mostra de les possibilitats d'una anàlisi capaç de valorar les actuacions en el seu context pertinent —el de les estructures i les tradicions locals significatives— sense deixar-se empresonar per la urgència de les grans etiquetes. El seu estudi ha pogut rescatar la importància de determinades organitzacions com els gremis i les confraries a l'hora de posar límits eficaços —contundents, fins i tot— al poder de l'oligarquia borbònica. Aquest fenomen perllongava precisament una intensa mobilització popular, de signe reialista i específicament borbònic durant la guerra, que, tanmateix, exigia formes de reciprocitat als que manaven. El llenguatge monàrquic o la forta diferenciació social no impedié en aquest cas una autoafirmació comunitària dels interessos populars —antioligarquics, més que específicament «de classe»— a la primera meitat del segle XVIII. La imatge d'adaptació aparent pot problematitzar-se seguint aquesta mena d'anàlisi. Cal també estudiar aquestes actituds des d'un punt de mira comparatiu, per tal d'observar l'evolució de les experiències col·lectives i dels discursos legitimadors.

La petita conflictivitat «normal», fins i tot el xoc d'interessos quotidià, ens ajudarà a entendre la naturalesa de les relacions socials, més enllà del seu caràcter aparent. És allò que succeeix amb les fórmules de fragmentació de la propietat de la terra, la peculiar via de capitalisme agrari que sovint s'ha mostrat com la clau del desenvolupament econòmic i de l'harmonia social a Catalunya. Cal valorar —i és un fet poc conegut— que els rabassaires s'organitzaren per a defensar els seus drets el 1793 a l'Audiència de Catalunya i que foren capaços fins i tot de mobilitzar en favor seu certes autoritats municipals. Les seues reivindicacions arribarien al Consell de Castella, en el context de llargs conflictes amb els amos que s'havien acumulat des de mitjan segle XVIII.⁴¹ Quelcom de semblant caldria

38. M. PESET et alii, «Plets, senyories i propietat a la València del segle XVIII», *Estudis d'història agrària*, núm. 6 (1988), pàg. 225.

39. *Conflicto y continuidad en la sociedad rural española del siglo XVIII*. Síntesis, Madrid, 1993.

40. *Visca el rei i les calces d'estopa! Reialistes i botiflers a la Cervera set-centista*, Crítica, Barcelona, 1990.

41. Vid. Albert BALCELLS, *El problema agrario en Cataluña. La cuestión rabassaire (1890-1936)*. Ministerio de Agricultura, Madrid, 1980, pàgs. 42-44.

dir d'aquelles formes associatives o d'ajuda mútua que, amb la forma de gremis o confraries, permetien reduir una mica els desequilibris que es fomentaven al mercat o disputar els intents de privatització dirigits des del poder. El primer cas podria ser el d'alguns gremis d'hortolans del Pla de Barcelona, estudiats per Antoni Segura,⁴² que mitjançant aquesta solidaritat podien compensar un poc els efectes de la creixent concentració de la propietat en mans dels rendistes. Al País Valencià, en canvi, és significativa l'oposició de les oligarquies municipals a la formació d'alguns gremis de llauradors (a València) o de caixes de préstec (a Oriola).⁴³ Un cas eficaç de disputa per l'apropiació de les terres «del comú» és el de la Confraria de Llauradors de Lleida, una vella creació del segle XIV, que, com ha estudiat Enric Vicedo, va guanyar el suport del Consell de Castella a mitjan segle XVIII per a acabar en l'òrbita política del liberalisme al segle XIX.⁴⁴

Recompondre aquest quadre no vol dir defensar la imatge «comunitària» d'un «poble» enfrontat al «poder». Les diverses formes de conflictivitat amaguen interessos socials no gens homogenis.

c) Les experiències col·lectives i les transformacions dels llençatges mobilitzadors. L'anàlisi dels conflictes del segle XVIII pot rebre una dimensió fèrtil considerant els problemes de llarga durada. Fonamentalment, la manera com s'interpreten les experiències de conflicte i com influeixen les tradicions polítiques més divulgades.⁴⁵

42. «Proletarització i decadència. Una aproximació a l'evolució dels gremis page-sos de Barcelona (1723-1823)», *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, núm. 3/4 (1981), pàgs. 67-99.

43. Vid. Fernando Díez, *Viles y mecánicos. Trabajo y sociedad en la Valencia preindustrial*, Ed. Alfons el Magnànim, València, 1990; pàg. 57, i Jesús MILLAN, «Los rentistas valencianos entre el reformismo ilustrado y la revolución liberal», dins A. ALBEROLA i E. LA PARRA, eds., *La Ilustración española*, Institut «Juan Gil-Albert», Alacant, 1986, pàgs. 497-520.

44. Enric VICEDO, *Les terres de Lleida* (vid. n. 17), pàgs. 252-257, i Manuel LLADONOSA, *Carlins i liberals a Lleida (1833-1840)*, Pagès Ed., Lleida, 1993, pàgs. 77-78, 89, 319.

45. Vid. les propostes de Geoff ELEY, «Edward Thompson, social history and political culture: The making of a working-class public, 1780-1850» i William H. SEWELL, Jr., «How classes are made: Critical reflections on E. P. Thompson's theory of working-class formation», dins Harvey J. KAYE i Keith McCLELLAND, eds., *E.P. Thompson* (vid. n. 1), pàgs. 12-49 i 50-77.

En el nostre cas, això afecta un dels problemes fonamentals de la historiografia: l'escissió de les capes populars al segle XIX, en donar suport a llenguatges i moviments polítics llargament enfrontats.

Superar els límits cronològics en l'estudi de la formació dels moviments socials ha permès explicar millor les peculiaritats d'aquests moviments en èpoques més avançades. L'estudi clàssic d'Edward P. Thompson⁴⁶ va mostrar com la plebs de l'Anglaterra de la Revolució Industrial va fer un ús especial del concepte d'*estat de dret* encunyat per l'oligarquia britànica: si els anglesos «naixien lliures» no s'havien de tolerar els abusos que generaven les estructures socials i polítiques; el poble es podia manifestar i les seues demandes havien de ser ateses. El parlamentarisme assegurava el monopoli del poder per part de l'oligarquia terratinent. Precisament, també el limitava: els usos despòtics i repressius de les monarquies absolutes estaven fora de lloc i a Anglaterra no hi havia més remei que «donar llicència a la multitud». Això ha estat un marc fonamental per al desenvolupament posterior del moviment obrer. A Alemanya —on el capitalisme s'ha desenvolupat sense revolució— Arno Herzig⁴⁷ ha destacat un cert continuisme entre una protesta plebea, antiaristocràtica i recolzada en la instrumentalització del discurs oficial del reformisme monàrquic —«per damunt de les classes»— i les arrels posteriors de la política independent de la classe obrera, a la Prússia de mitjan segle XIX.

La suposada «cultura tradicional» no era en absolut immòbil o impermeable als processos històrics. A Catalunya, els anys de la «Guerra Gran», com han estudiat Josep Fontana i Lluís Roura,⁴⁸ han conegut una forta campanya d'adoctrinament en favor de l'Antic Règim. Però també han experimentat la ineficàcia de les institucions o les primeres manifestacions d'un igualitarisme antioligàrquic, sobretot per part dels treballadors urbans.

46. *La formació històrica de la classe obrera. Anglaterra, 1780-1832*, Laia, Barcelona, 1977. La reivindicació de l'anàlisi dels processos i dels protagonistes històrics, a Edward THOMPSON, *Miseria de la teoria*, Crítica, Barcelona, 1981, pp. 118-161.

47. *Unterschichtenprotest in Deutschland 1790-1870*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1988.

48. JOSEP FONTANA, *La fi de l'antic règim* (vid. n. 33), pàgs. 130-136. LLUÍS ROURA, *Guerra Gran a la ratlla de França. Catalunya dins la guerra contra la Revolució Francesa 1793-1795*, Curial, Barcelona, 1993.

En els inicis de la Guerra del Francès, segons els testimonis estudiats per Antoni Moliner,⁴⁹ trobem afirmacions contundents de l'autonomia de les capes baixes, encara que dins d'un conjunt de signe divers. Però l'impuls d'afirmació des de baix no pot passar desapercebut. A Martorell, per exemple, es deia «que ahora no había Bayle, ni Rey, ni Dios, y que todos eramos iguales». A Terrassa, el 1811, s'exigeix «que no los ricos, sí los pobres y varas de arriero eran los que habían de mandar». No fou el cas, en canvi, de Vic o Figueres, on el moderantisme dels dirigents locals controlà la situació. Tampoc no és un panorama de trencament radical el que s'observa a Manresa, on l'esclat de la violència popular fou aturat per una processó «que con un grande crucifixo, varias antorchas y sacerdots, sabia y oportunamente se dispuso». Però aquesta mena de mecanismes, que podríem anomenar d'inhibició a través dels símbols i que s'havien mostrat eficaces al segle XVII, deixen ara de funcionar a tot arreu. A Lleida el motí «del femeret», el gener del 1809, va posar la ciutat en mans d'un poble menut avalotat contra les autoritats i la processó del bisbe amb l'Eucaristia no el va dissuadir: foren l'exèrcit i una repressió sagnant els que varen liquidar l'aixecament.⁵⁰

Sens dubte, els fets espectaculars deuen molt a la pròpia dinàmica de la conjuntura en què es donen. Però també caldria confrontar aquests fenòmens amb les experiències anteriors, en èpoques «no espectaculars», que poden haver influït en la reformulació dels llenguatges i dels símbols.

L'arrelament popular del liberalisme urbà és el que disposa a hores d'ara d'algunes pistes significatives. El creixement del nombre de treballadors urbans es feia a municipis controlats per una oligarquia poc representativa, allò que pot explicar la virulència antiaristocràtica que traspua de vegades ja durant el temps de la Revolució Francesa. Aquests treballadors no eren considerats com a mà d'obra lliure. La burgesia industrial s'inclinava per la continuïtat de les estructures gremials, sobretot com a mitjà de reclutament i disciplina de la força de treball. Tot plegat, és probable que el discurs de la igualtat i les garanties jurídiques —incloent-hi un possible dret d'as-

49. «Movimientos populares en Cataluña durante la guerra de la Independencia», *Estudios de historia social*, núm. 22-23 (1982), pàgs. 23-40.

50. Manuel LLADONOSA, *Carlins i liberals* (vid. n. 44), pàgs. 106-108.

sociació— o el relleu en el poder local hagen enllaçat amb les experiències d'aquests treballadors.⁵¹

Cal plantejar i comparar problemes semblants en altres sectors populars. Això pot projectar una significació nova per a aspectes tal vegada poc estudiats.

4. CONCLUSIÓ

Aquesta revisió parcial —i basada, no cal recordar-ho, en un coneixement indirecte i molt limitat— hauria de destacar tres dimensions d'aquesta mena d'estudis.

En primer lloc, convé trencar el dualisme ideal entre l'època de la política de masses institucionalitzada i una suposada època «tradicional». Una política protagonitzada per oligarquies no és necessàriament el pol oposat a la participació i la mobilització de la gent. Depèn del tipus d'oligarquia i de la mena de condicionants i contrapartides que s'establisquen amb els grups subalterns. Una vegada més, l'anàlisi dels processos històrics ha de pesar més que les categories sociològiques.

En segon lloc, és important entendre el sentit propi de les aspiracions dels protagonistes històrics. És esterilitzant encabir-los en una pauta finalista. Una història «des de baix» hauria de preocupar-se pel sentit de les actituds col·lectives en el seu context. Però precisament el reconeixement de la diversitat ha d'ajudar a evitar les simplificacions o una recreació romàntica «d'allò popular».

Finalment, la conflictivitat s'ha d'analitzar sobre el rerefons de les transformacions tant econòmiques com polítiques, tot tractant d'entendre com han afectat els grans processos. Això pot fer veure que els processos històrics són significatius i que, al seu torn, no són només fruit de la lògica de les estructures, sinó que també es

51. Vid. l'anàlisi de Josep M. CLIMENT, «Població industrial i radicalisme urbà: aproximació als orígens del moviment obrer a València (1843-1849)», *Afers*, núm. 15 (1993), pàgs. 143-162. Sobre l'adhesió de les capes baixes urbanes al liberalisme radical, Anna Ma. GARCIA ROVIRA, *La revolució liberal a Espanya i les classes populars (1832-1835)*, Eumo, Vic, 1989, i Mª CRUZ ROMEO, *Entre el orden y la revolución* (vid. n. 21). És una referència obligada William H. SEWELL, Jr., *Trabajo y revolución en Francia. El lenguaje del movimiento obrero desde el Antiguo Régimen hasta 1848*, Taurus, Madrid, 1992.

mouen per l'acció de la gent. No en darrer lloc també, pot mostrar la multiplicitat de vies de futur que inclou cada conjuntura del passat.

JESÚS MILLÁN
Universitat de València
València i Oriola, juny de 1994

Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim a Catalunya (1714-1808): noves aportacions i línies de recerca

De les vuit comunicacions presentades en aquesta sessió del col·loqui sobre moviments socials i dinàmica associativa, dues es refereixen a la conflictivitat política i social de signe antiabsolutista, tres fan referència a la conflictivitat antisenyorial, i tres a la conflictivitat entorn dels drets i béns comunals. L'excel·lent ponència de Jesús Millán ens permet situar aquestes aportacions en un marc de problemes generals. Les comunicacions de Joaquim Albareda sobre l'alçament dels Carrasclets del 1719, i la de Jaume Santaló sobre l'avalot de les quintes a Barcelona el 1773, retornen sobre dos temes clàssics de la història política i social de Catalunya sota els Borbons, i vénen com anell al dit per considerar un dels trets generals d'aquest període assenyalat per Jesús Millán: la fi de les gran revoltes, que havien donat caràcter a la centúria anterior, en l'etapa compresa entre la desfeta del 1714 i la guerra del Francès.

1. DESPRÉS DE 1714: UNA «SOCIETAT ORDENADA»?

El tret més colpidor de la visió de l'alçament carrasplet que ens presenta Albareda a partir de fonts parisines és justament l'ambivalent visió que els francesos tenien de la disposició dels catalans a aprofitar l'avinentsa de la situació internacional de 1717-19 per a sollevar-se de nou contra Felip V. D'una banda, força testimonis palesaven la forta opressió política, fiscal i militar que patia el Principat després de 1714. Això alimentava l'esperança que els catalans fessin costat al rei de França si aquest els prometia el retorn dels privilegis. Però, a la vegada, els informants més lúcids també

advertien que no hi havia cap predisposició general a la revolta. Només la presència en terres catalanes d'un nombrós exèrcit foraster podria haver modificat l'estat d'ànim que imperava entre els catalans austriacistes després de la derrota.

Això sol ja ens fa pensar en l'escenari mateix de la guerra de Successió, tal com l'han replantejat els treballs de Núria Sales, Josep M. Torras i Ribé i Joaquim Albareda.¹ La fi de les grans revoltes, basades en el lligam entre la mobilització d'amples capes pageses del món rural i la capacitat dirigent de les capes d'hisendats o patricis del món vilatà i urbà, no fou un fenomen posterior a la guerra de Successió. Venia d'abans, i sembla haver-se originat en els diversos decantaments i desencontres produïts a la societat catalana entre la fi de la guerra de Separació el 1652 i el procés d'aliances contraposades que provocà la guerra contra Felip V el 1705. Entre una i altra data havia tingut lloc la revolta dels gorretes,² del 1687-89, el tret distintiu de la qual —per contrast amb la guerra dels Segadors— havia estat, en paraules del decret de perdó del 1690, que «sols gents de ínfima condició... cooperà» en l'aixecament, considerat per les classes dirigents una mera «sedició y conspiració».³

El mateix Joaquim Albareda ha resseguit a la comarca d'Osona les trajectòries contraposades que enllaçaren les preses de partit en la revolta dels gorretes i davant el conflicte successori.⁴ A la seva comunicació ens recorda que, si bé el carboner Pere Joan Barceló dit «Carraslet» era fill d'un llinatge austriacista, els sotsveguer de Moià Jaume Torres, que dirigí els fusellers de muntanya organitzats per la Reial Audiència per combatre l'alçament carraslet, era un filipista català fill del dirigent barretina Enric Torres.

L'alçament d'en Carraslet a Tarragona, i de Bernic al Llobregat i el Penedès, juntament amb la intervenció exterior francesa, crearen una interessant situació molt compromesa per al poder borbònic: tres anys després de publicada la Nova Planta calia armar de nou els catalans.⁵ Albareda ens presenta testimonis de la por de les autori-

1. N. SALES, 1984; J. M. TORRAS I RIBÉ, 1979, 1981, 1983^{1 i 2}, 1984; J. ALBAREDA, 1984, 1986, 1988 i 1993; E. TELLO, 1990.

2. H. KAMEN, 1979 i 1984; J. DANTÍ, 1979 i 1984; Ll. FERRER, 1981; N. SALES, 1989; E. TELLO, 1990.

3. Citat per H. KAMEN, 1979, pàg. 27.

4. J. ALBAREDA, 1984, 1986, 1988 i 1993.

5. N. SALES, 1984.

tats, i de diversos avalots contra la conscripció. Mentre a les zones controlades pels invasors s'abolia la Nova Planta, els carrasclets proclamaven la supressió del cadastre. La majoria dels catalans sembla haver-se resistit a prendre les armes contra l'aixecament, però tampoc no va fer costat actiu als qui prometien el seu alliberament. Josep M. Torras i Ribé ha observat com, quan les forces del duc de Berwick prengueren Ripoll, la vila ho aprofità per a emancipar-se del domini baronial del monestir.⁶ A la vegada, la repressió assenyala el clero com el principal nucli d'austriacistes que havia romàs a Catalunya després de l'exili.

En definitiva, el quadre que ens presenta Albareda sembla suggerir que l'alçament carrasclet va fracasar per manca d'un suport popular actiu, però també per l'absència d'un grup coherent amb capacitat dirigent. La malfiança dels aliats cap a en Pere Joan Barceló, titllat sense embuts als seus documents de «bergant i assassí», és l'altra cara de la moneda del seu fracàs en concitar la mobilització d'un nombre significatiu d'homes «influent» i «poderosos». Per això em sembla que Jesús Millán hi encerta de ple quan, seguint els plantejaments de Josep M. Torras i Ribé, assenyala com a causa principal de la fi de les grans revoltes la integració en el nou ordre borbònic de les oligarquies locals del Principat.⁷ Després de la desfeta del 1714, aquesta integració donaria pas a una nova «societat ordenada», en el marc de la qual es produiria l'expansió econòmica del set-cents.⁸

2. DESPRÉS DE LA FI DE LES GRANS REVOLTES: CONFLICTIVITAT SOCIAL I CONFLICTIVITAT LOCAL

El 1719-20 aquesta «societat ordenada» encara no havia «qual·lat» del tot. Però tampoc no pogué reeixir, en aquelles condicions, un projecte col·lectiu alternatiu. Fou en aquest moment de censura i desconcert quan s'escrigueren testimoniatges com el de l'anònim gironí amb què clou Albareda el seu text. El to d'aquest «desengany», i de la seva «ferma resolució d'apartar-me de quimeras y fantasias»,

6. J. M. TORRAS I RIBÉ, 1984.

7. J. M. TORRAS I RIBÉ, 1983¹; E. Tello, 1990.

8. L'expressió, la manlleua J. MILLÁN de J. H. ELLIOTT, 1989.

recorda fil per randa el d'Aleix Ribalta, un pagès de Palau d'Anglesola que acabava la seva crònica de la guerra de Successió a la plana de l'Urgell⁹ recomanant a l'esdevenidor:

(...) si mai veus guerra, no pots fiar cas de ningú (...); y lo fi del oficial és si és Capità, perquè lo General lo fase Coronel, y que tu te perd; (...) y la resposta deu fer lo paisà és «que yo no em cuido de aqueixas cosas, só home de mon treball», que las cosas de guerra és per los soldats...

Testimonis com aquests ens fan pensar que Ferran Soldevila no anava errat quan parlava de la sorprenent submissió dels catalans després de la guerra de Successió, i de la disposició amb què es lliuraren a l'«esforç d'esdevenir província».¹⁰ L'error en què ha caigut una certa historiografia posterior consisteix a generalitzar al conjunt dels catalans una actitud que va caracteritzar molt particularment les seves classes dirigents. La prova més contundent és l'evidència que la fi de les grans revoltes no va significar, al llarg del pròxim segle XVIII, la fi de tota mena de conflictivitat.

Quan Pere Molas va treure a la llum el conflicte que va enfrontar, entre 1752 i 1768, l'Ajuntament de Mataró amb un bloc format pels gremis i alguns grans propietaris, Joan Mercader ja va advertir que la submissió al nou ordre borbònic no fou un tret generalitzable a totes les classes i a tots els àmbits socials.¹¹ En la seva obra sobre els municipis catalans de l'Antic Règim, Josep M. Torras i Ribé ha portat després a la llum un seguit d'avalots i bullangues en diverses poblacions catalanes (Banyoles, Valls, Begur, Vic, Cervera, Tarragona, Lleida i Girona, entre d'altres) que desmenteixen la imatge d'una Catalunya unànime que, després de la desfeta de 1714, es limités a posar-se a treballar per refer novament el país.¹² Jo mateix he analitzat els lligams entre l'avalot de Cervera del 1743, les actituds durant la guerra de Successió i la postguerra, i altres formes de conflictivitat local menys espectaculars però molt significatives.¹³

9. BACH I RIU, 1983; E. TELLO, 1990.

10. F. SOLDEVILA, 1935.

11. P. MOLAS, 1973, i el pròleg de J. Mercader al mateix volum on escrivia: «la imatge que admetiem de beatitud i d'apaivagament en el segle XVIII català resulta indiscutiblement errònia».

12. J. M. TORRAS I RIBÉ, 1983 i 1988; R. GRAU i M. LÓPEZ, 1988; R. GRAU, 1994.

13. E. TELLO, 1990.

La comunicació de Jaume Santaló és un interessant assaig interpretatiu de l'avalot de les quintes que, durant força temps, havia estat considerat el primer i singular esclat de resistència popular contra l'absolutisme borbònic.¹⁴ A la llum dels treballs dels darrers quinze anys, que han fet palesa una resistència de les capes populars a les exaccions fiscals i les càrregues militars borbòniques molt més primerenques, generals i reiterades del que s'havia suposat, Jaume Santaló dona la volta a la consideració de l'avalot de 1773 a Barcelona connectant-lo amb «una tradició reivindicativa i de protesta popular pròpia del XVIII català».¹⁵ Subratlla el protagonisme dels gremis i les confraries, malgrat que les autoritats borbòniques intentessin controlar-los. I emfasitza la legitimació reialista d'una protesta que posava en dubte l'acord del rei a les noves normes de reclutament dictades el 1770.

És molt significatiu que per aplicar aquesta normativa el Corregidor es veïés obligat a recórrer als gremis de Barcelona, i autoritzar-los a formar una diputació col·lectiva que contravenia obertament la Nova Planta. La diputació gremial no va organitzar ni secundar obertament l'avalot. Com a acció directa, estigué clarament protagonitzat pels joves i la gent del carrer. Però la diputació gremial va mediar per trobar una solució, i evitaria al capdavant que la nova normativa s'apliqués realment. Tal com havia passat a Cervera trenta anys abans, el 1775 una cèdula reial va prohibir la diputació gremial acusant-la de «prendre's la representació pública, procurar exercir autoritat i celebrar reunions clandestines».¹⁶

3. LA CONFLICTIVITAT SOCIAL ENTRE PAGESOS I SENYORS

Jesús Millán ens recorda que la societat rural catalana del set-cents, on continuava treballant i vivint la majoria de la població, no

14. J. MERCADER, 1957.

15. Potser es podria enllaçar també amb la resistència als allotjaments i reclutaments en el segle XVII (N. SALES, 1962, 1974 i 1984, 1989; J. DANTÍ, 1984; F. OLIVÉ, 1984; A. PLADEVALL i A. SIMÓN TARRÉS, 1986; E. SERRA, 1987; J. VIDAL I PLA, 1988; E. TELLO, 1990).

16. J. TORRAS I RIBÉ, 1983¹ i 1988, i E. TELLO, 1990, han replantejat el paper «disciplinador» al servei del nou ordre que s'havia atribuït als gremis (per exemple, a J. MERCADER, 1968).

es reduïa a les categories simples de pagesos i senyors. Però tampoc no entendríem les seves formes de conflictivitat si prescindíssim de la contraposició entre senyors i pagesos que comportava la vigència del règim senyorial. Les comunicacions de Valentí Gual, Josep Forns i Ramon Arnabat es refereixen a la conflictivitat antisenyorial a dos pobles de la Conca de Barberà i el Segrià i a tota la comarca del Penedès.

L'estat de brega contínua entre el poble de Vimbodí i el monestir de Poblet, entre 1768 i 1774, que ens presenta Valentí Gual a la seva comunicació, és un punyent testimoniatge del grau de tensió quotidiana a què pogueren arribar en certs casos les relacions entre senyors i vassalls a finals de l'Antic Règim. És un cas que resulta significatiu extremament, i probablement excepcional, fora d'algunes altres senyories eclesiàstiques. Tanmateix, pot servir d'antídote a la presumpció d'una llarga i irreversible decadència del règim senyorial des de la Sentència Arbitral del 1486.¹⁷

Segons reiterada confessió pròpia, Pierre Vilar havia quedat sorprès de la vitalitat mostrada per l'alça de les rendes senyorials del patrimoni reial que va reconstruir (i que, recordem-ho, augmentaren més que els arrendaments de les masoveries de l'Hospital de la Santa Creu, que Vilar va prendre com a indicador de la simple renda del sòl). Això el portà a avançar una formulació que la recerca posterior sembla haver confirmat a bastament: a la Catalunya rural del segle XVIII les diverses formes feudals i no feudals d'explotació del treball pagès no es van excloure, sinó que es van sumar.¹⁸ En aquesta suma es produïren, potser, alguns desplaçaments: l'augment de la pressió fiscal directa havia de contenir l'alça de la renda feudal; la renda purament contractual del sòl va anar escolant-se per les esquerdes del vell ordre senyorial, mentre els hisendats o amos rics de masies també participaren dels ingressos senyorials a través dels arrendaments de drets. El signe dels temps fou, doncs, la coexistència. Coexistència entre renda de la terra i renda feudal, entre classes senyorials i —si val l'anacronisme— les «burgesies agràries» en formació.

En el cas de Vimbodí, segons el que apareix als plets, la pressió feudal dels monjos de Poblet no sembla haver deixat gaire espai a la

17. Al respecte, vegeu E. SERRA, 1980, 1986 i 1988; N. SALES, 1989; M. DURAN, 1984, 1985^{1 i 2}, 1988.

18. P. VILAR, 1966, 1977, 1988 i 1990.

coexistència. Els veïns declaraven haver posseït en alou les seves terres, però el monestir emprava la jurisdicció i la violència per a imposar-los nous establiments, obligant-los a pagar censos i lluïsmes. El bosc esdevingué un camp de batalla permanent. El delme i els modes de delmar, unit al control dels molins, foren motiu de conflicte constant. La batllia, directament en mans dels monjos, era acusada pels veïns de practicar un veritable caciquisme contra el qual s'alçà un avalot de les dones de Vimbodí el 1769. Al capdavant de l'oposició al monestir hi havia el principal propietari del poble, però l'any 1770 encara tingué lloc a Vimbodí, per a donar poders a dit Pau Güell Moragues en els plets contra la jurisdicció baronial, un d'aquells Consells Generals oberts que la Nova Planta havia prohibit categòricament.¹⁹

4. HISENDATS I BARONS: UN SEGLE DE COEXISTÈNCIA

Caldria aprofundir en casos extrems com aquest per entendre per què podia arribar a trencar-se l'avinentesa cordial entre hisendats i barons, que sembla haver-se mantingut en els casos més «normals» fins a les darreries del segle. Però les armes que emprava Poblet —des de les pistoles que duïen els monjos sota l'hàbit, fins a l'ús més contundent de la batllia, la cort baronial i les presons— no eren exclusives d'aquesta senyoria. Si en altres casos, força més nombrosos, la norma fou l'acomodació dels llinatges benestants en el marc del règim senyorial, caldrà cercar les raons no en un feudalisme suposadament decadent, sinó més aviat en l'acceptació tàcita per part de les classes dirigents de la societat rural catalana de certs límits dins els quals fou possible la coexistència recíproca. Quan aquests límits tàcits no eren respectats per una de les dues parts que separava el privilegi feudal, aleshores esclatarien situacions extremes com les de Vimbodí on alguns dels encausats declaraven estar disposats a vendre-ho tot i marxar del poble per deslliurar-se de l'opressió de Poblet.

Que en altres casos la reproducció de l'ordre senyorial es fes respectant uns límits tàcits no vol dir que la definició d'aquests matei-

19. He trobat un altre exemple d'aquesta continuïtat de velles pràctiques comunitàries als petits nuclis rurals, malgrat el que s'havia prescrit a la Nova Planta, en els plets antisenyorials del poble urgellenc de Ciutadilla (E. TELLO, en premsa).

xos límits fos una bassa d'oli. Al contrari, l'estudi de força casos locals —des d'on, com ens recorda Jesús Millàn, cal situar-se per recuperar la història vista des de baix— ens ha presentat ja multitud d'exemples de la conflictivitat antisenyorial «habitual» del set-cents català.²⁰

5. DE L'EROSIÓ PACIENT A LA «VAGA DE DELMES»

Josep Forns ens presenta un cas d'aquesta mena, el de la lluita del poble d'Almenar, al Segrià, contra la catedral de Lleida entre 1741 i 1832. La seva comunicació confirma la seqüència que altres investigacions, com la de Gaspar Feliu sobre el règim senyorial al Pla d'Urgell, ja havien copsat.²¹ En una primera etapa, de 1741 a 1760 en el cas d'Almenar, els conflictes giraren entorn del delme de certs productes i l'estratègia de la comunitat rural s'adreçava a obrir esquerdes a la detracció senyorial més que a posar-la en entredit com a tal.²² Almenar va aconseguir el 1755 una sentència que els eximia de pagar delme de llegums, però no de mongetes, llavor de cànem i llana. Tanmateix, la resistència obligà el Capítol a signar una concòrdia privada amb el poble el 1760.

A partir de 1804, en canvi, l'oposició al delme esclatà en un altre to. El rebuig dels pagesos a delmar «menuderies» suposava reobrir el conflicte provisionalment tancat amb el pacte de 1760. Però, a més, a partir d'aleshores la insubmissió es generalitzà ràpidament, objectant el delme d'altres productes i els modes de delmar. El 1818 el Capítol de Lleida admetia que no podia portar tots els fraus davant els tribunals perquè «*no es practicable en el dia recurrir contra todos los pueblos y defraudadores*».

Entre tots dos períodes conflictius, Josep Forns ens recorda que va produir-se l'etapa de majors rompudes del segle. Havent declarat només 292 habitants al Vecindario de 1787, el Cens de Floridablan-

20. P. VILAR, 1966, 1977 i 1988; J. TORRAS, 1976¹ i 1978; J. M. TORRAS I RIBÉ, 1978; M. CAMINAL i altres, 1978; E. BADOSA, 1983 i inèdit; M. CARBONELL, 1983¹; N. SALES, 1991; G. FELIU, 1984 i 1990; M. DURAN, 1984; J. PORTELLA I A. LL. SANZ, 1985; A. COTS, 1984 i 1989; R. ARNABAT, 1988, 1990; E. TELLO, 1992, 1994, 1995 i en premsa; R. GARRABOU, E. TELLO I E. VICEDO, 1993; E. VICEDO, 1986, 1991, 1993^{1,2}.

21. G. FELIU, 1990.

22. E. P. THOMPSON, 1979 i 1995; J. SCOTT, 1985 i 1990.

ca va comptar a Almenar 1.264 habitants. Atès que una part dels excedents demogràfics que permeteren aquesta multiplicació per quatre de la població degueren acumular-se gràcies a la immigració, el creixement deuria ser, com a tot l'oest català, més intens però també més tardà que el d'altres zones del Principat. Enric Vicedo ha assenyalat també el darrer terç del set-cents com l'etapa en què la colonització agrària superà el llindar de les terres ja prèviament cultivades, i s'endinsà en espais que mai no havien estat reduïts a conreu.²³

6. LA FI DE L'EXPANSIÓ AGRÀRIA SETCENTISTA I L'ÚLTIMA «REACCIÓ FEUDAL»

L'exemple d'Almenar encaixa en la hipòtesi amb la qual hem treballat en els darrers anys els membres de l'equip de recerca que dirigeix Ramon Garrabou: l'esforç esmerçat pels pobles va reeixir a erosionar notablement la càrrega senyorial durant el primer i el segon terç del segle XVIII, i això va propiciar l'onada de creixement agrari que, al capdavant, també beneficià els senyors en augmentar les rendes proporcionals al producte agrari brut. Però quan, a partir del darrer terç del segle, van començar a esgotar-se les possibilitats de creixement agrari que eren compatibles amb aquell amuntegament de càrregues feudals i no feudals que requeien sobre les espatlles del treball pagès, la situació canvià.²⁴

La renda senyorial jo no creixia tant, i la inflació retallava la capacitat adquisitiva dels senyors. Fou aleshores, entre 1766 i 1790, quan va covar-se la darrera «reacció senyorial» ja esmentada per Pierre Vilar.²⁵ Però aquesta reacció refeudalitzadora només va servir per a agreujar les coses, especialment a les explotacions agràries pitjor situades. Els pobles començaren a deixar de pagar, i esclatà arreu una nova onada de conflictivitat que culminaria amb la «vaga de delmes» que ha detectat Esteban Canales, i de la qual Josep Forns ens parla a la seva comunicació.²⁶ L'amuntegament de càrre-

23. E. VICEDO, 1991.

24. R. GARRABOU, E. TELLO i E. VICEDO, 1993; R. GARRABOU, E. SAGUER i P. SALA, 1993; E. VICEDO, 1993^{1 i 2}; E. TELLO, 1992, 1995 i en premsa.

25. P. VILAR, 1966, pàg. 503; també, P. VILAR, 1977 i 1988; J. PORTELLA i A. LL. SANZ, 1986.

26. E. CANALES, 1982 i 1985; N. SALES, 1991; i E. TELLO, en premsa.

gues havia deixat de ser compatible amb la reproducció demogràfica i econòmica dels nuclis rurals.

La comunicació de Ramon Arnabat planteja aquesta mateixa seqüència per al conjunt del Penedès, entre 1758 i 1808, a partir d'un volum de documentació molt considerable malgrat que les fonts de l'Arxiu Judicial de Vilafranca informin sobretot de la conflictivitat de caire individual, i no sempre incloquin processos col·lectius per a sortir del domini senyorial (com els que promogueren, al Penedès, les universitats de Sitges, Avinyonet i Torrelles de Foix). Gairebé la meitat d'aquells plets estigueren relacionats amb el domini directe. Aquest resultat sembla paradoxal, atès que els censos eren les càrregues menys feixugues dins el farcell de la renda feudal. Però Ramon Arnabat ens resol l'enigma quan observa que més d'un terç de tots els conflictes s'originaven en la negativa dels pagesos a capbrevar. El capbreu era l'instrument del control senyorial per antonomàsia, no solament per a assegurar el cobrament de censos i lluïsmes sinó també dels delmes i monopolis senyorials.

Una cinquena part dels processos judicials entre senyors i pagesos al Penedès, en el mig segle anterior a la Guerra del Francès, tingueren el delme com a objecte. La seva freqüència s'incrementà sobretot en el darrer quart de la centúria. També en això les dades d'Arnabat coincideixen amb les de Cots i altres investigadors. Però Arnabat discrepa de la interpretació de Cots en el punt següent: si en el tombant dels segles XVIII i XIX va esclatar una resistència antisenyorial tan intensa i centrada en el delme, no fou per un canvi sobtat de l'«opinió pública», sinó com a resposta a la «reacció senyorial» que l'havia precedit i que va escanyar les explotacions pageses pitjor situades justament quan les possibilitats de creixement agrari topaven amb límits cada cop més severs.²⁷

El tercer motiu de conflicte antisenyorial al Penedès, en importància numèrica, fou el domini dels espais i els recursos no agraris de les senyories. Aquesta era sens dubte la zona més grisa del domini baronial, tant pel que fa a la intrínseca complexitat d'uns drets i béns col·lectius que encara no coneixem prou bé, com pel procés d'apropiació individual que en algunes parts de Catalunya sembla haver estat força més primerenc que en d'altres.²⁸ Per això la con-

27. A. COTS, 1988 i 1989. Comparteixo del tot el punt de vista d'Arnabat, que també he defensat en els meus darrers treballs (E. TELLO, 1992, 1995 i en premsa).

28. R. GARRABOU, E. TELLO i E. VICEDO, 1993.

flictivitat era aquí molt més complicada. Oposava els pobles contra els senyors, però també els pobles entre ells, i dins del «petit univers» de cada comunitat enfrontava els impulsors de l'individualisme agropecuari a la defensa dels drets col·lectius que emparaven els més pobres.

7. DE LA «SOCIETAT ORDENADA» SOTA ELS BORBONS A LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM

Això ens porta de dret al darrer bloc de comunicacions, però abans voldria referir-me a un últim aspecte de la interessant aportació d'Arnabat que resulta molt útil per a resseguir un dels problemes generals assenyalat per Jesús Millán a la seva ponència: el paper dels pagesos i «quasipropietaris» benestants —aquells hisendats rurals que alguns autors s'apressen a titllar, potser massa aviat, de «burguesia agrària»— en el tortuós viarany que conduiria de la resistència antisenyorial generalitzada a la crisi definitiva de l'Antic Règim.²⁹ Pel Penedès, Ramon Arnabat considera que la pagesia benestant fou la veritable «protagonista» de la resistència antisenyorial, sense que per això deixés d'explotar la petita pagesia mitjançant els arrendaments, el mercat de treball, el crèdit i la compravenda de terres.

Casos com els de Josep Font, pagès i fabricant d'aiguardent de Terrassola, que el 1820 defraudava els delmes al baró però els cobrava als seus rabassaires, o el de Josep Oliver, que el 1788 s'emparava en els drets senyoriais per defensar els seus interessos i el 1794 ja els criticava pel mateix motiu, no són excepcions locals.³⁰ El canvi d'actitud dels benestants és un aspecte molt important que enllaça directament amb la primera gran qüestió plantejada per Jesús Millán: ¿quan i per què aquells hisendats rurals passaren de col·laborar amb el poder baronial, i de participar indirectament de l'exacció feudal mitjançant els arrendaments de drets senyoriais, a encapçalar la resistència dels pobles que portà a la crisi definitiva del vell ordre?

El fons de fallides on Gaspar Feliu ha trobat la comptabilitat d'unes quantes d'aquelles companyies d'arrendaments de drets feudals

29. Ll. FERRER, 1987 i 1989; R. CONGOST, 1990 i 1991; E. TELLO, 1994; E. VICEDO, 1991.
30. En el mateix sentit, F. VALLS, 1991^{1 2}, i E. TELLO, en premsa.

que deixaren de funcionar en el darrer decenni del segle XVIII és una bona pista.³¹ Tot fa pensar que el canvi d'actitud generalitzada dels grups amb capacitat dirigent de la societat rural catalana, que fins aleshores havien romàs «acomodades» en el marc del vell ordre senyorial i absolutista, va produir-se només quan començà a esgotar-se el cicle de creixement agrari i esclatà arreu una veritable insubmissió popular a l'amuntegament de càrregues de tota mena que, millor o pitjor, havien hagut de suportar fins aleshores. En aquest canvi d'actitud hi ha una de les claus que ens pot explicar com i per què la rebel·lia antisenyorial conduí, en un determinat moment i no abans, a la revolució liberal.

Ramon Arnabat ens diu que no apareix «un qüestionament del sistema senyorial en conjunt fins a l'any 1816, quan un grup de pagesos del Penedès i l'Anoia aixecaren la seva veu a la Reial Audiència criticant el sistema feudal». Aquest interessant document ja havia estat citat en extens per Josep Fontana, i en el context de les troballes recents de la recerca d'aquest període l'hem de considerar un testimoni clau d'aquells grups dirigents que, passant de la col·laboració a l'enfrontament amb el règim senyorial, aportarien el llenguatge i el projecte d'un nou ordre liberal presidit per la nova classe propietària.³² A la vegada, els tombants d'aquest recorregut ens poden ajudar a entendre per què, tal com assenyala Jesús Millán, el retorn en escena de les grans revoltes s'esdevingué aleshores enmig d'una «escissió de les classes populars al segle XIX, en donar suport a llenguatges i moviments polítics —el liberal i el carlí— llargament enfrontats».³³

8. DRETS COMUNITARIS PRIVATIUS I APROPIACIÓ INDIVIDUAL DELS RECURSOS

Entre l'expansió agrària setcentista, produïda en el marc d'una societat «ordenada» pel règim senyorial i el poder absolutista, i l'esclat de la revolució liberal encapçalada per la nova «classe propietària».

31. G. FELIU, 1985.

32. J. FONTANA, 1974. Vegeu, també, J. FONTANA, 1976, 1978, 1979, 1980 i 1988, i J. FONTANA i R. GARRABOU, 1986.

33. J. MILLÁN, 1984, 1988, 1990 i en aquest mateix volum; J. TOIRAS, 1976^{1 i 2}; P. PASCUAL, 1980, 1981 i 1990; J. M. FRADERA, J. MILLÁN i R. GARRABOU, 1990.

ria», un dels fils conductors d'aquell tombant és sens dubte l'avenç de l'individualisme agropecuari. Mònica Bosch, Rosa Congost i Pere Gifre tenen tota la raó quan ens diuen a la seva comunicació que aquesta és encara una zona de penombra en la historiografia rural catalana, tot i les valuoses batudes d'autors o autores com Elisa Badosa, Josep Bringué, Montserrat Carbonell, Pere Sala i M. Àngels Sanllehy, entre d'altres.³⁴

Mònica Bosch, Rosa Congost i Pere Gifre utilitzen com a primera prospecció els «bans» o crides de la batllia del comtat d'Empúries, els expedits després de 1715 per la Intendència i després de 1770 per la Reial Audiència. Una bona part d'aquelles crides es referien a l'ordenació de drets de pastura, o a la concessió de drets de closa que permetien tancar l'accés dels ramats comunitaris aliens a les herbes pròpies. Troben que el nombre de bans d'aquesta mena de la batllia del comtat d'Empúries augmentà notablement a la segona meitat del segle XVII. El nombre de bans dictats per la Intendència a la primera meitat del set-cents fou inferior, però després de 1745 va incrementar-se de nou, i els expedits per la Reial Audiència proliferaren espectacularment després de 1780.

Això sembla suggerir, d'una banda, l'existència d'un procés lent però constant d'avenç de l'individualisme agropecuari que venia de lluny. A la vegada, assenyala el tombant de 1780 —justament quan l'esclat de la insubmissió a l'ordre senyorial començava a desballestar els fonaments de l'Antic Règim— com l'etapa en què es produí l'eclosió del conflicte entre individualisme i col·lectivisme agrari amb una intensitat i una volada sense precedents. La prospecció encara permet una altra consideració interessant: els «quasipropietaris» que volien tancar les seves terres recorrien al «ban», és a dir a l'autoritat senyorial i absolutista, per abatre els costums i drets continguts a les ordinacions tradicionals de les universitats. Això ens recorda que —tal com ja va assenyalar Karl Marx i tornaria a fer Karl Polanyi— la «gran transformació» que convertí la terra en una mercaderia d'apropiació individual fou un procés imposat per la força de l'Estat. Sense els forçaços de l'Estat la propietat privada individual de la terra mai no hauria vist la llum.³⁵ També hem

34. E. BADOSA, 1984 i 1990; J. BRINGUÉ, 1978; M. CARBONELL, 1983²; i M. ÀNGELS SANLLEHY, 1981; P. SALA, 1994.

35. M. BLOCH, 1978; K. POLANYI, 1989; K. MARX, 1983; P. VILAR, 1983; E. P. THOMPSON, 1977, 1979 i 1995.

de tenir en compte aquesta dimensió a l'hora d'entendre els canvis d'actitud de les classes benestants en el moviment pendular entre l'«acomodació» en el marc de l'Antic Règim i la vindicació final d'un nou ordre liberal.

9. ELS USOS DE L'ESPAI AGRARI, MÉS ENLLÀ DELS CONREUS

Tret d'aquestes primeres i valuoses constatacions, la font emprada per aquesta comunicació presenta diverses limitacions. Els «bans», tal com encara els definia l'any 1838 el jurista Pere Nolasc Vives, podien referir-se indistintament als drets privatis de pastura de «quasipropietaris» individuals, o als drets comuns posseïts per les universitats dels pobles i les viles. Però nosaltres no podem ficar totes dues coses al mateix sac. Fins i tot si el «ban» obtingut pel comú d'un poble suposava la conversió d'un bé comunal en un bé de «propis», això no és equiparable a una apropiació individual. L'objectiu de la comunitat podia ser, per exemple, preservar les herbes per garantir l'abastament de carnisseries públiques, o explotar pastures pel sistema de dula, coses totes elles que anirien en sentit diametralment oposat a l'avenç de l'individualisme agrari. A més, si es referien a les mateixes zones, la reiteració de «bans», ¿palesava la puixança de l'individualisme o la resistència a la seva implantació?

Per aclarir-ho caldria endinsar-se a fons en les ordinacions dels pobles sobre l'ús dels recursos pecuaris, dels espais forestals, de les aigües i de serveis comunitaris com les carnisseries, els forns o els pous de gel. També s'haurien d'explorar més a fons els plets a què va donar lloc l'aplicació de mesures legislatives o governatives favorables a la privatització individual. Però d'antuvi cal restablir amb claredat la distinció conceptual entre possessió comunal i béns d'accés lliure.³⁶ Els béns comunals mai no eren béns lliures, sempre foren una forma de possessió privativa restringida als veïns membres d'aquella «universitat». La propietat comunal no s'oposa conceptualment a qualsevol forma de propietat privada —de fet, ella mateixa

36. Error comès per Garrett Harding a «The tragedy of the Commons», i que, a banda d'una llarga polèmica amb contribucions interessants, ha contribuït a reforçar la fe en alguns dels pressupòsits més ideològics del liberalisme (G. HARDING, 1989; P. SALA, 1994).

és una forma de possessió *privada* col·lectiva— sinó a la propietat privada *individual*. A menys que els béns de «propis» s'acabessin cedint en establiments individuals, això és igualment vàlid per a «propis» i «comuns».

D'altra banda, més enllà dels béns «comuns» i «propis» de les universitats, hi havia una bona colla de *drets* comunals: drets d'entrada dels ramats comuns als rostolls i herbes particulars un cop alçats els fruits, a les segones o terceres herbes dels prats dallats, a l'espigolament, a la llenya, els cursos d'aigua, carrerades, drets de pas, etc.³⁷ A moltes parts de Catalunya, i si més no a les etapes finals de l'avenç cap a l'individualisme agrari, aquests drets semblen haver estat més en el centre de molts conflictes que la propietat de béns comunals com a tals.

El problema de fons és que per entendre el procés d'implantació de l'individualisme contra el comunisme agrari hem de conèixer millor els usos de l'espai i els recursos no estrictament agrícoles del territori. L'espai rural no agrícola i les seves formes d'aprofitament és una zona de penombra de la recerca historiogràfica que prové, entre altres motius, del mateix biaix de la majoria de fons documentals: aquells espais i aquells recursos també eren una «zona grisa» del «complex feudal» de les baronies, i les regles dels seus usos semblen haver variat força segons les zones bioclimàtiques i els règims agraris imperants. A la Catalunya Vella i una mica més humida que la resta semblen haver abundat els ramats privats de les masies, que pasturaven herbes d'apropiació individual des de molt enrere; mentre que a la Catalunya Nova de Ponent, molt més àrida però amb una presència molt més gran dels circuits de transhumància amb la Muntanya, les herbes comunes i els drets a l'entrada dels ramats comuns als rostolls de tothom semblen haver estat la norma fins molt tard.³⁸

10. COMUNS, PROPIS I ESTABLIMENTS

La comunicació de Xavier Vidal sobre el procés de privatització de béns de propis de l'Ajuntament de Lleida en el segle XVIII té la vir-

37. M. BLOCH, 1978; E. P. THOMPSON, 1977 i 1995.

38. R. GARRABOU, E. TELLO i E. VICEDO, 1993; E. TELLO, 1994.

tut de presentar-nos una d'aquestes complexitats. L'autor perfila el conflicte que enfrontà el Comú i l'Ajuntament de Lleida amb la Confraria de Llauradors al voltant de la privatització de les terres comunals de la ciutat. En aquest cas és pertinent parlar de privatització, perquè es tracta del doble procés d'apropiació inicialment precària, i posterior reconeixement en establiment o arrendament, que finalment comportaria la cessió del domini útil dels comunals a la possessió individual.

L'interès del Comú per privatitzar comunals era òbviament fiscal: obtenir uns ingressos que podien servir, alternativament, per a augmentar les despeses, disminuir la pressió fiscal o reduir l'endeutament. Segons Xavier Vidal, l'Ajuntament es veia impotent per a aturar el procés d'ocupació il·legal de les terres de propis, i tractà d'obtenir-ne un ingrés amb els establiments o reconeixements fets el 1692, 1742, 1763 i 1789. La Confraria de Llauradors s'oposava a les cessions al·legant que la Carta Pobla de 1150 les havia cedit a la ciutat, i no a la Paeria o l'Ajuntament. Tanmateix, les cessions beneficiaven els pagesos establerts i alleugerien la pressió fiscal sobre els altres.

L'exemple ens recorda que —tal com ho ha explicat Enric Vicedo— els pobles i viles de Ponent que experimentaren un creixement de població força superior a la mitjana del Principat van poder eixugar amb més facilitat els deutes col·lectius contrets en les crisis del segle XVII i durant la guerra de Successió.³⁹ Però potser ens caldria conèixer millor la funció donada a les terres que continuaven essent comunals i els serveis que prestaven al conjunt de pagesos, per a entendre la pèrdua que els representava la seva rompuda. L'oposició a l'establiment dels comunals fou, per tant, complexa. Arran dels repartiments de 1746, diversos membres de la Confraria de Llauradors —però no tota ella— interposaren un recurs al Consell de Castella que tingué una resolució aparentment favorable gràcies

39. E. VICEDO, 1991.

Nota prèvia: Aquesta comunicació és una versió revisada de la que vaig presentar en el col·loqui *Pays Pyrénéens et pouvoirs centraux, xvie-xxe siècles*, celebrat a Foix els dies 1, 2 i 3 d'octubre de 1993, les actes del qual es troben en curs de publicació. Voldria agrair, de nou, la col·laboració eficaç del personal del Service Historique de l'Armée de Terre (París) i de l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals (Perpinyà), que m'han facilitat la consulta de bona part de la documentació que he utilitzat en aquesta comunicació. També, l'ajut inestimable de l'amic Alain Ayats.

a la intercessió del bisbe de Lleida. La sentència de 1758 prohibia noves alienacions en establiment. Però els arrendaments que es feren a partir d'aleshores eren, de fet, tan perpetus com un establiment emfitèutic.

El 1772 s'arribà a una concòrdia, i quan el 1789 es féu una capbreuació va constatar-se que ja s'havien alienat prop de mil jornals. La lluita de la Confraria de Llauradors s'havia fet més subtil, i cercava atañellar mitjançant una Junta d'Electes que l'import dels arrendaments servís per a pagar deutes i endarreriments en benefici de tots els ciutadans. Entre els beneficiaris dels repartiments hi havia, segons el capbreu, una mica de tot: una seixantena de persones arrodoniren les seves explotacions, mentre uns quants mercaders i alguns pagesos rics —entre els quals hi havia alguns dirigents de la Confraria mateix— feren, segons Xavier Vidal, el negoci del segle.

11. LA JERARQUIA DE DRETS SOBRE PASTURES DE MUNTANYA

M. Àngels Sanllehy planteja amb molt d'encert, a la darrera comunicació d'aquesta sessió, que «cal defugir la visió simplista d'unes terres comunals que de sobte es tancaren per a profit particular. El procés fou molt més tortuós, ja que hi havia tota una jerarquia de drets d'ús molt ben reglamentada, i aquesta fou la que trontollà a les darreries del segle XVIII». El seu estudi sobre la Vall d'Aran no se centra en els béns sinó en els drets comunals referents a l'aprofitament de rostolls i dels prats un cop segada la primera o segona herba. Hi havia dues menes de prats, els anomenats «vedats», que s'obrien als ramats aliens després del «redall» (havent segat la segona herba), i els anomenats «privilegiats» o «ennoblits», que eren tancats tot l'any. Aquests segons s'havien començat a concedir a començaments del segle XVII per raons fiscals, i eren potencialment desestabilitzadors de l'organització tradicional dels usos agropecuaris de la Vall.

Els propietaris que demanaven «ennobrir» els seus prats argumentaven que els permetria augmentar els caps de bestiar, però això es feia en detriment dels més pobres que en podrien mantenir menys. Era, doncs, un problema de redistribució en favor dels rics i en contra dels pobres. M. Àngels Sanllehy ens diu que l'expansió del segle XVIII es féu a la Vall d'Aran en el marc dels usos comunals tradicionals, però aquest mateix creixement produí un sector de propie-

taris ramaders i forestals que a les darrereries del segle volien ultrapassar aquell marc. Com a tot arreu, apel·laren a l'Estat per imposar la propietat privada individual sobre els usos i drets comunals.

El 1781, vint-i-tres propietaris presentaren un memorial al Consell de Castella demanant que els «vedats» s'estenguessin fins a tres col·lites d'herba en lloc de dues. Només representaven el 10% dels veïns, concentrats en alguns «terçons» com el d'Arties. En canvi, la seva presència era molt baixa a nuclis més poblats com Vielha o Bossost. La petició fou aprovada el 1789, però la reacció immediata dels consells de les quinze universitats de la vall va impedir que s'apliqués. El 1796 el Consell General va haver d'intervenir davant la forta conflictivitat generada pel fet que els posseïdors de prats privilegiats vedaven l'accés dels ramats aliens tot l'any, mentre que entraven els seus ramats en els prats dels altres un cop aixecat el corresponent «vedat».

L'administració francesa de la vall també va haver d'encarar aquesta situació conflictiva, i ho va fer d'una manera prou significativa. En el cas del poble de Lés, el general Sahugey va manar el 1793 l'eliminació de tots els privilegis de tancament. Però això no discriminava les terres excloses del circuit comunal com a eina d'autoregulació de la pròpia comunitat, i les que havien obtingut un privilegi de mans de l'Estat contra el parer de la majoria. Davant les protestes, va rectificar i només va abolir els privilegis concedits en els trenta anys anteriors. Tanmateix, la votació va donar una àmplia majoria favorable a l'abolició de *qualsevol mena* de privilegi de tancament. Quan el 1795 el poble retornà al domini dels borbons, es restabliren els vells privilegis, però M. Àngels Sanllehy ens diu que els veïns continuaren ignorant-los.

Si més no al Pirineu, la propietat privada individual seria una imposició tardana del nou Estat liberal que, per la seva pròpia naturalesa, mai no podia haver estat «democràtica». ¿Val això també per a la resta de Catalunya? En qualsevol cas, aquest exemple ens dóna una altra pista per a entendre la complicada contraposició d'interessos i percepcions socials davant una reforma agrària liberal que permeté, al capdavant, la reconciliació final de bona part de la noblesa i dels hisendats rurals en el marc d'una nova «classe propietària».

BIBLIOGRAFIA

- ALBAREDA, J.(1984): «La guerra de Successió a Osona: "vigatans" i "botiflers"», *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. II, Universitat de Barcelona, pàgs. 253-258.
- ALBAREDA, J. (1988): «Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de "barretines" a "botiflers"», *Recerques*, 20, pàgs. 151-170.
- ALBAREDA, J. (1993): *Els catalans i Felip V*, Vicens Vives, Barcelona.
- ALBAREDA, J.: «L'alçament dels cartasclets», a *Moviments socials i dinàmica associativa*, Primer Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Lleida.
- ALBAREDA, J. (inèdit): «El component antisenyorial en la revolta dels Barretines a Centelles i en l'actitud "botiflera" d'alguns pobles d'Osona», *Segon Col·loqui d'Història Agrària*, Barcelona, Olot i Girona, 1986.
- ALBAREDA, J., i S. SANCHO (1988): «Catalunya el 1765: un informe econòmic i polític», *Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 8, vol. I, pàgs. 279-97.
- ARNABAT, R. (1988): «Conflictes senyorials al corregiment de Vilafranca, 1759-1788», a *Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 8, vol. I, pàgs. 621-31.
- ARNABAT, R. (1990): «Notes sobre la conflictivitat senyorial al Penedès, 1759-1800», *Estudis d'Història Agrària*, 8, pàgs. 101-122.
- ARNABAT, R.: «Protesta i resistència al Penedès, 1758-1808», a *Moviments socials i dinàmica associativa*, Primer Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Lleida.
- BACH I RIU, A. (1983): «Crònica de la guerra de Successió a les terres de Lleida, escrita per un pagès de Palau d'Anglesola», *Ilerda*, XLIV, pàgs. 171-187.
- BADOSA, E. (1983): «Procés d'una resistència pagesa. El poble de Navarrels contra el monestir de Sant Benet (1711-1835)», a AA.DD.: *Primer Col·loqui d'Història Agrària*, Institució Alfons el Magnànim, València, pàgs. 411-424.
- BADOSA, E. (1984): «El cercamiento de tierras en Cataluña (1170-1820)», *Revista de Historia Económica*, II, 3, pàgs. 149-161.
- BADOSA, E. (1990): «Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII», *Pedralbes*, 10.
- BADOSA, E. (inèdit): «Conflictes pagesos en el marc de la guerra de Successió», *Segon Col·loqui d'Història Agrària*, Barcelona, Olot i Girona, 1986.
- BLUCH, M. (1978): *La historia rural francesa*, Crítica, Barcelona.
- BRINGUÉ, J. M. (1978): *El Pallars Mitjà en el siglo XVIII: un caso de estancamiento*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.

- CAMINAL, M. i altres (1978): «Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835). Els arrendaments de la casa Medinaceli», *Recerques*, 8, pàgs. 51-72.
- CANALES, E. (1982): «El diezmo a finales del Antiguo Régimen», a G. ANES, (ed.): *La economía española al final del Antiguo Régimen*, Alianza Universidad, Madrid, pàgs. 128-168.
- CANALES, E. (1985): «Diezmos y revolución burguesa en España», a A. GARCÍA SANZ, R. GARRABOU (eds.): *Historia agraria de la España contemporánea*, vol. I, Crítica, Barcelona, pàgs. 250-274.
- CARBONELL, M. (1983¹): «Plets i lluita antisenyorial. El Ducat de Cardona a les acaballes de l'Antic Règim», *Pedralbes*, 3, pàgs. 265-278.
- CARBONELL, M. (1983²): «Els comunals i la societat pagesa. Un exemple de l'Alt Urgell (finals s. XVIII-principis s. XIX)», *Recerques*, 13, pàgs. 123-132.
- CASTILLO, M. J. (1988): «El règim senyorial a la baronia dels castells de Burriac i Vilassar, al Maresme, a la segona meitat del segle XVIII», a *Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 8, vol. I, pàgs. 613-19.
- COLOMÉ, J. (1990): «Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès durant el segle XIX: el contracte de rabassa morta i l'expansió vitivinícola», *Estudis d'Història Agrària*, 8, pàgs. 123-143.
- COLOMÉ, J.; F. VALLS (en premsa): «La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per a una reflexió», *Recerques*.
- CONGOST, R. (1986): «Reflexions sobre la renda de la terra a la regió de Girona en l'etapa final de l'Antic Règim, 1770-1840», a AA.DD.: *Terra, treball i propietat*, Crítica, Barcelona, pàgs. 247-277.
- CONGOST, R. (1990): *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*, Eumo, Vic.
- CONGOST, R. (1991): «La "classe" dels hisendats», *Revista de Girona*, 144.
- COTS, A. (1988): «Institucions senyorials i opinió pública a Catalunya entre 1751 i 1808: una aproximació a partir d'alguns conflictes senyorials», a AA.DD.: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, Universitat de Barcelona, Barcelona, pàgs. 292-303.
- COTS, A. (1989): «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)», *Estudis d'Història Agrària*, 6, pàgs. 241-268.
- DANTÍ, J. (1979): «La revolta dels gorretes a Catalunya, 1687-1689», *Estudis d'Història Agrària*, pàgs. 79-99.
- DANTÍ, J. (1984): «La resistència popular a Catalunya després de 1659: el problema dels allotjaments», a AA.DD.: *Siglo XVIII. Una colaboración interdepartamental*, Tarragona, pàgs. 153-164.
- DURAN, M. (1984): *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, La Conca de Barberà, el Baix Empordà*, 3 vols., Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- DURAN, M. (1985¹): «El règim senyorial català a l'època moderna: continuïtat i decadència», *Manuscrits*, 1, pàgs. 29-37.

- DURAN, M. (1985²): «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)», *Recerques*, 17, pàgs. 7-42.
- DURAN, M. (1988): «El règim senyorial a Catalunya en el segle XVIII: un estat de la qüestió», a AA.DD.: *Segon Congrés d'Història Moderna*, vol. I, Barcelona, pàgs. 593-598.
- ELLIOTT, J. H. (1989): *La revolta catalana, 1598-1640*, Crítica/Vicens Vives, Barcelona.
- FELIU, G. (1984): «Els plets del baró de Maldà», a AA.DD.: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, Barcelona, pàgs. 185-192.
- FELIU, G. (1985): «El negocio de los arrendamientos de rentas señoriales. Examen de un libro de cuentas», *Revista de Historia Económica*, III, 1, pàgs. 31-54.
- FELIU, G. (1990): *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.
- FERRER, Ll. (1981): «L'avalot de les faves a Manresa. Un moment de la revolta de la terra de Catalunya el 1686», *Recerques*, 11, pàgs. 123-135.
- FERRER, Ll. (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- FERRER, Ll. (1989): «Notas sobre las estructuras agrarias catalanas en el siglo XVIII», a AA.DD.: *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII*, Ministerio de Agricultura, Madrid.
- FONTANA, J. (1974): *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820*, Ariel, Barcelona, 2a. ed.
- FONTANA, J. (1976): *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Ariel, Barcelona.
- FONTANA, J. (1978): «La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España», *Hacienda Pública Española*, 55 (reeditat a A. GARCÍA SANZ, R. GARRABOU (eds.): *Historia agraria de la España contemporánea*, vol. I, Barcelona, 1985).
- FONTANA, J. (1979): *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Crítica, Barcelona.
- FONTANA, J. (1980): «Crisi camperola i revolta carlina», *Recerques*, 10, pàgs. 7-16.
- FONTANA, J. (1988): *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, Edicions 62, Barcelona.
- FONTANA, J., i R. GARRABOU (1986): *Guerra y Hacienda. La Hacienda del gobierno central en los años de la Guerra de Independencia, 1808-1814*, Instituto Juan Gil-Albert, Alacant.
- FORNS, J.: «La conflictivitat entre el Capítol de la catedral de Lleida i els pagesos d'Almenar (Segrià), 1741-1832», a *Moviments socials i dinàmica associativa*, Primer Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Lleida.

- FRADERA, J. M., J. MILLÁN i R. GARRABOU (eds.) (1990): *Carlisme i moviments absolutistes*, Eumo, Vic.
- GARRABOU, R.; E. TELLO; E. VICEDO (1993): «De rentistas a propietarios: la gestión de los patrimonios nobiliarios en el último ciclo de la renta feudal en Cataluña (1720-1840)», a AA.DD.: *Señorío y feudalismo en la península ibérica*, ss. XII-XIX, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, pàgs. 567-604.
- GARRABOU, R.; E. SAGUER; P. SALA (1993): «Formas de gestión y evolución de la renta a partir del análisis de contabilidades agrarias: los patrimonios del Marquès de Sentmenat en el Vallès y Urgell (1820-1917)», *Noticario de Historia Agraria*, III, 5, pàgs. 97-125.
- GRAU, R., i M. LÓPEZ (1988): «L'Ajuntament de Barcelona sota Carles III, 1759-1788. Un esquema històric», *Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 8, vol. II, pàgs. 27-45.
- GRAU, R. (1994): «Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català», *Acte commemoratiu de l'11 de setembre de 1714*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- HARDING, G. (1989): «La tragedia de los espacios colectivos», a H. DALY (ed.), *Economía, ecología, ética*, FCE, Mèxic, pàgs. 111-132.
- KAMEN, H. (1979): «Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688», *Recerques*, 9, pàgs. 11-28.
- KAMEN, H. (1984): «Resistencia al estado en el siglo XVII: la revuelta de los barretines», a AA.DD.: *Siglo XVII. Una colaboración interdepartamental*, Tarragona.
- MERCADER, J. (1957): *Els capitans generals (segle XVIII)*, Ed. Vicens Vives, Barcelona.
- MERCADER, J. (1968): *Felip V i Catalunya*, Ed. 62, Barcelona.
- MILLÁN, J. (1984): «Antiliberalisme, protesta i subordinació popular al sud del País Valencià», *Recerques*, 16, pàgs. 95-118.
- MILLÁN, J. (1988): «Els militants carlins del País Valencià central. Una aproximació a la sociologia del carlisme durant la revolució burgesa», *Recerques*, 21, pp. 101-124.
- MILLÁN, J. (1990): «La resistència antiliberal a la revolució burgesa espanyola: insurrecció popular o moviments subalterns?», a J. M. FRADERA, J. MILLÁN, R. GARRABOU (eds.): *Carlisme i moviments absolutistes*, Eumo, Vic, pàgs. 27-58.
- MILLÁN, J.: *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim, 1714-1808: cap a una integració de les actituds i de les trajectòries socials*, a *Moviments socials i dinàmica associativa*, Primer Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Lleida.
- MOLAS, P. (1973): *Societat i poder polític a Mataró, 1718-1808*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- OLIVÉ, F. (1984): «Una aportació per a l'estudi de les càrregues militars i de defensa a les darreries del segle XVII», AA.DD.: *Siglo XVII. Una colaboración interdepartamental*, Tarragona, pàgs. 165-171.

- PASCUAL, P. (1980): «Carlisme i societat rural. La guerra dels Set Anys a la Conca d'Òdena (La visió d'un pagès: Martí Vidal, de Gallardes)», *Recerques*, 10, pàgs. 51-91.
- PASCUAL, P. (1981): «La masia: autoconsum, circulació monetària i exacció fiscal (1833-1847)» a AA.DD.: *Tous. Mil anys d'història*, Barcelona, pàgs. 265-340.
- PASCUAL, P. (1990): *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX*, Crítica, Barcelona.
- PLADEVALL, A. i A. SIMÓN TARRÉS (eds.) (1986): *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII segons el «diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*, Curial, Barcelona.
- POLANYI, K. (1989): *La gran transformació. Crítica del liberalismo económico*, La Piqueta, Madrid.
- PORTA, J. M. (1988): «El senyoriu del monestir de Poblet a la Pobla de Cèrvoles (Les Garrigues) segons el capbreu de 1768-1770. Aproximació als aspectes jurisdiccionals, dominicals, econòmics i socials», *Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 8, vol. I, pàgs. 599-612.
- PORTELLA, J., i A. L. SANZ (1986): «Reacció senyorial i resistència pagesa al domini de la Catedral de Girona (segle XVIII)», *Recerques*, 17, pàgs. 141-151.
- SALA, P. (1994): *El sistema silvo-pastoral públic a les comarques gironines*, Memòria de postgrau presentada a la UAB, Bellaterra.
- SALES, N. (1962): *Història dels mossos d'esquadra*, Aedos, Barcelona.
- SALES, N. (1974): *Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintos*, Ariel, Barcelona.
- SALES, N. (1984): *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers*, Empúries, Barcelona.
- SALES, N. (1989): *Els segles de la decadència*, Ed. 62, Barcelona.
- SALES, N. (1991): *Mules, ramblers i fires*, Centre de Lectura de Reus, Reus.
- SANLLEHÍ, M. A. (1981): *Era Val d'Aran*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- SERRA, E. (1975): «Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat», *Recerques*, pàgs. 33-71.
- SERRA, E. (1980): «El règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe», *Recerques*, 10, pàgs. 17-32.
- SERRA, E. (1986): «Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVIII», a AA.DD.: *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als països catalans*, Crítica, Barcelona, pàgs. 214-246.
- SERRA, E. (1987): «Tensions i ruptures de la societat catalana en el procés de formació de l'Estat Modern», *Manuscrits*, 4/5, pàgs. 71-80.
- SERRA, E. (1988): *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, Crítica, Barcelona.

- SCOTT, J. C. (1985): *Weapons of the Weak. Everyday forms of Peasant Resistance*, Yale UP, New Haven.
- SCOTT, J. C. (1990): *Domination and the Arts of Resistance*, Yale UP.
- SOLDEVILA, F. (1935): *Història de Catalunya*, vol. II, Alpha, Barcelona.
- TELLO, E. (1986): «En els orígens d'una Catalunya pobra: règim agrari i comercialització rural a la Segarra de l'Antic Règim», a AA.DD.: *Terra, treball i propietat*, Crítica, Barcelona, pàgs. 302-320.
- TELLO, E. (1990): *Visca el rei i les calces d'estopa! Reialistes i botiflers a la Cervera setcentista*, Crítica, Barcelona.
- TELLO, E. (1992): «Renta señorial y renta de la tierra en la última etapa del Antiguo Régimen en Cataluña», *Noticario de Historia Agraria*, II, 4, pàgs. 283-314.
- TELLO, E. (1994): *Cervera i la Segarra en el segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra*, Virgili i Pagès, Lleida.
- TELLO, E. (1995): «El fin de la expansión agraria en la Cataluña del siglo XVIII: factores económicos y crisis social», *Agricultura y Sociedad*, 74.
- TELLO, E. (en premsa): «El component actiu de la crisi de l'Antic Règim a Catalunya: la lluita per la renda entre senyors i pagesos», de propera aparició en un volum col·lectiu editat per l'Institut d'Estudis Ilerdencs.
- THOMPSON, E. P. (1977): *Whigs and Hunters*, Penguin, Harmondsworth.
- THOMPSON, E. P. (1979): *Tradición, revuelta y conciencia de clase*, Crítica, Barcelona.
- THOMPSON, E. P. (1995): *Costumbres en común*, Crítica, Barcelona.
- TORRAS, J. (1976¹): *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Ariel, Barcelona.
- TORRAS, J. (1976²): «Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832», *Investigaciones Económicas*, 1, pàgs. 45-67 (reproduït a A. GARCÍA SANZ, i R. GARRABOU (eds.): *Historia agraria de la España contemporánea*, vol. I, Crítica, Barcelona, 1985, pàgs. 151-173.
- TORRAS, J. (1978): «Sobre la renta señorial en Cataluña a fines del siglo XVIII», a AA.DD.: *La economía agraria en la Historia de España*, Alfaguara, Madrid, pàgs. 323-327.
- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1978): «El senyoriu d'Orpí. Impacte de la primera llei abolicionista (1811) sobre les relacions entre senyors i vassalls», *Estudios Històricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, vol. VI, pàgs. 327-347.
- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1979): «Un municipi català entre la Guerra de Successió i la invasió aliada de 1719. Estructura social i grups dirigents a la Seu d'Urgell», *Recerques*, 9, pàgs. 29-56.
- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1981): «Reflexions sobre l'actitud dels pobles catalans durant la guerra de Successió», *Pedralbes*, 1, pàgs. 187-209.
- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1983¹): *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona, Curial, Barcelona.

- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1983²): «Aproximació a la problemàtica civil de la Guerra de Successió a Catalunya. La política municipal de l'Arxiduc Carles d'Àustria (1705-1711)», *Recerques*, 13, pàgs. 27-43.
- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1984): «Aproximació a l'estudi del domini baronial del monestir de Ripoll (1266-1719)», *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, Universitat de Barcelona, pàgs. 203-209.
- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1988): «Protesta popular i associacionisme gremial com a precedents de la reforma municipal de Carles III a Catalunya, 1728-1771», *Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 8, vol. II, pàgs. 13-25.
- VALLS, F. (1991¹): «Algunes consideracions entorn de la crisi del món rural en la crisi de l'Antic Règim», a AA.DD.: *El món rural català a l'època de la revolució liberal*, vol. II, UNED, Cervera, pàgs. 253-273.
- VALLS, F. (1991²): «Creixement agrari i diferenciació social pagesa a la comarca d'Anoia entre començaments del segle XVI i mitjans del segle XVII», *Pedralbes*, 10, pàgs. 99-136.
- VALLS, F. (en premsa): *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860*.
- VICEDO, E. (1986): «Propietat i renda senyorial en el marc del procés de creixement agrari (segle XVIII)», a AA.DD., *Terra, treball i propietat*, Barcelona, pàgs. 278-301.
- VICEDO, E. (1991): *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents*, Crítica, Barcelona.
- VICEDO, E. (1993¹): «La conflictividad en las *Terres de Lleida* en el siglo XVIII. La respuesta campesina a la detracción señorial y la lucha por el acceso a los recursos», *Áreas*, 15, pàgs. 101-111.
- VICEDO, E. (1993²): «Las condiciones de reproducción de la unidad familiar campesina en la Catalunya Nova: las "Terres de Lleida"», *Noticario de Historia Agraria*, 5, pàgs. 43-66.
- VIDAL I PLA, J. (1988): «La comunitat vilatana davant l'exèrcit al segle XVII: Vilafranca del Penedès», *L'Avenç*, 115, pàgs. 38-42.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1973): *El món rural a Catalunya*, Curial, Barcelona.
- VILAR, P. (1966): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Ed. 62, Barcelona.
- VILAR, P. (1972): «El "motín de Esquilache" y las crisis del antiguo régimen», *Revista de Occidente*, XXXVI, 14, pàgs. 199-217.
- VILAR, P. (1977): «La fi dels elements feudals i senyorials a Catalunya al segle XVIII i XIX. Amb alguns punts de vista comparatius per a la resta d'Espanya i per al Rosselló», *L'Avenç*, 1, pàgs. 74-80 (inclòs també en versió castellana a AA.DD., *La abolición del feudalismo en el mundo occidental*, Siglo XXI, Madrid, 1979).
- VILAR, P. (1981): *Estat, nació, socialisme*, Curial, Barcelona.
- VILAR, P. (1983): *Economía, derecho, historia*, Ariel, Barcelona, pàgs. 13-42.

VILAR, P. (1988): pròleg a J. FONTANA: *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, Ed. 62, Barcelona, pàgs. 21-25.

VILAR, P. (1990): pròleg a R. CONGOST, R.: *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*, Eumo, Vic, pàgs. 19-20.

L'alçament dels Carrasclets contra Felip V

Després de 1714, la lenta consolidació del règim borbònic a Catalunya va resultar compromesa a conseqüència de l'arriscada política exterior del primer ministre, el cardenal Julio Alberoni, que decidí intervenir a Itàlia per tal de reprendre les illes de Sardenya, el 1717, i Sicília, el 1718, atribuïdes pels tractats d'Utrecht i de Rastadt a Àustria i Savoia, respectivament. No cal dir que aquesta empresa política, impulsada pels Farnesi, en un moment que l'emperador Carles VI lluitava contra els turcs, inquietà les potències europees, començant pels fins aleshores aliats de Felip V, els francesos. Com a resultat d'aquesta reacció, sorgí la Quàdruple Aliança, composta per Anglaterra, França, Holanda i Àustria, que tot seguit va emprendre accions diplomàtiques i militars contra Felip V. L'abril de 1719, les tropes del regent Felip d'Orleans penetraren a la península per la frontera basconavarresa amb l'objectiu de prendre Madrid, dirigides pel duc de Berwick, el mateix que havia pres Barcelona encara no feia cinc anys.¹ Però l'avanç francès no reeixí, com tampoc no foren suficients els bombardeigs anglesos de Sant Sebastià, Vigo i Santonya. El juny, les tropes franceses ocuparen la Vall d'Aran, a les ordres del mariscal De Bonas, i pel novembre dominaven una ampla zona del nord de Catalunya, un cop preses la Cerdanya, el Ripollès, la Garrotxa i l'Alt Empordà, operació que ha-

1. J. MERCADER, *Els capitans generals. Segle XVIII*, Història de Catalunya, vol. 10, Ed. Vicenç Vives, Barcelona 1980, 2a. ed., pàg. 69; J. M. Torras i Ribé ha fet una bona síntesi dels esdeveniments en «El nou règim: consolidació i resistències. L'excepció de Menorca», en el volum *Desfeta política i embranzida econòmica*, de la *Història, Societat i Cultura dels Països Catalans*, en curs d'edició per Enciclopèdia Catalana. Pel que fa al complex quadre de relacions polítiques internacionals d'aleshores, vid. L. BÉLY, *Les relations internationales en Europe. XVIIe-XVIIIe siècles*, PUF, Paris 1992, pàgs. 440-447.

vien de culminar els anglesos amb la presa de Roses per mar, la qual fou frustrada per una forta tramuntana. D'altra banda, la immediatesa de l'hivern va fer decidir Berwick a donar per conclosa la campanya i retirar-se a França. El mes de desembre, Alberoni era apartat del govern i el capità general Castel-Rodrigo inicià la reconquesta de la Seu d'Urgell —i va ocupar fins i tot la Cerdanya francesa— i perseguí les partides de miquelets que hi restaven. Amb la desaparició del cardenal de l'escena política espanyola, l'acord de pau es preveia imminent. El gener de 1720, Felip V renuncià a les seves aspiracions mediterrànies, bescanvià la Cerdanya francesa per la Vall d'Aran i els francesos li retornaren Sant Sebastià i Fuerterrabía, tal com explica Mercader. S'inicià, aleshores, una onada de terror, en un ambient de repressió i odi, fins a l'extrem que, publicat un perdó general a principis de maig, els homes que es lliuraren foren empresonats o ajusticiats.² Finalment, el tractat de Madrid (13 de juny de 1721) ratificà l'entesa entre França, Anglaterra i Espanya.

Ara, però, el que més ens interessa és d'analitzar el recurs dels aliats, una vegada més, al *cas dels catalans* per a aprofitar el descontentament d'aquests amb el nou règim de Felip V. El duc de Berwick era conscient d'aquest fet, malgrat que pensava *qu'il convient de [ne] prendre aucun engegement formel avec les Catalans pour la restitution de leurs privilèges*, i que *avec beaucoup de politesse et de marques d'amitié on les engage à nous servir*.³ Aquesta maniobra política ideada per Lord Stanhope, primer ministre britànic, posada en solfa per Berwick, fou considerada vàlida pel seu homònim francès Dubois de cara a afeblir el govern espanyol: calia crear el temor que *toutes les provinces d'Espagne ne se soulèvent à l'exemple de celles que vous [Berwick] venez d'engager à se soumettre moyen la garantie de leurs privilèges. On ne peut revestir cette garantie de trop de solemnité pour les rassurer sur l'avenir et les convaincre qu'à tout événement et de quelque façon que les choses tournent, ils seront maintenus dans leurs*

2. J. MERCADER, *Els capitans...* pàgs. 66-81; J. CODINA, «Guerrilles i guerrillers a Sant Boi», dins l'obra col·lectiva *Guerrilles al Baix Llobregat*, Centre d'Estudis del Baix Llobregat-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, pàg. 139.

3. Orientals (ADPO), Perpinyà. C-602. Cartes de Berwick a D'Andrezel: 30-I-1719, 20-II-1719 i 23-III-1719, respectivament.

*droits.*⁴ Dubois ho acceptà i proposà d'assabentar els refugiats de Viena de l'operació i fins i tot d'integrar-los en l'exèrcit invasor. Respecte a l'estat d'opinió dels catalans, el capità d'arcabussers Costa, de Sant Llorenç de Cerdans, escrivia a les autoritats franceses que l'havien informat des de Barcelona que *les paisans de Catalogne ne peuvent pas se persuader qu'il y aye aucun traite entre l'empereur et le Roy d'Espagne et ils ne sont pas de ce sentiment, bien au contraire, qu'ils esperent de jour en jour l'entrée qui doit se faire en l'Empordà mais il est vray que voyant le delay ils craignent que nostre prince ne fasse pas la guerre contra l'Espagne, mais il est certain que si nous entrons tous les paisans seront pour nous, et même une grosse partie de leurs troupes, selon ils parlent.*⁵ El cavaller de Landorte, des de Prats de Molló, manifestava una opinió semblant: *les peuples de Catalogne sont toujours dans la mesme situation souhaitant toujours de plus en plus que l'armée du Roy entre pour s'aller rendre tous dans. L'armée du Roy [d'Espanya] continue à les maltraiter plus que jamais leur faisant payer ce qu'ils ne peuvent payer, on les oblige à payer par des logements effectif des troupes et bien certainement s'ils avaient eu des armes ils auraient egorgé, il y a déjà du temps, les troupes du Roy d'Espagne, tant leur désespoir est grand.*⁶ Pocs mesos després, insistia que els catalans *ils sont traités toujours très rigoureusement, de manière que les peuples ont esté au désespoir lors qu'ils ont appris que l'armée du Roy avait commencé la guerre par la Navarre et non plus par la Catalogne, ils attendent avec impatience que l'armée du Roy entre en Catalogne.*⁷ Per la seva banda, el lloctinent del Rosselló, Fimarçon, també creia que els catalans anhelaven l'entrada dels francesos, encara que no gosaven declarar-se obertament a favor seu. Amb tot, assegurava: *Il peut mesme arriver que si le Roy d'Espagne*

4. Ministère des Affaires Étrangères. París, Correspondance Politique. Espagne, 290. L'abbé Dubois a Berwick. 2-IX-1719. f. 62-63; J. MERCADER, *Els capitans...*, pàg. 78; A. Baudrillart ho ratifica: *Il voulait (Stanhope) qu'on penetrat sur le champ en Biscaye et en Catalogne, moins pour diviser les forces espagnoles que pour soulever les provinces du nom de leurs fueros: il voulait qu'on en proclamât le rétablissement et que l'on restaurât du meme les privilèges de Valence et de l'Aragon. Philippe V et la cour de France*, II, Tip. F. Didot, París, 1890, pàg. 362.

5. Service Historique de l'Armée de Terre (SHAT). Vincennes, París. A 1 2.561, núm. 43. Costa, Sant Llorenç de Cerdans (17-IV-1719).

6. SHAT. A 1 2.561, núm. 45 (25-IV-1719).

7. SHAT. A 1 2.562, núm. 74 (16-VI-1719).

*remet aux Catalans leurs privilèges, ils se rangeran à leur devoir.*⁸ Dintre d'aquest estat d'opinió optimista, l'intendent del Rosselló, D'Andrezel, pensava *qu'il y a lieu de se promettre que quand on se mettra en l'état de soutenir les catalans ils se serviront des armes qui leur sont restées et de celles qu'on leur donnera por secourir le joug dur et tirannique que leur impose le Ministère d'Espagne.*⁹ Finalment, Dathose, feia valoracions més realistes en assegurar que un informant de Barcelona li deia *qu'il ne voit aucune apparence que les peuples de Catalogne se soulèvent tant qu'ils ne verront pas une armée dans ce pays en estat de pouvoir les soutenir.*¹⁰

Més enllà d'aquestes percepcions dels militars i funcionaris francesos, atents al descontentament cap a Felip V, encara que poc sensibles a la memòria dels catalans respecte als esdeveniments de la tot just acabada guerra de Successió, cal que valorem l'abast de l'alçament dels anomenats Carrasquets de 1719. Joan Mercader ja va remarcar l'impacte d'aquest conflicte en un règim encara poc consolidat. Castel-Rodrigo ordenà la mobilització de *gent de mal viure* en nous regiments i la Reial Audiència publicà uns pasquins on invitava a *la nación cathalana en sacrificarse al servicio de S.M., pues tenía mayor coyuntura en sus manos para merecer remuneración al mérito que hicieren*. No només això, sinó que les autoritats polítiques van recórrer als bisbes i els ordes religiosos perquè exhortessin a la quietud pública. Amb aquest objectiu, el bisbe de Vic publicà que *no es el objeto y fin de esta guerra el que se mude de Dominio esta Provincia ni alguna otra de España.*¹¹ Però no sembla que aquestes mesures tinguessin els efectes esperats pel govern. A mitjan abril de 1719, un reial decret ordenà l'expulsió en massa dels elesiàstics sospitosos de pertorbar l'ordre públic, assenyaladament en els territoris de la vella Corona d'Aragó, on el decantament d'aquests havia estat notòriament austriacista. Landorte se'n feia ressò: *on a fait arrester cinq ou six cents prestes ou moines et on les envoie en exile*

8. SHAT. A 1 2.562, núm. 72 (26-VI-1719).

9. SHAT. A 1 2.563, núm. 15 (18-VII-1719).

10. SHAT. A 1 2.562, núm. 85 (17-VI-1719); F. Castellví, per la seva part, xifra en 700 els eclesiàstics que van haver-se d'exiliar. Biblioteca de Catalunya, *Narraciones históricas*, VI, pàg. 573.

11. J. MERCADER, *Els capitans...*, pàg. 70. D. Ramon de Marimon, vicari general de Tarragona, també recordà als seus fidels l'obediència deguda a Felip V (6-III-1719). Biblioteca de Catalunya, *Fulletts Bonsoms*, 4.907.

*en Castille; il y en a beaucoup qui ont esté avertis de la chose, à Barcelonne, qui se sont refugiés dans les églises, et le bruit est qu'on doit arrester beaucoup de séculiers, de manière que la consternation est extraordinaire en Catalogne, de manière qu'il y a une infinité du monde qui se sont sauvez dans les bois.*¹² A mesura que l'alçament guerriller de les muntanyes tarragonines prenia cos, la Reial Audiència s'apressà a mobilitzar homes per contrarestar la insurrecció. D'una banda, va recórrer a la creació de companyies de fusellers de muntanya, com la que dirigí el filipista Jaume Torres, sotsveguer de Mojà, i el fill del dirigent barretina Enric Torres, que havia format part de les companyies de fusellers al servei de França. Jaume, a més a més, havia dirigit una companyia de minyons filipistes durant la guerra de Successió. El batalló de Centelles que comanava, format per 200 homes, se situà entre Llançà i la Jonquera: *ils ont esté habillés magnifiquement à leur moda, le justacorps d'un drap bleu, paramens noir et camisola et colotes noirs, deux corabatas, l'une de tafetan noir et l'autre de toile, deux paires des perdeignes.*¹³ Al corregiment de Talarn s'alçaren 4 esquadres populars i la ciutat de Vic aixecà 8 companyies de 40 fusellers cadascuna, a les ordres de don Ambròs, antic lloctinent del coronel austriacista Nebot. Josep Alòs, des de l'Audiència, resolgué estendre aquest sistema de mobilització popular que permetria de reforçar les tropes borbòniques i cobrir la frontera i les places fortes. Aquesta decisió, com advertí Mercader, suposava un canvi radical de les mesures preses a partir de 1714 pel que feia a la prohibició de tenir armes els catalans. Amb tot, la població mobilitzada no podia retenir les armes, que eren concentrades en els caps de partit o en punts estratègics, sota el control de l'exèrcit, així com la pólvora, i les companyies estaven sota la disciplina militar.¹⁴ A la Segarra

12. J. MERCADER, *Els capitans...*, pàg. 70; Chevalier de Landorte. SHAT. A 1 2.561, núm. 83 (3-V-1719).

13. SHAT. A 1 2.561, núm. 43. Costa (17-IV-1719); J. ALBAREDA, *Els catalans i Felip V*, Vicens Vives, Barcelona 1993, pàgs. 209-302. La seva companyia arribà a estar formada per 413 fusellers, 13 capitans, 13 tinents, 26 sergents i 11 tambors. Mas Les Torres. Sant Quirze Safaja. Plec Política i milícies. 1700-1800. Les seves accions es troben recollides a: «Relación de servicios del capitán de Infantería don Jayme Torres». J. Verdugo (6-III-1729). Plec s. XVIII (1).

14. J. MERCADER, *Els capitans...*, pàg. 71; Landorte ho confirma: *toutes les villes et villages sont taxez a un certain nombre de soldats et actuellement les communautez les envoient où l'on forme le bataillon*. SHAT. A 1 2.561, núm. 83 (3-V-1719).

també s'alçà un batalló, a Calaf s'aplegaren 200 miquelets i la ciutat de Barcelona creà un regiment de 900 homes, malgrat les reticències: la resposta d'alguns regidors i de membres de l'Audiència al capità general en funcions Francisco Caetano fou que *puisque S.M.C. les avait fait désarmer, c'était une preuve certaine qu'elle ne devoit pas se fier à eux*, desconfiança que fou resolta posant al seu davant oficials de l'exèrcit.¹⁵ El reclutament a la capital s'havia iniciat el gener, impel·lint la noblesa a prendre el comandament dels nous regiments i donant *une amnistie générale et pardon de tous crimes à ceux qui prendront party dans un mois dans les Régiments de Barcelonne. L'on ouvre les prisons à ceux qui prennent party, et avec tout cela on ne trouve point de soldats*. Les despeses, sufragades pels municipis, havien de ser descomptades del cadastre.¹⁶

Malgrat aquest esforç mobilitzador, no sembla pas que les autoritats filipistes ho tinguessin planer. El veguer de la Cerdanya francesa, Sicart, deia: *L'on a envoyé ordre dans toutes les vigueries [sic] d'aller prendre la quantité d'escoupettes qu'on a destiné de donner à chaque viguerie [sic], mais les paisans disent publiquement que puis qu'on leur avait osté les armes qu'ils n'en veulent point prendre présentement*.¹⁷ Landorte informava: *je viens d'estre averty par un de mes espions du côté de Terragone et de Leryda qu'il y avait eu un soulèvement de peuple où il y avait plus de huit cents hommes assemblez*. La revolta esclatà contra l'allistament obligatori i el capità general hi hagué d'enviar cavalleria per apaivagar-la.¹⁸ El recurs a la força per mobilitzar els catalans fou sistemàtic: *plusiers paisans de ces qui ont esté faites prisonniers ont pris parti dans le régiment de Pou de Jafre et celui de la Députation [sic] et ceux qui n'ont pas voulu prandre parti sont dans les prisons de Barcelonne*.¹⁹ Segons Landorte, havien tan-

15. SHAT. A 1 2.561, núm. 29. Sicart (24-II-1719); A 1 2.562, núm. 85. Dathose (17-VI-1719).

16. SHAT. A 1 2.561, núm. 3. Bernic? (11-I-1719).

17. SHAT. A 1 2.561, núm. 29 (24-II-1719).

18. SHAT. A 1 2.561, núm. 45. Landorte (25-IV-1719).

19. SHAT. A 1 2.561, núm. 43. Costa (17-IV-1719). El 1717, el mateix Castel-Rodrigo condemnà *tan irregular violento método y ageno de la mente del Rey a càrrec de los oficiales que están reclutando en este Principado, [que] violentan a los paysanos y pasaxeros a tomar partido y sentar plaza, a otros con pretexto de vagamundos también los prenden de su autoridad, y a otros instando a los vegueres y vayles se los hazen entregar como tales, aunque no lo sean*. Mas Les Torres. Plec s. XVIII (1), *Codern de cartas escritas per diferents generals a dn. Jaume Torres, capità de infanteria* (2-IX-1717).

cat trois ou quatre mil hommes dans les prisons de Barcelonne pour les obliger à servir. Il leur a fait dire que ceux qui voudraient servir volontairement, il les ferait sortir. Il y en a beaucoup qui sont sortis pour servir et d'autres qui ont mieux voulu rester dans les prisons que de servir.²⁰ A Sant Boi de Llobregat, davant la mobilització dels caps de casa, se'n seguí gran albarot no bolent prendre les armes. A la fi, haven arribat les armes des de Barcelona, tingueren que pendrer-las los elejts per lo senyor batlle. Però com recorda Jaume Codina, seguint el testimoniatge de Magí Castells, el sistemà fracassà estrepitosament, perquè al cap d'un mes els fusellers de França havien pres les armes al destacament, y veyent los insults se determinà recullir todas las armas, portar-las en Barcelona, y foren colocadas en las Atrasanas.²¹

Mentrestant, creixia la deserció de fusellers catalans cap a les companyies d'arcabussers de França: *Il en passa avant hier un lieutenant et douze fusilliers, et aujourd'hui huit, qui vont aux bataillons de Grau et de Ferrer.*²² En els dies següents, continuà la incorporació de miquelets catalans en les files dels arcabussers de França: Gabriel Palma i més tard Nova i Mateu, amb 90 homes, *bien vetus et bien armés*. Tres més procedien de Nàpols, acompanyats de 18 catalans. No cal dir que tots ells foren ben rebuts per les autoritats militars franceses.²³

ELS CARRASCLETS

Aquesta situació s'agreuà pel revifament de la lluita antiborbònica, que comptà amb el suport de les autoritats franceses. Segons Josep Iglésies,²⁴ Pere Joan Barceló, conegut per Carrasclat, a la primavera de 1718 havia entrat en contacte amb els francesos i havia

20. SHAT. A 1 2.561, núm. 41 (16-IV-1719).

21. J. CODINA, «Guerrilles...», pàg. 135.

22. SHAT. A 1 2.561, núm. 98. Calouin (26-V-1719); A 1 2.562, núm. 33. Dathose (11-VI-1719). També: núm. 72 (16-VI-1719) i núm. 182 (30-VI-1719).

23. SHAT. A 1 2.562, núm. 41. Fimarçon (11-VI-1719); núm. 94. Bonas (17-VI-1719).

24. J. IGLÉSIES, *El guerriller Carrasclat*. Episodis de la Història, 25. R. Dalmau Ed., Barcelona 1985 (2a. ed.). Es tracta, sens dubte, de la millor biografia d'aquest personatge, ben ambientada en la revolta.

rebut instruccions d'alçar-se just en el moment que s'iniciés l'embarcament cap a Sicília. Nascut a Capçanes, al Priorat, havia treballat de llenyataire i carboner. La seva família es destacà com a austriacista: el pare fou capità de fusellers i morí en combat. Ell mateix fou alferes a les ordres del coronel Nebot. Acabada la guerra, s'acollí a les mesures de gràcia del govern i va fer de pagès, encara que continuà l'activitat antiborbònica, fet pel qual fou perseguit. Refugià a la serra de Llaberia, organitzà partides guerrilleres, des de 1717, cogudes per Carrasclets i, com a represàlia, foren detinguts alguns dels seus familiars, entre ells la mare. Carraclet es comprometé davant Fimarçon d'entrar a Catalunya i reunir 400 homes. En una primera incursió que hi féu en reuní 50 a la banda de Tortosa. Atacà Falset, on desarmà 35 miquelets, l'Alforja i una companyia d'infanteria, de la qual va fer 20 presoners: *il les garda huit jours et fût obligé de les renvoyer ne pouvant avec si peu des gens les garder. Il dit les avoir relachez, mais je ne répondrais pas qu'il ne les aye assassinez*, escrivia desconfiat Fimarçon. Després fou atacat per la partida de 50 miquelets d'Ambròs i del que fou dirigent austriacista Josep Antoni Martí a Mont-roig, d'on fugí cap a Solsona. *Cette course a fait grand bruit en Catalogne et a obligé les ennemis à faire plusieurs détachements après luy, mais n'ayant pu le prendre on a fait publier qu'on donnera 2.500 pistoles à ceux qui le meneront vif, et la moitié à ceux qui luy porteront sa teste*, deia Fimarçon. I conclouïa: *c'est un bandit qui a de l'esprit, de la valeur, et est fort acredité chez les vauriens de Catalogne, qui sont en nombre. Je crois qu'il est du service du Roy de le ménager, dans ce temps-cy, comme on fairait d'un honnête homme, pour cet effect. Je l'ai fait convenir avec peine d'accepter une commission de capitaine pour luy et une autre pour son frère, avec les officiers qu'il choisira pour former ces deux compagnies, sans entrer dans aucun bataillon, ne voulant être subordonné à personne. Lesquelles compagnies seront payées de leur solde, en attendant qu'il ait assez de soldats pour en faire un bataillon, dont on luy donnera le commandement. Finalement, garantia qu'il formera bientôt le bataillon ou que je vous apprendrai qu'il aura até pendu.*²⁵

De retorn al Camp de Tarragona, Barceló atacà en dues ocasions Reus a finals de juny de 1719 i també Valls, el 5 de desembre, defensada pel batlle Pere Antoni de Veciana amb la seva esquadra.

25. SHAT. A 1 2.562, núm. 122 (18-VI-1719). També, núm. 41 (11-VI-1719).

D'allí es desplaçà cap al nord de Catalunya per reunir-se amb les tropes del mariscal De Bonas que havien entrat al Pallars. Acabat el conflicte, s'exilià a Viena on serví militarment l'emperador.²⁶ El cronista Ramon Fina es fa ampli ressò de les accions de Carrascllet, *coronel de fusillés de França, ab tot son regiment de catalans*, format per 100 miquelets. A banda de la dura repressió de la postguerra i dels abusos comesos per les autoritats locals, que anomena *los negras de corazón, traïdós ha sa pàtria y sanch*, amb el desterrament de diversos reusencs, principalment eclesiàstics, exposa la llibertat de moviment dels Carrascllets i la persecució dels *botiflés*, en un ambient d'hostilitat oberta entre els seguidors dels dos partits que s'accentuà el 1720. Sembla clar, també, que els guerrillers mantenien bona relació amb el prior de Reus, encara que els eclesiàstics de la vila protegiren gent de les dues faccions.²⁷

L'altre guerriller destacat fou Francesc Bernic de Collbató. Bernic, que trobem a les companyies d'arcabussers el 1717 i sembla l'enllaç principal amb les autoritats franceses, dirigia una companyia de 315 homes. Va crear deu batallons, comandats per Francesc Coc, Bartomeu Pullina, el coix de Gerri, Francesc Brunet, Francesc Cila, Ferrer de Manresa, Simó Moliner i Francesc Torras de Cadell, que havien guanyat la graduació de coronel durant la guerra de Successió. Els homes de Bernic, segons J. Iglésies, *proveïts de cavalls que havien capturat sobre la marxa, esdevinguts així dragons, es llençaven en nombre de cinc-cents contra els esquadristes filipistes de Sallent. Davallaren Llobregat avall, esquivaren Manresa i un escamot arribà a Sant Boi. Obligà l'esquadra borbònica que guarnia la localitat a refugiar-se a Barcelona, mentre Francesc Bernich ocupava al seu plaer Vilafranca del Penedès (agost de 1719), i assetjava les autoritats tancades al campanar. Després es replegà vers les muntanyes de separació del Penedès i la conca d'Òdena on l'encerclà el coronel borbònic*

26. J. MERCADER, *Els capitans...*, pàgs. 74-75. J. IGLÉSIES, *El guerriller...*; G. STIFFONO, «Un documento inédito sobre los exiliados españoles en los dominios austríacos después de la Guerra de Sucesión», *Estudis, Revista d'Història Moderna*, 17, Universitat de València 1992, pàg. 25.

27. C. VILÀ, *Amor al Rey y a la Pàtria. Vinguda de Pere Juan Barceló dit Carrascllet en Reus. 1713-1749. Manuscrit set-centista inèdit*, Associación de Estudios Reusenses, Reus 1954, pàgs. 80-91. Agraeixo a l'amic Pere Anguera que m'hagi facilitat una còpia d'aquest text tan interessant, encara que desvirtuat per la transcripció i reelaboració arbitrària de C. Vilà, feta a les darreries del segle XVIII.

*Josep Anton Martí i el capturà.*²⁸ Encerclat a la Llacuna per uns 900 filipistes, amb no gaire més de 150 homes, Bernic protagonitzà una de les darreres accions dels Carrasquets, de les quals els francesos estaven pendents. Landorte assegurava que l'acció del guerriller havia esperonat els catalans a revoltar-se i posava com a exemple d'aquest fet que del regiment d'Ambròs que es trobava a Manlleu, compost per 150 homes, n'havien desertat un centenar, la meitat dels quals es volien unir a Bernic, tal com ja havien fet més de 2.000 homes.²⁹ Des de Ripoll, Bonas reclamà als arcabussers que assistissin Bernic, massa allunyat per a socórrer-lo, encara que sembla que Isidre Brunet hi arribà. Fou en va. El 28 de juliol, amb els seus 120 homes, va ser fet presoner.³⁰ Fimarçon trobava incomprendible que amb homes suficients per a guardar el castell de la Llacuna i amb provisions, Bernic l'hagués perdut. Encara més, afegia: *nous aprehendons, que le Sr. Bernich, qui est home peu avisé, ne se soit lessé prendre comme un sot.*³¹ Al cap de pocs dies, D'Ortaffa atribuïa la responsabilitat de la desfeta als arcabussers, ja que, segons explica, els batallons de Grau, de Ferrer, de Bac de Roda i de Torres de Cadell fugiren en desbandada, sense que el comte de Marigny i ell mateix poguessin evitar-ho, per la qual cosa inicià mesures punitives contra els seus oficials.³²

Com és sabut, les coses els van sortir millor als aliats en la zona pirinenca. Bonas, pel maig, informava satisfet des de la Vall d'Aran

28. J. IGLÉSIES, *El guerriller...*, pàgs. 39-40. El gener va cobrar 252 lliures del govern francès. ADPO. C 181 (14-I-1717); C 48 (març-abril 1719). He d'agrair a Alain Ayats que m'hagi proporcionat aquestes informacions; sobre els fets a Sant Boi, J. CODINA, «Guerrilles...», pàgs. 131-142.

29. SHAT. A 1 2.563, núm. 62 (24-VII-1719). També: núm. 61. Torres (24-VII-1719), núm. 141. D'Andrezel (5-VIII-1719).

30. SHAT. A 1 2.563, núm. 106. Bonas (1-VIII-1719); núm. 130. Fimarçon (2-VIII-1719).

31. SHAT. A 1 2.563, núm. 76 (26-VII-1719).

32. SHAT. A 1 2.563, núm. 157, Ortaffa (agost 1719); núm. 175. Malartie (9-VIII-1719). El juny de 1719, els batallons de Bac de Roda, de Ferrer i de Grau, formats per gent de Catalunya, estaven constituïts per uns 500 homes. SHAT. a 1 2.562, núm. 123. Fimarçon (18-VI-1719). A banda d'aquests, actuaven al Principat, o bé a la zona fronterera, els de Lio, Bellair i de Francesc Torres de Cadell, de Puigcerdà. SHAT. A 1 2.561, núm. 10. Couture (14-I-1719); A 1 2.563, núm. 24 (21-VII-1719). En total, el febrer, s'havien alçat 4.800 arcabussers en vuit batallons, comandats per D'Ortaffa, sota les ordres del governador del Rosselló, el duc de Noailles, i del lloctinent, comte de Fimarçon. ADPO. C 684 (11-II-1719).

que les villages viennent de toutes parts prêter l'obédience, quoique le prince Pio leur ait envoyé trois couriers pour les exhorter à prendre les armes (...), ces peuples me paroissent fort contents du parti qu'ils ont pris et aussi leur tient je la parole que je leur ay donné, et jusqu'icy ils n'ont point souffert le moindre tort.³³ Pocs dies després, hi insistia: les habitants d'Aran ont esté dans leurs maisons tranquilles, et ils ne se sont pas aperçus qu'il y eut des troupes étrangères ches eux, je leur ai tenu la parole que je leur avais donné. Les vallées voisines animés par le traitement de la vallée d'Aran m'ont envoyé secrètement des députés pour me prier d'entrer ches eux pour se mettre sous la domination française. Per això, els prometé armes i que lluitaria pour soutenir leur liberté et leurs privilèges.³⁴ També Fimarçon, a finals de juliol, va poder informar París que a les zones de Camprodon, Olot, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i la Vall de Ribes, *les principaux sont venus à l'obédience et assurent qu'ils sont prêts à prendre les armes, s'ils en avaient*, encara que ell no disposava de mitjans per a donar-los suport, raó per la qual en demanava.³⁵ Aquesta impressió favorable l'havia confirmada pocs dies abans Torres de Cadell, des de Camprodon mateix: *les paysans nous demandent tous les jours de leurs donner des armes et de fournir des munitions, qu'ils s'obligent à faire rentrer toutes les troupes espagnoles dans les places*. I el mateix deia de Ripoll, d'Olot i de la Plana de Vic.³⁶ Joan Mercader constatà que *els invasors havien procedit, allà on s'establiren, a la restauració del govern polític i econòmic, segons el patró tradicional de la província, i abolit, en canvi, a la Nova Planta de Felip V*. Efectivament, des de la Vall d'Aran fins a l'Alt Empordà passant per la comarca d'Olot i Puigcerdà i les terres ripolleses, *on els consellers antics demanaren àdhuc que es restablistin els privilegis atorgats per l'arxiduc a tota la zona septentrional ocupada per les tropes franceses, l'any 1719, hi hagué una efervescència política*. Enlloc, però, aquesta no prengué tanta volada com a la Seu d'Urgell, on es desplaçà el coronel Stanhope, parent del primer ministre i hi mobilitzà capellans, canonges, jesuïtes i familiars dels perseguits pel règim filipista.³⁷ Allí, Bonas dixo al lle-

33. SHAT. A 1 2.561, núm. 102 (27-V-1719).

34. SHAT. a 1 2.562, núm. 94 (17-VI-1719).

35. SHAT. A 1 2.563, núm. 76 (26-VII-1719).

36. SHAT. A 1 2.563, núm. 30 (20-VII-1719); núm. 60 (23-VII-1719); núm. 8 (16-VII-1719).

37. J. MERCADER, *Els capitans...*, pàg. 78.

gar que venia por tres cosas; por la libertad, privilegios y armas, y que la guerra entra contra el gobierno de Alberoni; muchos ne demostraron alegría, y también se hizo correr que se conquistava por el Sr. archiduque y que hi havia alemanes.³⁸ Però la realitat era una altra, com diu Mercader: *Stanhope es convertí ben aviat en el centre de totes les conxorxes polítiques entre els elements locals que encara somniaven el retorn de l'arxiduc, mentre que aquest, havent renunciat a la corona espanyola en el Tractat de la Quàdruple Aliança (1718), restaria al marge de tot això.*³⁹

Pel que fa a Ripoll, J. M. Torras i Ribé ha exposat amb claredat com la vila assajà de nou fer realitat la seva vella aspiració: la constitució d'un municipi consular emancipat del domini baronial del monestir, tal com havien aconseguit en l'etapa de govern de l'Arxiduc, demanda que els fou concedida pel duc de Berwick.⁴⁰ Per aquesta raó, D'Ortaffa va poder escriure que *les gens de Ripouill ont esté charmés de nous voir arriver, aussy bien que ceux des environs*, lloc convertit en el punt de concentració dels seus arcabussers, així com els de Torres de Cadell i Bernic, que van veure limitades les seves accions pel destacament d'Ambròs a Vic, compost de 1.500 homes.⁴¹

ELS DIRIGENTS CARRASCLETS

Per entendre millor l'abast de l'alçament dels Carrasclets, així com el suport de què va gaudir, ens detindrem a valorar les llistes dels implicats que ens proporciona la informació documental que posseïm. Un primer *Projet pour entrer en Catalogne et faire un soulèvement parmy les habitants*, elaborat per la intendència del Rosselló, preveia que Bernic arribaria a la Llacuna amb el seu batalló, ocuparia el castell i, així, *en passant pour la Pobla de Desmont* [la Pobla de

38. J. M. TORRAS I RIBÉ, «Un municipi català entre la Guerra de Successió i la invasió aliada de 1719. Estructura social i grups dirigents a la Seu d'Urgell», *Recerques*, 9, Curial, Barcelona, pàg. 50.

39. J. MERCADER, *Els capitans...*, pàg. 79.

40. J. M. TORRAS I RIBÉ, «Aproximació a l'estudi del domini baronial del monestir de Ripoll (1266-1719)», *Actes I Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, I. Universitat de Barcelona, 1984, pàgs. 203-209; J. MERCADER, *Els capitans...*, pàg. 88, nota 86.

41. SHAT. A 1 2.563. núm. 52. D'Ortaffa (23-VII-1719); núm. 28. Torres (19-VII-1719).

Claramunt?]) sur le grand chemin de Madrid, détruire tous les moulés des bombes, boulets et carcasses qui se font dans ce lieu-là et dont le Roy d'Espagne en tire la plus grande quantité, dont il a besoin pour ses magasins. L'enclavement de la Llacuna, entre els camins de Barcelona a València i Madrid, permetia, a més, controlar el correu així com el pas de les tropes. Bernic prometia de faire soulever les peuples qui n'attendent que des chefs et quelques munitions, avec mil fusils et autant de bayonnettes, qu'il faudra faire transporter sur cette frontière [a Sant Llorenç de Cerdans], où ils s'obligent de les venir prendre, et le dit Sr. Bernich amenera avec luy quelques charges de munitions qui consisteront en six mulets chargés de bales. Alhora, demanava: il faudra rendre a tous les gentilshommes et autres particuliers auxquels sa majesté Catholique a confisqué les biens et qui sont en grand nombre, tout ce qui leur appartient et les admettre d'abord en possession, attendu que cela pourra attirer beaucoup de noblesse et de gens de bonne famille dans notre party. També, el manteniment complet per a un mes de tot el batalló i mil escuts de França per la subsistència de ceux qui embrasseront le party.

Don Isidre Brunet, gentilhomme de Villelongue, antic capità de cavalleria al servei de l'emperador, demanà una comissió de comandant d'un batalló que ell aixecarà, junt amb vells oficials. Carrasclat, qui est homme fort entreprenant et accredité dans la Catalogne, qui a déjà fait plusieurs actions d'un brave homme... pourra en même temps que le Sr. Bernich entrera pour se rendre à la Llacuna, aller avec deux cents hommes déterminés, qu'il a déjà à sa dévotion, du côté de Tarragone et de Tortose, et le S. Palma homme aussy fort hardy, du côté de Bagà et de la Poble, ce qui allumera le feu de la rebellion en plusieurs endroits à la fois et intriguera d'avantage les ennemis. Finalment, la llista dels catalans qui veulent embrasser le party du Roy et qui se sont offerts d'exciter des troubles en Catalogne era aquesta: Don Isidre Brunet, que havia servit com a capità de cavalleria de l'emperador; don Francesc Calveria, que havia servit l'emperador com a lloctinent de cavalleria, així com un seu germà; don Francesc Olzinelles, que serví com a lloctinent de cavalleria; Rafael Bertrand, que serví en l'infanteria i cavalleria; Bartomeu Pullina, homme fort accredité, que fou capità d'infanteria; Joan Fuster, que fou capità d'infanteria; Pere Girona; Puig d'Angoles; el capità Casserres i Rafael Montserrat.⁴²

42. ADPO. C 603. *Projet pour entrer en Catalogne et faire un soulèvement parmi les habitants. 1719?*

Una altra llista de catalans que havien lluitat per l'Arxiduc, que oferien d'alçar-se contra Felip V i que prometien *de mettre sur pied à mesure que l'armée voudra entrer en Catalogne, souposé qu'il soit nécessaire, 6 à 7 mil hommes pour le service de la France* bo i proveint-se d'armes i cavalls, és la següent: Don Francesc Bac, capità de cavalleria; Rafael Planella, comandant d'un batalló de voluntaris; Josep Vila, lloctinent coronel d'infanteria; Alzina, major; Bartomeu Quintana, capità; Jaume Barata, burgès; Andal Pusalgas, *gentilhomme*; Josep Mas; Joan Mulleras, capità; Jeroni Nou, capità; Josep Vilamala, capità; Francesc Gargama, burgès; Jaume Trista, capità; Benet Costa, capità; don Josep Bach; Josep Cortada, *habile armurier*.⁴³ Altres personatges que apareixen vinculats a aquest projecte són el doctor Vidal i el burgès Joan Montagut, de Puigcerdà, vinculats amb Torras de Cadell, de la mateixa vila.⁴⁴ També hi trobem Tamarit, a parer de Dathose, *un gentilhomme de ce pays qui me paroît homme sense et politique, il m'a fait entendre que si la guerre durait il pourrait donner des bons avis a S.A.R. sur de certaines mesures à prendre pour empêcher que le Roy d'Espagne ne tirasse des services des Indes et pour troubler entièrement le commerce que l'Espagne a en ce pays-là. Afegia que ce gentilhomme a été capitaine des gardes pendant sept ans du viceroy que était son parent, et depuis la mort de ce gouverneur que s'appellait, si je ne me trompe, Semanat, la personne dont je parle a toujours demeuré en Espagne d'où il a entretenu commerce aux Indes, seachant d'ailleurs très bien la mer et ayant des intrigues à la cour de Madrid, d'où il est de retour depuis quelque temps... homme sensé et despolitique qui est sorti du Roussillon depuis plus de vingt ans*.⁴⁵ Sabem, també, que Francesc Castellví fou detingut acusat de conspirar.⁴⁶

Finalment, una crida feta pel marquès de Castel-Rodrigo de 1721, perquè els sediciosos acusats del *crim de lesa majestat* que encara s'havien de lliurar a les autoritats ho fessin, en la qual consten unes 150 persones, ens permet deduir que més d'un terç d'aquestes pertanyen a la franja de les comarques compreses entre la Terra Alta i el Baix Llobregat, amb el nucli principal a l'entorn de Tarragona,

43. SHAT. A 1 2.561, núm. 8. Noailles (13-I-1719).

44. SHAT. A 1 2.563, núm. 4. Torras (15-VII-1719).

45. SHAT. 2.562, núm. 144. Dathose (21-VI-1719).

46. S. ALBERTÍ, *Diccionari biogràfic*, vol. 1, Albertí Editor, Barcelona 1966, pàg. 522.

mentre que es dona una altra concentració important a l'Alt Empordà, seguida dels eixos Anoia-Bages, Berguedà-Solsonès, la Selva-Osona i el Maresme, a més de múltiples punts dispersos per la geografia del país. En els pocs casos on consta l'ofici dels perseguits, hi trobem els de mestre, estudiant, capità o tinent, cisteller, sabater, ferrer, traginer, cerer, doctor, o doctor en medicina.⁴⁷ D'altra banda, Mercader assenyalà que, en una llista de persones que havien fugit el 1719, n'hi consten uns 150 del corregiment de Mataró, una xifra semblant en el de Girona, més de 200 dels corregiments de Manresa i Vic i 44 de Vilafranca del Penedès.⁴⁸

VALORACIÓ FINAL

Si bé és indiscutible que els projectes d'ocupació aliats prenen un tomb inesperat a partir de 1720, amb la renúncia de Felip V a la seva política d'expansió mediterrània, hi ha altres elements tangibles que expliquen el fracàs de l'alçament de 1719. El primer d'ells, malgrat la participació d'austriacistes, la manca de suport popular, que fa aquest moviment essencialment diferent del de la revolta dels Barretines o la de 1705. Bonas havia constatat que tot i que hi havia bona predisposició envers les tropes ocupants, *cela est fort different d'une révolte générale, où le pays doit estre sous les armes et vous suivre dans vos expéditions*.⁴⁹ Aquest fet, sens dubte, condicionà el suport francès a l'hora de proporcionar armes als pobles que ocupaven. El mateix Bonas es queixà que a Puigcerdà li havien ofert 100 homes, però que *dans leur pouvoir ils n'avaient que quatre escoupettes et la montaigne en est de même. Voila une belle façon d'assurer un soulèvement prest à se faire!*⁵⁰ De més a més, les autoritats franceses tenien serioses reserves pel que feia als dirigents catalans del moviment, a diferència del que succeí amb el Barretines. Bonas les formulà a Berwick: *le nommé Carrasquet, cité dans le projet de révolte comme un des principaux, passa hier icy avec sa troupe, composée de soixante et dix hommes, pour s'en aller vers le Camp de Tarragonne,*

47. Biblioteca de Catalunya. Fullets Bonsoms, núm. 6.811 (27-VI-1721).

48. J. MERCADER, *Els capitans generals...*, pàgs. 89-90. BC. F. B., núm. 588.

49. SHAT. A 1 2.563, núm. 5 (16-VII-1719).

50. SHAT. A 1 2.563, núm. 7 (16-VII-1719).

pour mettre le dit projet en execution. Je doute toujours du succès, puis qu'il est conduit par des gens de cette espèce. Carrasquet est un assassin et un voleur, il ne se peut joindre à luy que quelques bandis qui fuiront à la vue des troupes réglées. L'avantage qui peut nous en revenir est minse. Vous jugerés bien Monseigneur que les catalans qui seroient portés à prendre du parti contre le gouvernement présent et lever le masque, ne le feroient pas sous la protection de Carrasquet ny de ses adjoints, ils se precautionneroient plustot contre luy que de si joindre.⁵¹ Berwick hi coincidí: Carrasquet est un brigand et un assassin qui ne cherche point à combattre mais seulement à tuer et piller les paisans. En effet, je ne croie pas qu'il nous convienne de nous servir de pareils gens. Cela ne servirait qu'à aliener les esprits des bienintentionnés.⁵² En paraules de Mercader, Carrasquet pogué passar per un ídol gairebé llegendari, però el seu moviment era massa tèrbol perquè el secundés tot el poble català.⁵³

Bonas, que també creia que els catalans no prendrien les armes sense la presència d'un exercit nombrós al davant, tampoc no estalvià crítiques als batallons de Grau i de Ferrer: *leurs miquelets sont allés à la moisson et d'autres à la guerre. Je juge parfaitement que ce n'est qu'un brigandage; le nombre en est toujours fort chez le trésorier, et faible pour le service, et ils coutent beaucoup au Roy, sans être d'une grande utilité, c'est une troupe immaginaire, dont la plupart ne sont pas armés, et dans ce nombre il y a beaucoup d'enfants.*⁵⁴ A l'agost, el pessimisme de Fimarçon era definitiu: *il est inutile de laisser les quatre bataillons d'arquebuziers à Campredon et à Ripouil, lesquels n'étant soutenus d'aucun endroit ils seront infailliblement enlevés. J'ay même des avis d'Aulot et de ses principales villes, qu'il se forme des partis pour le Roy d'Espagne, lesquels travaillent avec vivacité pour détourner les bien intentionnés pour la France à changer de sentiment. Ils apuyent le raisonnement que font sur le peu de secours que nous leur donnons (...) que nous ne cherchons que les plonger dans des malheureuses affaires, dont ils perdrieroient tous leurs biens et leurs familles. Un pareil discours peut influer dans les esprits un party de rage et de colè-*

51. SHAT. A 1 2.563, núm. 23 (19-VII-1719).

52. SHAT. A 1 2.563, núm. 43 (juliol 1719).

53. J. MERCADER, «La guerra de 1719 i el restabliment de les llibertats catalanes», *Bulleti de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. I, 1952, pàg. 72.

54. SHAT. A 1 2.563, núm. 23 (19-VII-1719).

re. *Ce peuple est si susceptible d'impression qu'il est dangereux qu'un bon jour ne se voyant point soutenu, ils ne fassent un St. Barthelemy de nos troupes, pour faire un coup éclatant qui les remette en grâce.*⁵⁵

Recapitulant, és evident que hi havia prou elements objectius per a predisposar els catalans a revoltar-se, el primer d'ells, el rebuig al cadastre, com ho prova el fet que quan els Carrasclets entren a Sant Boi el 2 de febrer de 1720 van fer una crida: *pena de la vida y per orde de Carlos 3er. ningun regidor se atrevís demanar diners de catastro a ningú.*⁵⁶ Al capdavant, però, el país, aclaparat pel pes de la repressió filipista i pel desencís, no s'implicà en l'alçament dels Carrasclets, que fou poca cosa més que una guerrilla supeditada als moviments de les tropes aliades, malgrat les cíniques i interessades apel·lacions d'anglesos i francesos a lluitar per les velles institucions de govern perdudes, en la qual pèrdua, uns i altres hi havien tingut tant a veure. Fet i fet, doncs, no té res d'estrany que l'imprès anònim que circulà en aquelles dates, sobre la *contrarietat de dictàmens, inclinats per la pròpia ciega passió, se han anat espergint en est Principat* [sobre la Quàdruple Aliança], conclogui, amb una gran dosi de realisme, que *se me féu patent lo desengany y tal que ha bastat per abraçar luego la sàbia y ferma resolució de apartar-me de quimeras y fantasias, y procurar fer mèrit sacrificant-me enterament al servey del nostre Rey y señor Phelip Quint, i recordi quant diferent és lo actual sistema de las cosas del que la malícia de alguns, tal vegada, vol, encara tergiversar sens més rahó que son fantàstic discurs, persuadint i pronosticant conseqüències favorables a est Principat de esta publicada Guerra.*⁵⁷

JOAQUIM ALBAREDA I SALVADÓ
Universitat de Girona

55. SHAT. A 1 2.563, núm. 199 (16-VIII-1719).

56. Segons M. CASTELLS. J. CODINA, «Guerrilles...», pàg. 137.

57. Biblioteca del Seminari de Girona. Documents del Canonge Bastero. *Carta que un amic escriu a son corresponent, ab la qual lo desenganya de las erradas ideas sobre la situació actual de las cosas de Europa y, en particular, per lo que toca a Catalunya.* Imp. J. Teixidó (I-III-1719). Agraeixo a Modest Prats que m'hagi proporcionat aquest document. També es troba a BC. F.B. 9.606. Francesc Castellví atribueix l'autoria d'aquest escrit al govern i remarca que els bisbes van exhortar a la quietud. *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, vol. VI, foli 227, B.C. Ms. 421.

L'avalot de les quintes de 1773, un exemple de resistència popular

«...llavors tots los anys y abia quintas; las unas vegades, al Rey demanava gent o soldats per forsa, y que estos ysquesen a rodolí; otras vegadas, dava llicència per a llugar-i; y moltas otras demanava tots los bagamundos o aquells que no se agradavan de treballar... ab que per lo sobradit s'i foren moltes injúrias... perquè llavors lo Rey no volia sinó gent, però sopusat los molts agravis que se feyen, després s'i posà medi... no obstant ab tot això moltas vegadas no m'i fiava y alguna vegada me aparté en Rosalló.»¹

El fet que la monarquia borbònica, seguint la pauta de la resta de monarquies absolutistes europees, centrés molta bona part dels seus interessos en la política exterior i imperial feia que un tret característic de l'Estat encapçalat per Carles III fos la seva forta dimensió militar. Aquests interessos i necessitats obligaven a prestar especial atenció a unes forces armades que no inspiraven gaire confiança a un Carles III que havia presenciado la derrota espanyola a la Guerra dels Set Anys. D'aquí ve que, dins la política general de reformes portada a terme per aquest monarca, també s'endegués una política de rearmament i reforma militar prenent Prússia com a model. Amb el mariscal O'Reilly com a director, la reforma tingué èxit i portà l'exèrcit espanyol a assolir un nivell europeu en tàctica i or-

1. Sebastià CASANOVAS I CANUT, *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, Biblioteca Torres i Amat, Curial, Barcelona 1978. Edició a cura de Jordi Geli i M. Àngels Anglada, pàg. 94. L'autor del diari fa aquesta referència per la quarta dècada del XVIII.

ganització, però no se solventaren els eterns problemes de la manca d'un sistema de proveïments adequat i, el que era més greu, les dificultats a l'hora de reclutar tropes.²

La impopularitat del servei militar a tota la monarquia provocava contínues resistències al reclutament obligatori i obligava el govern a preferir reclutar voluntaris i mercenaris estrangers, uns mercenaris que tot sovint eren desertors dels seus propis regiments i no gaire disciplinats, cosa que contribuïa a la mala imatge de l'exèrcit. La insuficiència en el nombre de voluntaris joves i la inexistència d'una alternativa al reclutament forçós decidiren el govern a reduir les exempcions personals i, en el cas del Principat, les seves immunitats. El novembre de 1770 entraren en vigor unes noves normes que fixaven una quota anual de reclutes forçosos a cada província que serien extrets per sorteig. Si bé aquestes disposicions no tingueren gaires bons resultats a les províncies no exemptes, on tothom qui podia s'ho arreglava per escapar-se'n, comportaren pitjors conseqüències a les províncies fins aquell moment exemptes —el Principat, Navarra i el País Basc.

L'intent, el 1773, d'aplicar-hi les disposicions generals generà una revolta silenciosa a Biscaia i un gran avalot a Barcelona, el cèlebre «avalot de quintes» que commogué la ciutat, les autoritats i la mateix Cort madrilenya per les dimensions que prengué. L'avalot cridà l'atenció de l'ambaixador anglès:

«...dos mil artesanos se enfrentaron a las autoridades militares. Los líderes locales aconsejaron a los objetores que aceptaran el reclutamiento por el momento y que ellos negociarían con el gobierno central, pero muchos catalanes no confiaban en el gobierno y se esfumaron o marcharon a Francia.»³

La magnitud de l'esdeveniment no passà desapercibuda a ningú i són nombrosos els testimonis contemporanis de procedència social distinta —ja fossin pagesos o nobles— que hi fan referència en els seus diaris personals. També en llibres de viatges de visitants estrangers com Henry Swinburne se'n fa ressò:

2. Pel que fa a les referències a l'exèrcit i reclutament de tropes, vegeu John LYNCH, *El siglo XVIII*. Crítica, Barcelona 1991, pàgs. 274-283.

3. J. LYNCH, *El siglo....*, pàg. 277. Descriu el passatge a través del testimoniatge que en donà l'ambaixador anglès a Espanya, Lord Grantham.

«Desde aquella época [la derrota de 1714] Cataluña no ha visto más revueltas, excepto una, hace pocos años, cuando se ordenaron las levas de las quintas, lo mismo que se hacía en otras provincias españolas. Los catalanes, para quienes ese sistema era nuevo y por consiguiente odioso, estuvieron a punto de tomar las armas; pero, después de muertos unos cuantos revoltosos y habiendo el Rey decidido suspender de momento su proyecto sobre las quintas, el resto del Principado se tranquilizó».⁴

El baró de Maldà ho descrigué de la següent manera en el seu *Calaix de sastre*:

«Lo dia 4 de maig de 1773 succeí a les nou hores del matí lo gran alvort dels joves solters, a causa de voler-los allistar i quintar, violentament, per lo servei del rei... Moltíssims fugiren de bon matí, tement-se de les quintes, ...molts d'altres, havent-los trobat tancats [els portals de la ciutat], se n'anaren de tropell a la Seu, armats de bastons i barrots de fusta... Entrats que se n'hagueren a la Seu [...] s'agafaren de les cordes de les campanes... no ignorant los habitants de Barcelona ser aquell tocar a sometent, consternaren a los mes de esta ciutat. [...] del qual [de l'avalot] ne resultaren no poques desgràcies, a causa de la insolència i violència que los burots cometeren en disparar los trabucs a alguns que isqueren fora d'un dels portals, pués feriren malament a dotze o tretze minyons fugitius, i esto fou lo que alterà més los animos.»⁵

I d'aquesta forma ho feien dos pagesos hisendats del Maresme:

«Poso en nota jo, Anton Bellsollell, com dia 4 de maig de 1773, en la ciutat de Barcelona, se mogué huna gran reboltació de fadrins de 20 anys y de menos, perquè los volían assentar y després fer soldats ab estracció. Isqueren armats, qui de garrots, qui ab ferros, y trobaren lo sargento major de la plassa, dit D. Agustín Sensseno, que anava per assentar al capdevall de la Dòria, y ab una bastonada lo tiraren en terra y lo maltractaren, de manera que lo sacramentaren, y lo haurían mort, sinó per un paysà que lo defensà. Las guardas del Portal Nou dispararen ab los fusills y mataren tres minyons y ne feriren onse. Assò durà de las vuyt del matí fins a la tarde...»

«A 4 de matx de 1773 suchsufí lo gran alvort en Barcelona (...) avèn los ministres de estos regnes volgut que ce quintascen los gene-

4. Henry SWINBURNE, *Viaje por Cataluña en 1775*, Barcelona 1946.

5. Rafel d'Amat i de Cortada, BARÓ DE MALDÀ, *Calaix de sastre I, 1769-1791*, Biblioteca Torres Amat, Curial, Barcelona 1988, pàgs. 40-41.

ressos catalans (...) de ynprobís se alvarotà dita ciutat; solament la jovanalla de adat buit a vint anys. Estos dits ce asseguraren de las campanas y continamén tocaven a ssumatent, que apereixia que lo món agés de finir... Las guardas del portal de mar, visto lo alvarot, bolgeren baler-ce de las suas armas y ab las quals mataren dos y nafraren onze. Visto la jovanalla esto, ce yndignaren més... Fins a las dos de la tarda durà lo tucar a ssumatén y fins a las deu lo tumulto.» (Testimoniatge de Pere Màrtir Coll)⁶

Aquesta era la descripció que feien els contemporanis d'un esdeveniment que durant molt de temps s'ha vist com el primer acte de rebel·lia de la Catalunya borbònica contra l'absolutisme, esdeveniment que trencava un llarg període de pau interior. A partir de la derrota de 1714 i sobretot del decenni de 1740, el segle XVIII català ha estat considerat tradicionalment una etapa d'apaivagament i submissió, una època en què es deixaven de banda antigues reivindicacions i solidaritats per dedicar-se plenament a una activitat econòmica que es trobava en plena expansió. Joaquim Albareda ens ofereix uns molt bons exemples d'aquest nou sentir. El desencís que s'apoderà dels catalans després d'haver patit les conseqüències d'una llarga guerra que acabà en desfeta es veu reflectit en la renúncia explícita a les qüestions polítiques que fan els testimonis contemporanis que ha recollit. És aleshores quan prengué forma «la representació de l'homo oeconomicus, sorrut i laboriós, desentès dels compromisos públics, ...imatge que caracteritzà els catalans de la segona meitat del set-cents i que s'ha projectat cap el present». Aquesta és una època de la qual Ferran Soldevila entenia que els catalans «feien l'esforç per esdevenir província»,⁷ J. Mercader en destacava la plena pau interior⁸ i P. Vilar troba a faltar formes d'oposició popular.⁹ Tot plegat fa que les protestes i enfrontaments del 1773 a Barcelona apareguin com un fet aïllat i, per tant, de difícil interpretació.

El propòsit d'aquesta comunicació, malgrat que per ara comptem amb limitacions evidents pel que fa a noves aportacions documentals, és precisament d'intentar exposar els indicis que, seguint els

6. Antoni SIMON I TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials de la marina de la Selva*, Biblioteca Torres Amat, Curial, Barcelona 1993, pàgs. 284 i 220-221.

7. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona 1963, pàg. 1.170.

8. Joan MERCADER, *Els capitans generals...*, Barcelona 1957, pàg. 103.

9. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Ed. 62, Barcelona 1987 (6a ed.), volum II, pàg. 419.

plantejaments de Josep M. Torras i Ribé i els d'Enric Tello en el tema de la protesta popular a Catalunya a la segona meitat del XVIII, ens mostrarien l'avalot de quintes no com un fet aïllat sinó com un esdeveniment que connecta amb una tradició reivindicativa i de protesta popular pròpia del XVIII català.

Torras i Ribé ja va exposar la necessitat de revisar aquesta imatge conformista del XVIII català tot entenen que una societat amb un dinamisme econòmic i social com el que experimentava el Principat en aquest període difícilment no havia de generar «múltiples contradiccions que ocasionava la imposició d'una legislació estàtica i invariable sobre una societat extremadament dinàmica».¹⁰ Va treure a la llum nombroses accions de protesta organitzada, en grup, que es produïren per tot el Principat a partir del 1740 en contra de l'actuació dels corruptes regidors dels Ajuntaments borbònics. En la major part dels casos, aquestes protestes —que a vegades es podien acostar a la revolta— estaven coordinades per uns gremis que havien mantingut una molt important implantació i representativitat popular —tot i els intents de l'administració borbònica de treure'ls capacitat i autonomia— dotant les protestes d'una dimensió col·lectiva i un contingut de classe.¹¹

Quedava en entredit la concepció que tenia Mercader dels gremis com a instrument d'ordre i enquadrament social al costat del govern, entenent que aquesta era la raó per la qual el 1766 se'ls incloïa en les tasques d'elecció dels Diputats del Comú.¹² Més aviat seria al contrari; la llarga tasca d'oposició que exerciren els gremis tots aquests anys obligà el govern a satisfer de forma legal algunes de les tradicionals demandes i a comptar amb el seu concurs per tal d'assegurar l'èxit de les reformes. Per tant, ja tenim un bon exemple

10. J. M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim*, Curial, Barcelona 1983, pàg. 317.

11. J. M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis...*, i «Protesta popular i associacionisme gremial com a precedents de la reforma municipal de Carles III a Catalunya (1728-1771)», Pedralbes, núm. 8, vol. II, 1988, pàgs. 13-26. Torras i Ribé ressalta el contingut de classe d'aquestes protestes col·lectives, ja que agrupen tots els sectors de la població exclosos de l'exercici del poder municipal alhora que reclamen participar-hi. Per tant, no només expressen un descontentament sinó que proposen una alternativa al poder públic creant un contrapoder municipal.

12. Joan MERCADER, *Els capitans generals*, Ed. Vicens Vives, Edició especial per acord amb Predeusa, Barcelona 1991, pàg. 122.

d'un cas en el qual l'administració d'un estat absolutista, davant les pressions populars, s'ha d'adaptar a la societat i no a la inversa. La posterior ofensiva dels privilegiats va fer tornar les coses al «bon ordre», però la conseqüència en fou la pèrdua de credibilitat de tot el sistema de representativitat inaugurat el 1766.¹³

L'estudi de la conflictivitat local a la Cervera setcentista realitzat per E. Tello¹⁴ confirmà el paper fonamental dels gremis en les accions de protesta i oposició popular en aquest període. Paradoxalment, en la «fidelíssima» ciutat de Cervera, els conflictes entre el poble i l'instrument bàsic del poder absolutista a nivell local —l'Ajuntament— foren constants i fins i tot conduïren a un avalot el 1743. La protesta popular dirigida contra l'actuació dels regidors de l'Ajuntament cerverí anà articulada sempre a través d'uns gremis que havien mantingut el seu caràcter d'òrgans de representació d'interessos col·lectius, essent també «instruments de conformació i expressió *d'opinió pública*, defensors d'aspiracions de classe i d'estament plebeu no privilegiat, capaços d'articular la protesta de la multitud a les viles i ciutats pre-industrials».¹⁵ Ja fos a l'hora de repartir les contribucions o aportar soldats, les protestes populars cerverines contra la corrupta actuació municipal no només es limitaven a això, a protestar, sinó que s'hi afegien unes reivindicacions que derivaven d'unes nocions concretes del bé públic i els afers comunitaris, amb la qual cosa la protesta adoptava una dimensió política. Això es posà en evidència el 1743 quan esclatà l'avalot popular pel tema de les quintes. La ratificació reial de la posició dels gremis va fer que la població sortís al carrer a fer una demostració de força a unes autoritats que havien actuat malèvolament però a les quals el Rei havia deixat en evidència. Sota el crit «Visca el Rei i les calces d'estopa i morin els traïdors», la població expressà clarament la seva manera d'entendre el conflicte; no es qüestionava l'autoritat reial, al contrari, es recorria a la seva suposada justícia i rectitud paternal, ja que els mals que els afectaven eren fruit del mal govern dels administradors d'aquesta autoritat que, amb la seva actuació, traïen el rei i trencaven l'harmonia de la comunitat.¹⁶

13. J. M. TORRAS I RIBÉ, «Protesta popular...», pàgs. 20-25.

14. ENRIC TELLO, *Visca el Rei i les calces d'estopa!*, Ed. Crítica, Barcelona 1990, pàgs. 181-281.

15. E. TELLO, *Visca el Rei...*, pàg. 186.

16. E. TELLO, *Visca el Rei...*, pàgs. 192-197 i 202-209.

En el cas de l'avalot de quintes de Barcelona el 1773, veurem com aquest element també apareixerà en diferents testimoniats coetanis que pensen que l'ordre de fer la quinta per sorteig no pot ser de cap manera un reflex de la recta voluntat reial o, si més no, és una ordre que traspasa la manera d'actuar correcta. Així és com ho entenia Pere Màrtir Coll, pagès del Maresme:

«A 4 de matx de 1773 suchsuí lo gran alvarot en Barcelona... avèn los ministros de estos regnes volgut que ce quintascen los generosos catalans (*encare que contra la voluntat de nostre rey*), passaren a donar ordre a los proms de los coletgis y gremis de dita ciutat que a pena de sen lliuras donassen raó de los joves... per fer lo sortetx de las quintas. Respongueren que pagarían la dita pena y que no donarían raó de dits joves, *perquè savían que no era ordre de nostre rey.*»¹⁷

L'Ajuntament barceloní ho confirmava:

«La genial y casi invencible aversion de los Catalanes ha todo servicio forzado ha producido en la imaginación de estos vecinos las ideas mas estranyas y especialmente *la frivola aprehencion de que no seria a V.M. la orden del sorteo...*»¹⁸

I el Baró de Maldà hi insistia:

«Lo dia 4 de maig de 1773 succeí... lo gran alvorot dels joves solters, a causa de voler-los allistar i quintar, *violentament*, per lo servei del rei...»¹⁹

Però, quins altres elements podem trobar en l'avalot de Barcelona de 1773 que siguin propers al de Cervera el 1743? Quin fou el paper dels gremis barcelonins?, i el dels regidors? Quina força tingué la llarga tradició d'oposició popular a través dels gremis que s'anà forçant a partir de la quarta dècada del XVIII a l'hora d'encarar el problema tant per part de la població com de les mateixes autoritats?

Els fets, de manera esquemàtica, foren els següents:²⁰ El setembre de 1772 el capità general interí, O'Connor Phaly, rebé l'ordre del

17. SIMON I TARRÉS, Antoni, *Pagesos, capellans...*, pàg. 220.

18. Extret de la còpia de la representació de l'Ajuntament de Barcelona que efectuà Pere Màrtir Coll a les seves memòries. Arxiu Històric Municipal de Calella. Fons Albert Giol.

19. BARÓ DE MALDÀ, *Calaix...*, pàg. 40.

20. La descripció de l'avalot i posterior utilització de fonts documentals, la fem a partir de les transcripcions que realitza J. CARRERA PUJAL a *La Barcelona del s. XVIII*,

Departament de Guerra d'efectuar la lleva de soldats pel sistema de quintes tal com ho preveia l'ordenança de 1770. Ràpidament, l'Ajuntament de Barcelona i delegats de dotze corregiments representaren una súplica al rei per tal que continués regint el sistema de voluntariat. La súplica no fou atesa i a principis d'abril es va saber que les autoritats havien encarregat a l'Ajuntament la confecció de llistes dels minyons per carrers i districtes, cosa que provocà l'aparició de pasquins sediciosos en senyal de protesta. Per ordre del capità general, el corregidor convocà els prohoms dels gremis per tal que reprovessin la col·locació dels pasquins —cosa que feren—, però es negaren a participar en l'operació d'allistament, que, d'aquesta manera, quedà únicament en mans dels regidors. El dia 4 de maig aquests iniciaren la tasca, però trobaren una forta resistència popular i esclataren els avalots, que duraren tot el matí, fins que l'Audiència publicà un ban en què s'oferia la suspensió de la quinta fins que el rei resolgués el que cregués convenient.

L'endemà, el 5 de maig, els gremis lliuraren un document a l'Audiència en el qual afirmaven que no havien tingut cap participació en l'avalot i presentaren un memorial al capità general queixant-se dels greuges que se'ls inferien en les disposicions prèvies al sorteig per la lleva. Així mateix, els fou concedit un permís per a reunir-se i formar la Diputació de Col·legis i Gremis, integrada per un representant de cada gremi, amb la finalitat de tractar el tema i donar mostres de fidelitat al rei i al capità general. El mateix dia l'Ajuntament, en representació al rei, tornava a demanar el retorn al sistema de voluntariat argumentant l'aversion dels catalans al servei forçat i els efectes perniciosos que representava per a la indústria de la ciutat el sistema de quintes. La situació es calmà i no hi hagué més incidents per les quintes (que finalment es realitzaren per mitjà d'una paròdia de sorteig amb uns candidats preelegits, cosa que a la pràctica era aportar voluntaris), però durant el mes de juny continuà la tensió i

vol. I, Barcelona 1951, pàgs. 69-82, i a *Historia política y econòmica de Cataluña*, vol. II, Barcelona 1947, pàgs. 447-462. Altres fonts que hem utilitzat són els articles de E. ESCARTÍN SÁNCHEZ, «Els intendants de Catalunya en el regnat de Carles III», *Pedralbes*, núm. 8, volum II, Barcelona 1988, pàgs. 107-117; Felipe J. de VICENTE ALGUERO, «El ejército en Cataluña durante el reinado de Carlos III», *Pedralbes*, núm. 8, volum II, Barcelona 1988, pàgs. 119-131; Alfonso MENÉNDEZ GONZÁLEZ, «Victoria por los catalanes», *Pedralbes*, núm. 11, Barcelona 1991, pàgs. 119-130; Joan MERCADER, *Els capitans...*, pàgs. 108-110; J. LYNCH, *El siglo...*, pàgs. 276-277.

es produïren enfrontaments entre la població i una tropa que els acusava de «rebeldes» pels fets ocorreguts el mes anterior. Finalment, les autoritats i els gremis aconseguiren calmar un bàndol i l'altre i es retornà a la normalitat en tots els aspectes, ja que la nova lleva de l'exèrcit es tornà al tradicional sistema de voluntariat.

Així, doncs, l'ordre dictada per un govern absolutista s'ha trobat amb una forta oposició popular que, després de donar senyals inequívocs de les conseqüències que es podrien derivar d'una intransigent actuació governamental, l'ha obligat a tirar enrere.

Però són les mateixes autoritats locals les que immediatament intueixen les conseqüències de semblant ordre. Abans hem comentat que, tan bon punt com en tingué notícia, l'Ajuntament barceloní i dotze corregidors enviaren al rei una representació en la qual suplicaven continuar amb el sistema de voluntariat.²¹ Els termes amb què es referiren i les raons que donaren no les coneixem, però suposem que no devien diferir gaire de les que esgrimia l'intendent de Catalunya, Juan Felipe de Castaños, quan intercedia per la no aplicació de les quintes a Catalunya «ya que es más repugnante en esta Provincia que en otras por inusitado (...) que su situación marítima y terrestre, su industria y afición a las armas si se les deja manejar con su traje y método aproximado».²² El fet que les mateixes autoritats delegades per un govern absolutista ja intueixin les dificultats i els problemes que pot comportar l'aplicació d'una determinada ordre vol dir dues coses: bon coneixement del país i la seva societat, però també un coneixement que el fa ser conscient de la capacitat de resposta i resistència popular que pot generar aquesta societat, sotmetiment a l'autoritat, sí, però sempre que s'actui dins uns canons establerts i acceptats per tothom que conformen la noció popular del «bé comú» i la «justícia» (anteriorment hem posat tres cites en les quals es feia referència a la incredulitat de la població que l'ordre de fer la lleva per sorteig fos cosa del rei). Aquest reconeixement de la capacitat de resistència de la població ja és un bon indicatiu de l'existència d'anteriors conflictes que ho haurien pogut demostrar. Sembla difícil que d'avui per demà una societat tranquil·la

21. Extret de l'escrit que l'Ajuntament envià al capità general per motiu dels enfrontaments entre la tropa i la població citat a *La Barcelona...*, pàg. 77.

22. Citat per E. ESCARTIN, a l'article «Els intendants de Catalunya en el regnat de Carles III», *Pedralbes*, núm. 8, volum II, Barcelona 1988, pàg. 114.

pugui inspirar temor a les autoritats. Però el fet és que l'ordre tira endavant i es produeix el que ja s'havia predit: la resistència i l'aldarull. Quina forma pren la resistència i com s'articula?

Els protagonistes principals d'aquesta oposició són la part de la població afectada per les noves mesures, però un pes importantíssim el tindran els gremis. És de suposar que, amb la seva negativa a participar en les operacions d'allistament, el que feien de cara als afectats era donar-los un explícit recolzament i una incitació a la resistència. Si després aquesta resistència es converteix en avalot, els gremis ho reproven i se'n desmarquen, però es reafirmen en la seva posició. Però si els gremis poden incitar a la resistència, també tenen poder per a calmar els ànims de la població, i així ho demostra el fet que, durant els enfrontaments de la població amb la tropa del mes de juny, «...la ciudad ha llamado a los comisionados y cabezas de los colegios y gremios para imprimirles [a la població] estos sentimientos que dicta la Religión y el servicio al Rey...».²³

Pensem que és important de destacar la necessitat de col·laboració per part dels gremis que expressen les autoritats en aquest conflicte, fet que dona mostra de la gran influència que se'ls atribuïa sobre la població. De fet, l'ordre que rebé el capità general preveia que fossin els regidors acompanyats d'un diputat del Comú i el respectiu alcalde de barri els encarregats de fer l'allistament per quarts. Però en vista de l'aparició dels primers pasquins sediciosos, convocà els prohoms dels gremis per tal que col·laboressin en la tasca, ja que ho veia com l'únic mitjà eficaç d'aconseguir l'allistament «que a la verdad parecía [el mitjà] el más equitativo para obligar a un honroso proceder en la obediencia y cumplimiento de lo que se les encargaba».²⁴

Però l'actitud negativa dels gremis davant les demandes del capità general ofereix un nou exemple de l'autonomia de la seva actuació. Justifiquen la seva negativa dient que «no eren en ells peculiars semblants diligències»,²⁵ és a dir, que aquesta no era la seva feina. Podien ser, tal com s'havia dit, «un instrument d'ordre i seguretat al costat del govern»,²⁶ però no per qualsevol cosa ni a qualsevol preu, i l'actitud que adopten davant les quintes ho demostra. És més,

23. Citat per CARRERA I PUJAL a *La Barcelona...*, pàg. 77.

24. Citat per CARRERA I PUJAL a *La Barcelona...*, pàg. 71.

25. J. CARRERA I PUJAL, *La Barcelona...*, pàg. 71.

26. Vegeu nota 11.

la resposta evasiva que ofereixen a les demandes del capità general podria molt bé tenir relació amb l'ambient d'oposició gremial que es devia viure a la ciutat quan només dos anys abans, el 1771, havien vist com la forta ofensiva dels regidors aconseguí revocar el sistema de sufragi gremial que per l'elecció dels oficis de Diputats del Comú i Síndic Personer havien instaurat les autoritats locals amb les reformes municipals del 1766.²⁷ És de suposar que el seu raonament —amb ironia o no— devia ser que si se'ls havia tret capacitat per a enquadrar la població a l'hora d'escollir representants polítics, evidentment menys «capacitat» tenien per a enquadrar la gent a l'hora d'allistar-los.

Amb les seves actuacions i disposicions, tornen a ser les mateixes autoritats les que ens posen de manifest la importància que es concedia als gremis com a articuladors de les actuacions de la població plebea. La sospita de les autoritats que els gremis es trobaven darrere el motí se'ns mostra en les ordres que dictà a finals de juliol el secretari de Guerra, el comte de Ricla, que demanava a l'Audiència que esbrinés qui eren els promotors dels avalots. A l'octubre l'Audiència respongué que no havien aconseguit proves suficientment fidedignes per a acusar algú d'una cosa tan seriosa. Tot i així, una reial cèdula de gener de 1775 abolí la Diputació de Col·legis i Gremis, que havia estat autoritzada per l'Audiència i el capità general, acusant-la de prendre's representació pública, procurar exercir autoritat i celebrar reunions clandestines, alhora que es tornava a intentar remoure les investigacions per descobrir els dirigents del motí.²⁸

Així doncs, tots aquests indicis que hem presentat al llarg de la comunicació, sembla que ens porten a entendre l'avalot de quintes de Barcelona com un exemple més dels casos de resistència popular articulada a través dels gremis que s'experimentaven a la Catalunya

27. En l'article «Protesta popular i associacionisme gremial...», pàgs. 20-25, Torras i Ribé presenta les afinitats entre els plantejaments de la protesta gremial al voltant del funcionament dels ajuntaments i la base de les reformes efectuades el 1766. La decisió de l'Audiència d'utilitzar l'organització gremial per a enquadrar els electors provocà, segons la mateixa Audiència, «el maior aplauso (...) entre la muchedumbre del Pueblo», ja que aquesta fórmula era «substancialmente arreglada al espíritu y a la especial constitución de este Pueblo y su vecindario», és a dir, satisfieia part de les tradicionals demandes dels gremis. La seva revocació el 1771, després de molts conflictes, provocà la pèrdua de credibilitat popular cap a les reformes del 1766 i, derivat d'això, un creixent abstencionisme.

28. CARRERA I PUJAL, J. *La Barcelona...*, pàgs. 79-80.

dels dos darrers terços del segle XVIII. La peculiaritat residiria en la dimensió que prengué el succés. Aquest fet deu anar en proporció directa a la importància econòmica i demogràfica de la Barcelona de l'època²⁹ i obligà els gremis a desmarcar-se'n almenys de manera aparent. Però qui oferí la primera resistència a les ordres foren ells mateixos en negar-se a col·laborar en les tasques d'allistament ja des d'un bon principi. La seva posició era clara sobre aquest respecte i suposem que marcà el camí de l'actuació de la població. La importància que les autoritats els concedien com a agent aglutinador a l'hora de posar en pràctica les ordenances o calmar la població, així com la recurrent sospita sobre ells, així ens ho indicaria.

De tota manera, una investigació a fons en la documentació gremial i en els arxius de Madrid permetria aprofundir en la comprensió d'un dels casos de protesta i resistència popular que més ressò ha tingut tant en la seva època com per als historiadors mateixos, en la qual ara es fa difícil avançar més.

JAUME SANTALÓ I PEIX

29. El cens de Floridablanca dona la xifra de 111.410 hab. per Barcelona, mentre que Reus, la segona ciutat del Principat demogràficament més important, comptava amb 14.440 hab. (extret de P. VILAR, *Catalunya dins...*, volum III, pàgs. 142 i 159). Qualsevol cosa que passés a Barcelona per força havia de preocupar més el govern, no només pel seu pes proporcional en termes demogràfics i econòmics, sinó també pel reconeixement que encara es feia a la seva capitalitat del Principat, una capital que durant la guerra de Successió fou el símbol de la rebel·lia i la resistència. D'això, en seria un bon indicatiu el fet que en la documentació oficial, els protagonistes de l'avalot se'ls qualifica tant de «vecinos» de la ciutat com també de «catalanes», i, així mateix, que, durant els enfrontaments que hi hagué el mes de juny entre la població i la tropa, l'Ajuntament es queixava que per culpa d'uns avalots protagonitzats per una part de la població de Barcelona, «haya de tratarse de rebelde a toda la nación» (CARRERA I PUJAL, *La Barcelona...*, pàg. 76).

Protesta i resistència antisenyorial al Penedès (1758-1808)

Hem realitzat aquesta investigació sobre les protestes i les resistències antisenyorials al Penedès a partir del buidatge dels processos judicials dels anys 1758-1808 servats a l'Arxiu Judicial de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès (AJ-AHCVP),¹ que corresponen als processos que van tramitar el corregidor i l'alcalde major de Vilafranca. En conjunt, hem localitzat 105 processos relacionats amb conflictes senyorials d'un total de 606 processos consultats, cosa que representa un 17,33% (vegeu el quadre 1), la majoria d'ells (75%) de caire individual, cosa que contrasta amb els localitzats per Albert Cots,² que són majoritàriament de caràcter col·lectiu.

Al Penedès³ de finals del XVIII predominava el domini senyorial (58,4% dels nuclis de població, 57,4% dels habitants i 67,1% del territori),⁴ enfront dels de reialenc (36,9%, 37,7% i 29,9%, respectivament). Una zona on les càrregues senyorials de caire econòmic es

1. Sobre les virtuts i defectes d'aquest fons, ja n'hem parlat; vegeu Ramon ARNABAT, «Notes sobre la conflictivitat senyorial al Penedès (1758-1808)», dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8 (1991), pàgs. 101-122. Hem consultat d'aquests fons les caixes XXXIX-LIX (1758-1800) dels «Processos del segle XVIII» i les caixes I-VI (1801-1808) dels «Processos del segle XIX».

2. Albert COTS, «Aproximació als estudis dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)», dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 4 (1984), pàgs. 241-268.

3. Quan parlem del Penedès en aquest treball, ho fem referint-nos a les tres comarques penedesenques: Alt i Baix Penedès i Garraf, excepte els municipis de Calafell i Cunit (Baix Penedès) i de Cubelles i Vilanova (Garraf), ja que pertanyien al corregiment de Tarragona i, per tant, els seus conflictes no passaven pel corregidor de Vilafranca.

4. Vegeu les dades a ARNABAT, «Notes...», pàg. 121.

mantenien en plena vigència i, en canvi, les de tipus jurisdiccional tenien poca importància.

Al llarg del segle XVIII,⁵ aquestes comarques havien tingut, sobretot a la segona meitat, un important desenvolupament econòmic que es va veure acompanyat d'un espectacular creixement demogràfic. A la zona del prelitoral i del litoral la vinya va anar substituint les terres ermes i boscoses. La producció i el comerç vitivinícol van ser les bases d'aquest desenvolupament econòmic del XVIII. A l'interior, la indústria manufacturera paperera i tèxtil també havia assolit força importància.

LA TIPOLOGIA DELS CONFLICTES⁶

Cal assenyalar que no hem trobat cap conflicte de tipus jurisdiccional al Penedès, tot i que sí que n'hem trobat de referits a altres indrets del corregiment de Vilafranca, com a Vila-rodona o la Llacuna pel nomenament de càrrecs del Comú.⁷ També hem localitzat en altres fons notícies sobre conflictes jurisdiccionals al Penedès.⁸ Per tant, no és que no hi hagués conflictes jurisdiccionals, sinó que

5. Continua essent imprescindible sobre la comarca en el segle XVIII el treball d'Emili GIRALT, «Evolució de l'agricultura al Penedès», dins *Actas y comunicaciones de la I Asamblea Intercomarcal de Investigadores del Penedès y Conca d'Odena*, Martorell, 1957, pàgs. 166-176. Vegeu, també, Ramon ARNABAT, *Vins, aiguardents, draps i papers. El corregiment de Vilafranca al tombant dels segles XVIII i XIX*, Vilafranca del Penedès, 1996.

6. Pel que fa a la tipologia dels conflictes senyorial, hem seguit la proposta que fa COTS, «Aproximació...», pàgs. 241-268, amb l'única excepció que hem subdividit un apartat que era dedicat al domini directe i als censos en dos apartats: en el primer hem situat aquells conflictes que qüestionen el domini directe i en el segon aquells que sense tocar el domini qüestionen la quantitat de cens que cal pagar.

7. Un exemple a l'AJ-AHCVP, Processos del segle XVIII, caixa LII. Per al corregiment de Vilafranca en el seu conjunt vegeu Ramon ARNABAT, «Conflictes senyorial al corregiment de Vilafranca», dins *Pedralbes*, núm. 8-I (1988), pàgs. 621-631. Vegeu-ne un exemple fora del Penedès a Elisa BADOSA, «Procés d'una resistència pagesa. El poble de Navarcles contra el monestir de Sant Benet de Bages (1711-1835)», dins AADD, *1er. Col·loqui d'Història Agrària*, València, 1983, pàgs. 411-424 (pàgs. 414-415 per a aquesta qüestió).

8. Albert COTS, *Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorial a Catalunya: 1751-1837*, tesi de llicenciatura, inèdita, Universitat de Barcelona, 1984, pàgs. 162-200 i 328-339.

la font que utilitzem no ens n'informa. La majoria dels conflictes jurisdiccionals dels quals tenim notícia pel Penedès fan referència a la resistència del Comú al domini jurisdiccional senyorial i a les sol·licituds de reincorporació a la corona (Sitges, Avinyonet i Torrelles de Foix) i, en menor mesura, a les negatives a realitzar l'homenatge (Sitges i Torrelles) o al nomenament de càrrecs del Comú (Sitges i Vila-rodonà).⁹

Quadre 1. CONFLICTES SENYORIALS AL PENEDÈS. 1758-1808

	Domini direct.	Censos Lluïsm.	Altres drets	Delmes Prim.	Drets exclus.	Drets Comú	Total	Total confl.	Sen/Tot %
1758-59	3	1	-	-	-	1	5(12)	52(131)	9,6
1760-64	5	6	-	3	3	2	19	131	14,5
1765-69	2	2	3	2	-	-	9	47	19,1
1770-74	-	-	-	3	1	2	6(15)	14(35)	42,9
1775-79	1	-	-	1	1	-	3	12	25,0
1780-84	2	1	1	1	-	2	7	44	15,9
1785-89	7	2	1	1	2	-	13	48	27,1
1790-94	2	1	-	-	1	2	6	55	10,9
1795-99	1	1	1	2	8	1	14	68	20,6
1800-04	3	1	-	-	3	-	7	38	18,4
1805-08	3	5	-	8	-	-	16(20)	97(121)	16,5
Total	29	20	6	21	19	10	105(125)	606(730)	17,3
%	27,6	19,1	5,7	20,0	18,1	9,5	100		

Font: Elaboració pròpia a partir de l'AJ-AHCVP, processos del segle XVIII (caixes XXXIX-LIX) i del segle XIX (caixes I-IV). Entre parèntesis, dades possibles quan manca informació d'algun any.

Els conflictes que tingueren veritable importància i extensió giraven al voltant dels drets econòmics (vegeu el quadre 1), ja que eren els que resultaven més costosos per als pagesos. I, dins d'aquests, el percentatge més important (46,7%) és el del domini directe (27,6%) i els censos i lluïsmes (19,1%) que s'havien de pagar per aquest. El

9. Per Sitges vegeu Josep BAUCÉLLS, «Sitges i la jurisdicció senyorial de la Pia Almoina de la seu de Barcelona» dins *Actes de la XXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Sitges, 1985, vol. I, pàgs. 15-60. Aquests conflictes foren molt freqüents al País Valencià; vegeu M. Francisca PERIS SERRA, i M. Desamparados E. GIMENO MUÑOZ, «Conflictividad antiseñorial en el campo valenciano durante la guerra de la Independencia» i Manuel ARDIT, «Señores y vasallos en el siglo XVIII valenciano», tots dos dins Esteban SARASA, Esteban i Eliseo SERRANO (eds.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, Saragossa, 1993, vol. IV, pàgs. 135-148, i vol. II, pàgs. 249-274.

reconeixement o no del domini directe fou l'eix que vertebrà la conflictivitat, originada judicialment per les queixes dels senyors davant la negativa dels pagesos a capbrevar terres. Per aquest motiu, un nombre important d'aquests conflictes eren motivats pels intents dels senyors territorials de fer capbrevar els seus pagesos (34,5%) per tal que es paguessin «las pensiones de censos vencidos y no satisfechos, junto con los que en adelante vencerán, y así mismo los laudemios adeudados...».¹⁰ Molts cops, els senyors aprofitaven les noves capbrevacions per a augmentar les detraccions.¹¹ Aquesta conflictivitat i resistència al domini senyorial tingué especial importància a la zona de l'Anoia que pertanyia al corregiment de Vilafranca, on pobles sencers (Orpí o Montbuí, per exemple) s'oposaren a fer la capbrevació a favor del senyor, els ducs de Cardona.¹²

Pel que fa a l'oposició de pagar censos o a pagar la quantitat exigida, la tàctica del pagès consistia a oblidar-se progressivament d'aquesta obligació fins a convertir-la en una norma (sobretot en el cas dels lluïsmes), pagar segons mesures diferents, no declarar els canvis de conreus o la seva expansió, etc.¹³ Per aquest motiu els conflictes que hem localitzat fan referència sempre a queixes dels se-

10. AJ-AHCVP, «Processos segle XVIII», caixa LIII.

11. Per al corregiment de Vilafranca vegeu ARNABAT, «Conflictes...», pàgs. 624-625. Altres exemples a BADOSA, «Procés...», pàg. 413, Jaume PORTELLA, i Antoni Ll. SANZ, «Reacció senyorial i resistència pagesa al domini de la catedral de Girona (segle XVIII). Notes per a una recerca», dins *Recerques*, núm. 17 (1985), pàgs. 141-151 (pàg. 144 per a aquesta qüestió), i Montserrat CARBONELL, «Plets i lluita antisenyorial. El ducat de Cardona a les acaballes de l'Antic Règim», dins *Pedralbes*, núm. 3 (1983), pàgs. 265-278 (pàgs. 270-271 per aquesta qüestió).

12. Per a aquests casos vegeu la documentació judicial servada a l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada (anys 1760-1799). Un cas concret, a Josep M. TORRAS i RIBÉ, «Un plet jurisdiccional a les darreries de l'Antic Règim», dins *Miscel·lània Aqualatènsia*, núm. 2 (1974), pàgs. 115-137. També, Montserrat CARBONELL, *Plets i lluita antisenyorial: el ducat de Cardona a les acaballes de l'Antic Règim*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1980, tesi de llicenciatura, inèdita. Vegeu la síntesi d'aquesta historiadora a «Plets i lluita...», pàgs. 265-278.

13. Per exemple, vuit pagesos d'Albinyana o dos de Sant Martí Sarroca pagaven els censos de gra a l'abat de Sant Cugat del Vallès i al capítol de Barcelona, respectivament, amb una mesura que era mig quartà més petita que la normal (AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixes XLV —1765— i LIII —1787). Les resistències a pagar censos per les olives prengueren força importància al Baix Penedès, on s'estengué força aquest conreu al segle XVIII; vegeu per exemple AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa LVIII (1800).

nyors davant l'impagament continuat d'aquests censos (90%) o lluïsmes (10%).¹⁴ Molts dels plets endegats pels senyors contra els pagesos individuals exigint censos i lluïsmes trasllueixen una resistència soterrada dels pagesos al seu pagament, com manifestava Josep de Sayol (baró de Querol), l'any 1806: «si con la mayor prontitud no se sale al encuentro a la proteccion indicada, serán infinitos los que baxo el mismo pretexto se denegarán a satisfacerme los Censos y demás derechos dominiciales, que en aquellos parajes me competen.»¹⁵

La resistència al pagament d'altres drets senyorials (6% del total) només és important en el cas de la castllania (67%) a Vilafranca.¹⁶ Aquest dret l'havien de pagar els que compraven cases a Vilafranca, a raó de nou diners per lliura (3,75%), als tres castllans de la vila.

Un altre bloc important de resistència i conflictivitat senyorial és el relacionat amb els delmes i primícies,¹⁷ que representen una cinquena part del total. Aquí és on trobem els conflictes col·lectius més importants (la meitat del total d'aquest tema), producte de resistències col·lectives al pagament dels delmes. Aquesta conflictivitat és força diversa i hi trobem enfrontaments entre diferents perceptors del delme.¹⁸ Aquests conflictes s'agreujaran amb la participació de l'Estat a través del novè decimal i l'excusat que provocaran constants conflictes entre diferents arrendataris d'aquests drets.¹⁹ També hi haurà conflictes entre els que han de pagar-lo, com en el cas dels propietaris d'Aiguaviva i de Sant Sadurní i els seus rabassers i parcers.²⁰

14. Sobre els lluïsmes a l'Anoia vegeu CARBONELL, «Plets i lluita...», pàgs. 266 i 271-275.

15. AJ-AHCVP, «Processos del segle XIX», caixa III.

16. Un exemple a AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa LIV.

17. Cal fer esment, per contextualitzar aquests drets, dels estudis d'Esteban CANALES, «Diezmos y revolución burguesa en España», dins A. GARCÍA SANZ, i R. GARRABOU, *Historia agraria de la España contemporánea. I Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Barcelona, 1985, pàgs. 245-274.

18. Per exemple entre el noble Francesc Desvallés i el rector de Castellví de la Marca pel cobrament d'uns delmes en aquest terme municipal (AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixes XLII-XLV (1763 i 1765)), o entre la noble Teresa de Ramon i el rector de Lavern (AJ-AHCVP, P. s-XVIII, caixa XLV —1765), entre d'altres. Exemples, fora de la comarca, de PORTELLA i SANZ, «Reacció...», pàgs. 146-147.

19. Vegeu per exemple els casos d'Olèrdola, Torrelles, Vilafranca o Sant Sadurní (AJ-AHCVP, «P. s-XVIII», caixa LVIII —1797—; P. s-XIX, caixes I bis —1807— i III —1805 i 1806).

20. Com per exemple el conflicte que enfrontà Agustí Mestre (farmacèutic de Sant Sadurní) contra els seus rabassers, als quals volia obligar a pagar el delme i aquests s'hi negaven (AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa XLIII —1763).

La resistència al pagament del delme per part dels pagesos era força important. En uns casos, reclamant dels delmadors que «nos enseñen título, o de diezmo, o de otra cosa, mediante el qual estes nosotros obligados satisfacer la anual pensión que nos pide, y no enseñando títulos pedimos ser absueltos de su pretensión»²¹ i, en d'altres, negant-se a pagar-lo de determinats productes que «desde tiempo inmemorial han mantenido y conservado la libertad y exepción de no pagar diesmo alguno de los forrages por ser estos de los llamados *Farraginal*, que no paga semejante fruto, respeto de segar-se en hierba y no en grano, y a más de no poder hacer constar de título alguno para percibir semejante diezmo».²² En el mateix sentit, la resistència dels pagesos de Castellví de la Marca (l'any 1781) al pagament del delme de carnalatge que els exigia el marquès d'Alfarràs, ja que al·legaven que «todo el término de Castellví se hallaba de tiempo inmemorial y antiquísimo en la quieta y pacífica posesión de la libertad de pagar diezmo de carnalaje».²³ També va ser freqüent la resistència a pagar els delmes dels conreus en expansió i dels nous, com en el cas de Sant Pere Molanta.²⁴

Un altre centre de conflictes col·lectius (la meitat del total) fou el domini exclusiu (18% del total) sobre determinats béns (aigua 31,6%) i drets (herbes —5%—, llenya —16%—, pastura —26%— i de pas —21%) que fins al darrer terç del XVIII eren d'utilització comuna. Dins d'aquesta conflictivitat, cal registrar els enfrontaments entre diferents particulars (pagesos i paperers, molts cops) i entre diferents pobles (per exemple, entre Sant Quintí de Mediona i Sant Pere de Riudebitlles) per la utilització de les aigües (sobretot a la zona del Riudebitlles i l'Anoia a l'Alt Penedès).²⁵ Un altre bloc de con-

21. Conflicte entre la Comunitat de Preveres de Vilafranca i tres masovers de la Granada, l'any 1764 (AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa, XLV).

22. Conflicte entre els delmadors de Vilafranca contra un propietari de la vila (AJ-AHCVP, P. s-XVII, caixa XLIV —1778).

23. AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa L.

24. AJ-AHCVP, «Processos del segle XIX», caixa II (1805), en el qual s'enfrontaven els delmadors del terme contra el rector pels novals, mentre el pagès benestant més important (Josep Milà, pare de Manuel Milà i Fontanals) recollia els delmes dels seus rabassers, però «no han querido entregarla a una ni otra de las partes». Un exemple fora de la comarca, a BADOSA, «Procés...», pàgs. 412-413, i PORTELLA I SANZ, «Reacció...», pàgs. 144-146 (assenyalen les creixents exigències sobre els nous conreus —blat de moro— o els que s'expandeixen —olives).

25. AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa LIV (1789).

flictitivitat s'originà a partir del moment en què els senyors territorials i els pagesos benestants volgueren tancar les seves terres per a ús exclusiu,²⁶ cosa que originà la resistència de la pagesia més pobra (llenyejar) i dels ramaders (herbes, pastura i pas), que volien continuar utilitzant lliurement aquests drets. Un exemple el tenim en l'enfrontament entre Francesc Carbonell (pagès benestant) i Maria Rosa Puig (ramadera), tots dos de Ribes, l'any 1800²⁷ i que es resolgué favorablement per al primer. Un altre conflicte és el que enfrontà els pagesos pobres de Canyelles amb el seu senyor jurisdiccional (el baró de Canyelles) l'any 1762,²⁸ ja que aquells reivindicaven el dret que tenien els pagesos pobres del municipi a llenyejar a les terres del baró. També els pagesos benestants s'enfrontaren als nobles pel dret de pastura.²⁹

Finalment, els conflictes relacionats amb els drets del Comú (un 9,5% del total) en els quals, sovint, trobarem enfrontats els ajuntaments amb la pagesia benestant i la noblesa per la conservació de determinats drets sobre les terres comunes i de propis. En tenim un exemple en el llarg enfrontament que mantingué l'Ajuntament de Sitges contra els principals propietaris del municipi perquè aquests volien impedir l'accés dels veïns a les seves terres³⁰ o entre els regidors de Torrelles i el seu senyor jurisdiccional, Ramon de Paguera, per l'ús col·lectiu dels boscos ja que «los particulares y vezinos de la enunciada villa, y término de esta parte de diez, veinte, treinta, quarta y más años han entrado libremente en el terreno (...) a pastar sus ganados como tambien para hacer leña y madera para su uso, y cortar matorrales para hacer hormigueros a fin de preparar y disponer sus respectivas tierras de cultivo con ciencia y paciencia del señor jurisdiccional».³¹

26. Vegeu per a aquest tema Elisa BADOSA, «El cercamiento de tierras en Cataluña», dins *Revista de Historia Económica*, II, núm. 3 (1984), pàgs. 149-161. Un exemple, a Gaspar FELIU, «Els plets del Baró de Maldà», dins *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1983, pàgs. 185-192.

27. AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa LVIII. Un exemple d'aquesta conflictivitat, a Gaspar FELIU, «Els plets del Baró de Maldà», dins *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, I, pàgs. 185-192.

28. AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa XLI.

29. AJ-AHCVP, «P. s-XVIII», caixa XLVI (1767), que enfrontà els pagesos benestants de la quadra de Jafrà contra el noble Lluís de Papiol.

30. AJ-AHCVP, «Processos segle XVIII», caixes L i LVIII.

31. AJ-AHCVP, «P. s-XVIII», caixa XLI (1762).

Quadre 2. COMPARACIÓ DE DIFERENTS ESTUDIS SOBRE CONFLICTIVITAT SENYORIAL

Tipus	ARNABAT	COTS	ARNABAT	COTS	PORTELLA
	Penedès	Penedès	Anoia	Catalunya	Girona
<i>Econòmics</i>					
Domini dir.	28%	16%	68%	10%	19%
Censos i lluïsm.	19%	5%	32%	6%	6%
Altres drets	6%	6%	0%	5%	12%
Delmes i prim.	20%	27%	0%	15%	62%
Drets exclusius	18%	3%	0%	10%	0%
Drets del Comú	9%	16%	0%	13%	0%
<i>Jurisdiccionals</i>					
	0%	26%	0%	41%	0%

Font: Arnabat: Penedès (vegeu el quadre 1); Cots: Penedès (elaboració pròpia a partir de Cots, *Aproximació...*, pàgs. 65-220), Arnabat: Anoia (elaboració pròpia a partir AJ-AHCI); Cots: Catalunya («Institucions...», pàgs. 294-295); Portella: Girona («Reacció...», pàg.145).

La tipologia de conflictes i resistències senyorials que hem descrit fins aquí coincideix força amb la que proposa Albert Cots per al conjunt de Catalunya,³² on assenjala el predomini dels conflictes sobre drets econòmics i dels relacionats amb el domini directe dins d'aquells (vegeu el quadre 2). La divergència més important es troba en els conflictes jurisdiccionals que representen el 41% en el seu estudi i el 0% en el nostre. Les altres divergències són de matís i poden deure's a la diferent font utilitzada (judicial en el meu cas, governativa en el seu) i al marc analitzat (Penedès/Catalunya). En tot cas, són més importants les coincidències que les divergències, so-

32. Albert COTS, «Institucions senyorials i opinió pública a Catalunya entre 1751 i 1808: Una aproximació a partir de l'estudi d'alguns conflictes senyorials», dins *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, pàgs. 292-303 (pàgs. 294-295 per a aquesta qüestió). Vegeu també la coincidència amb les dades que aporten PORTELLA i SANZ, «Reacció...», pàg. 145. També hi ha força coincidència amb els conflictes del País Valencià, vegeu ARDIT, «Señores...», pàgs. 259-260. Vegeu, també, Margarita ORTEGA LÓPEZ, «Algunas formas de protesta antiseñorial en la España de la segunda mitad del siglo XVIII» dins SARASA i SERRANO (eds.), *Señorio y feudalismo...*, vol. II, pàgs. 419-439.

bretot si agafem només les dades referides al Penedès (vegeu el quadre 2).

LA CRONOLOGIA

Si observem el quadre 1 podem veure com el nombre de conflictes, tot i la seva estabilitat, augmenta a partir dels anys vuitanta (i el mateix succeeix a la comarca de l'Anoia, on el 67% dels conflictes es concentren a la darrera dècada).³³ També Cots, en el seu estudi per tot Catalunya, constata l'alta conflictivitat del tombant de segle.³⁴ La nostra divergència amb les apreciacions de Cots seria que nosaltres hem localitzat una important conflictivitat al llarg de tot el període analitzat i, per tant, defensem la hipòtesi que la resistència antisenyorial és present al llarg del XVIII, i no es deu a un canvi de mentalitat de finals de segle,³⁵ sinó a la dinàmica de la resistència pagesa i la reacció senyorial. La nostra hipòtesi seria confirmada si considerem el percentatge de conflictes senyorials sobre el total de conflictes localitzats, ja que es manté estable (al voltant del 20%) al llarg de tot el període analitzat.³⁶ Cosa que, d'altra banda, ens indicaria que l'augment de la conflictivitat senyorial aniria paral·lel a l'augment d'altres tipus de conflictivitat.

33. Ramon ARNABAT, «Apunts sobre la conflictivitat senyorial al corregiment de Vilafranca 1771-1799», dins *Miscel·lània Penedesenca*, XII (1988), pàgs. 83-106.

34. COTS, «Institucions...», pàg. 299. Vegeu també PORTELLA i SANZ, «Reacció...», pàg. 145, i CARBONELL, «Plets i lluita...», pàgs. 267-268.

35. Tesi mantinguda per COTS, «Conflictes...», pàgs. 251-252.

36. Un percentatge semblant és el que aporta, per al País Valencià, Manuel ARDIT, «Señores y vasallos en el siglo XVIII valenciano», dins SARASA i SERRANO (eds.), *Señorío y feudalismo...*, vol. II, pàgs. 249-274 (pàgs. 261-268 per a aquesta qüestió).

Quadre 3. CONFLICTIVITAT I INGRESSOS SENYORIALS AL PENEDÈS. 1758-1808

Període	Base 100: mitjana quinquennal del període	
	Conflictes	Ingressos reals
1755-59	104	107
1760-64	165	98
1765-69	78	87
1770-74	130	110
1775-79	43	117
1780-84	61	101
1785-89	113	106
1790-94	52	90
1795-99	122	87
1800-04	61	101
1805-09	174	96

Font: Elaboració pròpia a partir del quadre 1 sobre els conflictes senyorials i de les dades dels arrendaments de drets senyorials al Penedès a Arnabat, *Vins, aiguardents, draps i papers...*

La cronologia se'ns presenta diferent per a cada tipus de conflicte. Així, mentre que els conflictes relacionats amb el domini directe i els drets lligats a ell són importants fins a la darrera dècada del XVIII (vegeu el quadre 1), els conflictes relacionats amb els delmes i els drets exclusius prenen el protagonisme a partir de la darrera dècada del XVIII i la primera del XIX. Els canvis que s'esdevenen a la societat també es produeixen en la tipologia dels conflictes.

Sembla útil, també, de relacionar els conflictes amb els ingressos senyorials³⁷ (vegeu el quadre 3). Sembla que la conflictivitat dels primers anys podria deure's a la resposta senyorial davant la resistència pagesa al pagament de determinats drets (censos i lluï-

37. Vegeu l'aproximació que ha fet a nivell català Antoni SEGURA, «L'arrendament de drets senyorials, la conflictivitat social entorn de les institucions senyorials i la propietat de la terra a Catalunya», dins AADD, *Orígens del món català contemporani*, Barcelona, 1986, pàgs. 13-55 (especialment les pàgs. 30-31).

mes, sobretot).³⁸ Aquesta ofensiva o reacció senyorial tindria un èxit temporal i així els seus ingressos reals s'incrementarien i donarien lloc a una disminució de la conflictivitat registrada (plets judicials). Però, a partir del darrer terç del segle XVIII, s'incrementaria la resistència pagesa (en aquest cas relacionada amb el pagament de lluïsmes i la discussió dels drets exclusius) i faria, juntament amb la crisi de final de segle, que els ingressos reals tornessin a davallar, cosa que provocaria una nova ofensiva de la noblesa³⁹ i una nova resposta per part de la pagesia que adquirí un caire generalitzat durant la Guerra del Francès i les corts de Cadis.⁴⁰

BASE GEOGRÀFICA I SOCIAL

Si ens fixem en la distribució geogràfica d'aquesta conflictivitat (vegeu el quadre 4), podem adonar-nos d'una forta concentració a la comarca de l'Alt Penedès (82%) enfront de les del Baix Penedès (12%) i Garraf (6%).⁴¹ I, dins de l'Alt Penedès, trobem una forta concentració en uns determinats municipis, ja que, dels 45 que formen el Penedès, n'hi ha 30 (dues terceres parts) que tenen algun conflicte,⁴² però set municipis (15,5% del total i 23% dels que tenen conflictes) abasten el 61% dels conflictes.

38. Aquesta disminució de les rendes i la consegüent reacció senyorial a partir de mitjan segle XVIII, les trobem reflectides en altres indrets de Catalunya. Vegeu SEGURA, «L'arrendament...», pàg. 55, PORTELLA i SANZ, «Reacció...», pàgs. 142-144 i 147; Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 1968, III, pàg. 503, i «La fi dels elements feudals i senyorials a Catalunya els segles XVIII i XIX», dins *L'Avenç*, núm. 1 (1977), pàgs. 74-80 i Josep M. TORRAS i RIBÉ, «El senyoriu d'Orpí. Impacte de la primera llei abolicionista (1811) sobre les relacions entre senyors i vassalls», dins *Miscel·lània en honor de Josep M. Madurell*, Barcelona, 1977, pàgs. 327-347 (pàgs. 335-337 per a aquesta qüestió).

39. Vegeu, per a Catalunya, SEGURA, «L'arrendament...», pàg. 55, i COTS, «Aproximació...», pàg. 250, també CARBONELL, «Plets i lluita...», pàg. 278.

40. De la mateixa opinió, per al País València, PERIS i GIMENO, «Conflictividad...», pàg. 140.

41. La concentració geogràfica, la constata també per a Catalunya COTS, «Institucions...», pàg. 296, i «Aproximació...», pàgs. 250 i 262, en canvi, la municipal no es produeix a nivell català.

42. Aquests municipis abasten el 83% de la superfície i el 64% dels habitants del Penedès.

Quadre 4. DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DELS CONFLICTES SE-
NYORIALS AL PENEDÈS

<i>Nombre de pobles</i>	<i>A %</i>	<i>B %</i>	<i>Nombre de conflictes per poble totals</i>		<i>C %</i>
1	3,3	2,2	25	25	22,7
1	3,3	2,2	10	10	9,1
1	3,3	2,2	9	9	8,2
1	3,3	2,2	8	8	7,3
3	10,0	6,7	5	15	13,6
3	10,0	6,7	4	12	10,9
2	6,7	4,4	3	6	5,4
7	23,3	15,5	2	14	12,7
11	36,7	24,4	1	11	10,0
30	100,0	66,7	3,7	110	100,0
45			2,4	110	

Columna A: Percentatge sobre el total de pobles que tenen conflictes.

Columna B: Percentatge sobre el total de pobles del Penedès.

Columna C: Percentatge sobre el total de conflictes.

Font: Elaboració pròpia a partir de l'AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII» (caixes XXXIX-LVIII) i «Processos del segle XIX» (caixes I-VI). Hi ha cinc conflictes més que al quadre 1 perquè hi ha cinc conflictes que abasten dos municipis i els hem comptabilitzat en tots dos.

Els municipis que tenen una alta conflictivitat (superior a cinc conflictes) són tots de l'Alt Penedès, excepte la Bisbal (cinc conflictes), que és del Baix Penedès. Els municipis de l'Alt Penedès amb una forta conflictivitat (Vilafranca —25 conflictes—, Olèrdola —10—, Sant Martí —9—, Castellví —8—, Subirats —5— i la Granada —5—) estan situats a la plana prelitoral, una zona que pateix unes transformacions econòmiques importants la segona meitat del segle XVIII.⁴³

43. Vegeu ARNABAT, «Notes...», pàgs. 112-113.

Quadre 5. BASE SOCIAL DE LA CONFLICTIVITAT SENYORIAL AL PENEDÈS

Conflictes sobre

<i>Contrincants</i>	<i>Domini directe</i> 1	<i>Propo. censos</i> 2	<i>Drets drets</i> 3	<i>Delmes i primitcies</i> 4	<i>Domini exclusiu</i> 5	<i>Béns del Comú</i> 6	<i>Total</i>	<i>%</i>
Entre nobles	1 (3,4)	1 (5)	—	1 (4,8)	—	—	3	2,9
Entre eclesiàstics	—	1 (5)	—	2 (9,5)	—	—	3	2,9
Entre menestrals	1 (3,4)	—	—	2 (9,5)	—	—	3	2,9
Entre pagesos	2 (6,9)	1 (5)	—	—	6 (31,6)	2 (20)	11	10,5
Eclesiàst./nobles	1 (3,4)	1 (5)	—	4 (19,0)	—	—	6	5,7
Eclesiàst./comerc.	2 (6,9)	—	—	—	—	—	2	1,9
Eclesiàst./menest.	4 (13,8)	1 (5)	—	—	—	—	5	4,8
Eclesiàst./pagesos	7 (24,1)	12 (60)	2 (33,3)	5 (23,8)	1 (5,3)	—	27	25,7
Nobles/pagesos	5 (17,2)	1 (5)	2 (33,3)	3 (14,3)	4 (21,0)	—	15	14,3
Nobles/menestr.	3 (10,3)	1 (5)	2 (33,3)	1 (4,8)	—	—	7	6,7
Nobles/burgesos	—	—	—	1 (4,8)	—	—	1	0,9
Menestr./comerc.	1 (3,4)	1 (5)	—	—	—	—	2	1,9
Burgesos/menest.	1 (3,4)	—	—	—	—	—	1	0,9
Pagesos/menest.	1 (3,4)	—	—	2 (9,5)	1 (5,3)	—	4	3,8
Pagesos/industr.	—	—	—	—	2 (10,5)	—	2	1,9
Pagesos/ramaders	—	—	—	—	5 (26,3)	—	5	4,8
Ajuntaments/pagesos	—	—	—	—	—	4 (40)	4	3,8
Ajuntaments/nobles	—	—	—	—	—	1 (10)	1	0,9
Ajuntaments/ramad.	—	—	—	—	—	3 (30)	3	2,9
Total	29	20	6	21	19	10	105	

Font: Elaboració pròpia a partir de l'AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII» (caixes XXXIX-LVIII) i «Processos del segle XIX» (caixes I-VI). Entre parèntesis, els percentatges sobre cada tipus.

Una altra qüestió a tenir en compte és que la conflictivitat afectà, sobretot, els municipis de reialenc (53% del total de municipis amb conflictes i 59% del total de municipis de reialenc), enfront dels senyorials (41% del total i 37% dels senyorials).⁴⁴ Sembla, doncs, que el reialenc permetia una millor oposició a determinats drets senyorials, ja que els senyors no comptaven amb una administració directament controlada per ells.⁴⁵

44. Vegeu ARNABAT, «Notes...», pàg. 114. Per a Catalunya, COTS, «Institucions...», pàg. 296, en canvi, assenyalava el predomini de conflictes (84%) a municipis senyorials, tant en termes absoluts com relatius.

45. Vegeu l'exemple del poble de Navarces i la seva lluita per abandonar el domini del monestir de Sant Benet i convertir-se en reialenc, al llarg del XVIII, BADOSA, «Procés...», pàgs. 414-417 i 422-423.

Pel que fa a la base social de la conflictivitat senyorial, podem apreciar al quadre 5 l'extraordinària heterogeneïtat dels enfrontaments, si bé els protagonistes principals són els sectors privilegiats (noblesa i clergat) contra els pagesos (40% dels conflictes) i, amb menys importància, contra els menestrals (11,5), que, en total, representen la meitat dels conflictes (són importants en els conflictes relacionats amb el domini directe els delmes i primícies).⁴⁶ A continuació trobem la conflictivitat al si dels sectors privilegiats entre ells (11,4%), sobretot en els conflictes al voltant dels delmes, i al si dels sectors *no privilegiats* (una quarta part del total), importants en els drets exclusius i els béns comuns. Poc important és, en canvi, la conflictivitat entre els privilegiats i les classes benestants no privilegiades urbanes (burgesos i comerciants).

La conflictivitat a l'entorn de les institucions senyorials enfrontà els qui tenien drets senyorials i el domini directe de la terra (membres de la noblesa —35%— i de l'estament eclesiàstic —56%—) i els qui se'n beneficiaven d'alguna manera, però que pertanyien a altres grups socials (arrendataris d'aquests drets o que hi havien accedit per compra), amb els qui els patien i en tenien el domini útil, però, més concretament, amb els sectors alts (la pagesia benestant —15%—) i, sobretot, mitjans (pagesia mitjana —32%— i menestrals —16%—).

Sembla, doncs, que la resistència i la lluita antisenyorial es duu a terme en un doble escenari: el més important és el que enfronta pagesos i menestrals (que tenen el domini útil de la terra) als senyors (nobles i, sobretot, eclesiàstics). I l'altre és el que enfronta la pagesia i els menestrals més pobres contra els sectors benestants (no privilegiats) que s'apropien d'una part de la renda pagesa mitjançant sotsestabliments, censals, cartes de gràcia, arrendament de drets senyorials, etc., aquesta conflictivitat serà especialment dura al voltant dels drets exclusius. La conflictivitat dins la pagesia tindrà, al nostre parer, molt a veure amb els conflictes socials i les guerres carlines de la primera meitat del XIX.⁴⁷

46. Una visió general per a Catalunya a SEGURA, «L'arrendament...», pàgs. 34-35.

47. Aquesta conflictivitat i la seva relació amb els conflictes socials i les guerres carlines de la primera meitat del XIX, a FELIU, «Els plets...», pàg. 192; CARBONELL, «Plets i lluita...», pàg. 278 i BADOSA, «Procés...», pàgs. 422-424.

La principal protagonista d'aquesta resistència antisenyorial serà la pagesia benestant (la trobem present en quasi la meitat dels conflictes),⁴⁸ la qual, al seu torn, no s'estarà d'explotar la petita pagesia, fins i tot amb exaccions feudals, com en el cas de Josep Font (pagès i fabricant d'aiguardent de Terrassola), que no pagava delme però el cobrava dels seus rabassers⁴⁹ o, en el cas més freqüent, d'aquells que eren arrendataris dels drets senyorials a la comarca (una quarta part del total) i l'exigien als altres pagesos.⁵⁰ L'exemple més clar d'aquest doble joc de la pagesia benestant és el cas de Josep Oliver, que utilitzarà, l'any 1788, drets senyorials per a defensar els seus interessos i, l'any 1794, criticarà aquests drets pel mateix objectiu.⁵¹

UNA INTERPRETACIÓ

La conflictivitat al voltant dels drets senyorials no era, ni de bon tros, la més important al Penedès la segona meitat del segle XVIII, ja que només representava una cinquena part del total de conflictes. La resta de conflictes enfrontaven diferents sectors de la comunitat rural, com a resultat del procés de diferenciació social que s'havia anat produint al seu si. A més, la seva localització és força concentrada en uns quants municipis de reialenc de la plana prelitoral de l'Alt Penedès.

La raó que la conflictivitat i la resistència antisenyorial es mostressin sobretot en els drets econòmics es devia al fet que aquests drets eren, alhora, els més onerosos sobre l'economia camperola i

48. Vegeu ARNABAT, «Notes...», pàg. 122. Una apreciació semblant, a CARBONELL, «Plets i lluita...», pàg. 278, i SEGURA, «L'arrendament...», pàgs. 36-37. El paper destacat de la pagesia benestant ha estat assenyalat, també, per PERIS i GIMENO, «Conflictividad...», pàg. 138, i ARDIT, «Señores...», pàgs. 257-259.

49. Arxiu Diocesà de Barcelona, «Delmes, primícies i drets d'estola. 1820». Un cas semblant és el de Ramon de Olzinellas, pagès benestant de Sant Pere de Riudebitlles que cobrava censos dels seus pagesos però no els pagava al monestir de Montserrat, AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixa LIX (1799).

50. Els principals arrendataris dels drets senyorials a la comarca eren els menestrals —40%—, els comerciants —21%— i els pagesos —14%. Vegeu també Gaspar FELLIU, «El negocio de los arrendamientos de rentas señoriales», dins *Revista de Historia Económica*, III, núm. 1 (1985), pàgs. 31-54.

51. AJ-AHCVP, «Processos del segle XVIII», caixes LIV i LVII.

els que proporcionaven majors ingressos als senyors.⁵² Això va provocar una major resistència dels pagesos a pagar-los i un major interès dels senyors a exigir-los, cosa que va confluïr en un augment de la conflictivitat sobre aquests drets. No podem oblidar, però, que la jurisdicció era un element clau dins el món senyorial, ja que, en última instància, permetia mantenir les posicions econòmiques i polítiques avantatjoses per als senyors.

En aquesta resistència antisenyorial trobem una doble via; per un costat els pagesos es resistien a determinats drets senyorials de manera directa (negant-se a capbrevar a favor del senyor o negant el dret del senyor a cobrar determinats drets), i, per l'altre, s'hi resistien de manera indirecta («oblidant-se» de pagar, estafant les quantitats a pagar, ocultant els canvis productius, emparant-se en la duplicitat de senyors que reclamen els mateixos drets, etc.).⁵³ Però en poques ocasions utilitzaren la via judicial per a reclamar els seus drets, ja que aquesta via, a més de cara i llarga, oferia molt poques possibilitats d'èxit.⁵⁴ En canvi, els senyors utilitzaren, preferentment, la via judicial per a reclamar el pagament dels seus drets i «recordar» als pagesos les seves obligacions. En resum, la conflictivitat senyorial, la segona meitat del XVIII, va ser provocada per la resistència dels que tenien el domini útil a certs aspectes del domini senyorial, resistència que, sovint, passava per la via dels fets i al marge de l'aparell institucional i judicial, per aquest motiu una part important d'aquesta resistència i aquesta protesta ens és difícil de localitzar.

Aquests conflictes enfrontaren, d'una banda, senyors territorials i aquells que es beneficiaven indirectament dels drets senyorials amb els que posseïen el domini útil de la terra i estaven subjectes al pagament de determinats drets, sense oblidar els conflictes a l'interior de cada grup (una quarta part del total). Aquesta resistència i conflictivitat afectà aspectes concrets del domini senyorial; així, per exemple, és fàcil trobar casos en què el pagès reconeixia el domini

52. Vegeu M. CAMINAL, E. CANALES, A. SOLÀ, i J. TORRAS, «Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835)», dins *Recerques*, núm. 8 (1978), pàgs. 52-72, i Montserrat DURAN, «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)», dins *Recerques*, núm. 17 (1985), pàgs. 7-42.

53. Vegeu, també, PORTELLA i SANZ, «Reacció...», pàg. 147.

54. Vegeu l'observació que fa Josep FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, Barcelona, 1988, pàgs. 127-130, també CARBONELL, «Plets i lluita...», pàgs. 266-267.

del senyor, però no acceptava pagar determinades càrregues o el valor d'aquestes (cas típic en les resistències al pagament de censos i lluïsmes). No trobem un qüestionament del sistema senyorial en conjunt fins a l'any 1816, quan un grup de pagesos del Penedès i l'Anoia aixecaren la seva veu a la Reial Audiència criticant el sistema feudal.⁵⁵

RAMON ARNABAT MATA
Secció d'Història de l'IEP

55 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), «Reial Audiència - Cartas Otorgadas», Registre 1.272 (1816), fols. 1.047-1.051. Aquest document ja l'ha treballat Josep FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820*, Barcelona, 1983 (1971), pàgs. 265-268.

La conflictivitat entre el Capítol de la catedral de Lleida i els pagesos d'Almenar (Segrià) (1741-1832)¹

VISIÓ GENERAL

Malgrat que els moviments de resistència dels pagesos a les càrregues senyorials, tant laïques com eclesiàstiques, han existit sempre —en el cas d'Almenar hem de recordar el procés contra els seus senyors, els Carcassona-Icart, al segle XVI—, durant el XVIII, especialment des de mitjan segle, es confirma que hi ha un increment de la resistència al pagament de les càrregues senyorials, que dura fins al moment de l'abolició dels delmes en 1841.

Segons A. Cots,² hi hauria una sèrie de circumstàncies de caire general que influïrien en aquesta situació, entre les quals l'increment de població que experimenta el segle XVIII en general i el conjunt de canvis a nivell econòmic i social que es donen. L'evolució dels conflictes senyorials, que de vegades són només peticions o queixes als senyors eclesiàstics o baronials, presenta a Catalunya, basant-nos en l'autor mencionat, moments de més o menys intensitat, segons la seva tipologia. Pel que fa a motius de tipus senyorial econòmic, assenyalava una línia en augment, amb els lògics alts i baixos, des de 1751 a 1787, i torna a prendre força a principis del segle XIX. Quant a conflictes jurisdiccionals, els anys de més oposició serien des de 1780 a primers de 1790, juntament amb els inicis del nou segle.³

1. La present comunicació forma part d'un dels capítols de la tesi que estic preparant sobre l'economia i la política a Almenar i altres pobles del Segrià, als segles XVIII i XIX.

2. A. COTS, «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)», *Estudis d'Història Agrària*, 6, 1983, pàgs. 246-247.

3. A. COTS, «Aproximació a l'estudi...», pàg. 250.

Aquesta interpretació coincideix en línies generals amb la descrita per R. Arnabat⁴ sobre el Penedès, en què les dates de màxima oposició es donen entre 1759-1766 i de 1781 a finals de segle. En l'estudi d'E. Badosa,⁵ sobre la resistència de la població de Navarcles enfront del monestir de Sant Benet de Bages, trobem la màxima conflictivitat entre 1751 i 1786 i de 1801 a 1835.

Pel que fa a l'anàlisi del marc en què es desenvolupa la conflictivitat a les terres de Lleida, E. Vicedo,⁶ seguint G. Bois, destaca la importància de la tendència a la baixa de la taxa de detracció senyorial en les etapes de creixement econòmic,⁷ en unes terres que dominava la petita producció i que, en multiplicar-se per l'expansió, provocaria la pèrdua del control per part de la classe senyorial. Després de l'accés a la *quasipropietat* dels camperols catalans amb la sentència de Guadalupe el 1486, el desenvolupament del XVIII obre l'horitzó a eixamplar-la, amb la incorporació de noves terres desermades amb contractes emfitèutics i altres formes jurídiques, com les precàries llicències de cultiu. Tot aquest procés de creixement agrari —seguint Vicedo— comportava la introducció de nous recursos, i la intensificació dels ja existents, amb la qual cosa es desenvolupa un ambient de conflictivitat entre senyors i pagesos que es mou en diferents nivells: entorn dels drets senyorials, l'accés a la terra (via del frau, conreu de terres senyorials sense permís, accés als comunals) i el control de l'aigua. El creixement agrari del XVIII, a les comarques de Lleida, es féu, segons l'autor, en una atmosfera de conflictivitat gairebé endèmica.⁸

4. R. ARNABAT, «Notes sobre la conflictivitat senyorial al Penedès», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8, 1990, pàgs. 110-111.

5. E. BADOSA, «Procés d'una resistència pagesa. El poble de Navarcles contra el monestir de Sant Benet de Bages (1711-1835)», a *1er. Col·loqui d'Història Agrària*, Barcelona 1978, Institució Alfons el Magnànim, València 1983; pàgs. 411-424.

6. E. VICEDO, «La conflictividad en las *Terres de Lleida* en el siglo XVIII. La respuesta campesina a la detracción señorial y la lucha por el acceso a los recursos», a *Áreas*, núm. 15, Múrcia 1993, pàgs. 101-111.

7. El moviment dels arrendaments totals dels drets del Capítol de la catedral de Lleida, entre 1732 i 1800, reflecteix un petit creixement dels primers anys, seguit d'una estabilitat fins a 1760; entre 1761 i 1769, s'arriba a un ingrés important que s'estabilitza altra vegada fins a 1784-1785, i adquireix des d'aquest moment un fort creixement fins a 1800 (E. VICEDO, «Propietat i renda senyorial a les terres de Lleida en el marc del procés de creixement agrari (segle XVIII)», a *Terra, treball i propietat*, Ed. Crítica, 1986, pàgs. 290-291).

8. E. VICEDO, «La conflictividad...».

A través dels estudis de G. Feliu,⁹ per a l'antiga comarca del Pla d'Urgell, i d'E. Vicedo,¹⁰ sobre processos d'algunes poblacions concretes, són conegudes les circumstàncies que impel·liren a la conflictivitat entre senyors i pagesos, a les quals farem referència més endavant.

EL CAS D'ALMENAR (SEGRIÀ)

Almenar es podria encabir en la zona que Cots considera de més abundància de contestació agrícola de Catalunya, confirmada pels estudis citats. Té com a característica un despoblament des del segle XIV que no es recupera del tot,¹¹ amb extensions de terres incultes dedicades al pasturatge per ramats transhumants que, al llarg del segle XVIII, en incrementar-se la població i l'artigament de terres que havien quedat ermes, afavoririen els conflictes amb el Reial Patrimoni, entre agricultors i ramaders, amb l'Ajuntament, etc. Alhora, en augmentar la producció i les varietats,¹² s'arribaria, per part dels perceptors del delme (el Capítol de la catedral de Lleida), cap a una voluntat d'actualització dels fruits per cotitzar, i a l'oposició dels que l'havien de pagar, resultat de la nova situació socioeconòmica que vivia la societat catalana en general.¹³

9. G. FELIU I MONTFORT, *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna*, Lleida 1990, pàgs. 19-94, i «Els plets del Baró de Maldà», a *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 1984, pàgs. 185-192.

10. E. VICEDO, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*, Ed. Crítica, 1991, pàgs. 202-215.

11. El cens de 1365-70 dona a Almenar 317 focs, i abans de 1707 té 126 cases, segons Aparici. Entre un cens i l'altre, el que li assigna més focs és el de 1515, 180 en total. Segons Floridablanca, en 1787, comptava 1.264 habitants, que equivaldrien a 253 o 281 focs dependentment si considerem el coeficient de 4,5 o 5 habitants per foc. Com es podrà deduir, vers la darrera dècada del segle XVIII, Almenar no hauria recuperat encara els habitants que tenia abans de la pesta negra de mitjan segle XIV (les dades dels fogatges han estat publicades per J. IGLÉSIES).

12. E. Vicedo constata, en els termes de Lleida i del seu entorn en el període 1719-1750, la reducció en la producció de blat, compensada amb una creixent abundància de llegums, vi, oli i cànem. Després de l'estancament de les sequeres de mitjan segle, es torna a una diversificació de la producció a partir de 1759 (E. VICEDO, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents*. Ed. Crítica, 1991, pàgs. 143 i 190).

13. A. COTS I CASTANÉ, «Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 6, pàgs. 246-247.

Tot i ser un municipi baronial (pagava anualment 600 lliures i el senyor nomenava el batlle), no coneixem conflictes remarcables entre Almenar i els seus senyors al segle XVIII, com podien tenir els pobles veïns d'Alguaire, Alfarràs, etc., ben segur perquè hi havia pocs elements en conflicte, donada la simplicitat de l'impost contributiu.

EL PLET SOBRE EL PAGAMENT DEL DELME DE DIFERENTS PRODUCTES (1752-1759) I LA CONCÒRDIA FINAL (1760)

Malgrat alguns precedents de conflictes a finals del segle XVII, en 1741 trobem les primeres referències sobre l'oposició a pagar impostos nous i en fer frau en el lliurament dels productes, la qual cosa creiem que serà l'espurna que donarà lloc al judici iniciat en 1752 pel pagament de mongetes, llegums, llavor de cànem, llana i corders. L'evolució dels fets que condueixen al plet que el Capítol de la catedral posa als pagesos d'Almenar (també per les mateixes circumstàncies sembla que s'interposa als d'Alfarràs) es desenvolupa de la següent manera:

En 1741, el Capítol fa referència a una relació de particulars d'Almenar i Alfarràs que refusen pagar el delme de farratges,¹⁴ per la qual cosa es decideix intentar posar una causa contra ells per tal que paguin. Segons la mateixa font, en 1745, a Almenar també s'oposaven a pagar el delme de llana, argumentant que mai no l'havien pagat. El Capítol decideix que «per medi de la justícia se compellesque a pagar dit delme», però probablement sense resultat pràctic. En 1748, es pren decisió d'introduir causa contra ells per no pagar delme de llana i llegums, ni el de corders en les condicions degudes. Uns dies més tard, però, acorden, abans de tirar endavant la causa, escriure als regidors d'Almenar per tal de persuadir els infractors, a la qual cosa responen que han de consultar a Barcelona. Accedeix a la petició el Capítol, i els dóna un termini de dos o tres mesos abans d'emprendre qualsevol acte de justícia. L'any següent els pagesos d'Almenar i Alfarràs s'oposen a pagar el delme de mongetes, tot i que —segons el Capítol— se'n cullen «en dits paratges ab excés».

14. Arxiu Capitular de Lleida (ACL), *Actes*, vol. 92, 1741, fol. 74v. Les dades relacionades amb la conflictivitat entre el Capítol i els pagesos, mentre no se n'indiqui la procedència, estan tretes dels *Llibres d'Actes* del Capítol.

Al llarg de 1751, el Capítol decideix introduir causa a l'Audiència contra Almenar sobre el pagament de mongetes i llana, després d'as-sabentar-se de la decisió dels comuns d'Almenar i Alfarràs de no pagar el delme i defensar-se de la causa.

El procés,¹⁵ però, s'inicia definitivament el 14 de març de 1752¹⁶ a l'Audiència i es desenvolupa en aquests termes. Denúncia per part del Degà, Capítol, Cambrer i Cabiscol com a delmers universals, que han notat «de algunos años a esta parte se experimenta ser otro de los frutos notables que se cogen en ellas las judias, y otros legumbres, y granos, y lana¹⁷ (...) de suerte que no solo son suficientes dichos frutos para el abasto de los que necesitan sus moradores y familias, si que sobran muchos para venderlos, y beneficiarlos (...) reusan los vecinos, particulares y tierratenientes de dicho termino pagar la decima de ellos»,¹⁸ i demanen que siguin citats en la causa i paguin dels mencionats productes en la mateixa proporció dels altres que ja paguen en aquell moment.

15. Les dades contingudes en la informació del procés provenen de *Los regidores de la Villa de Almenar contra el Dean y Cabildo de la Sta. Yglesia de Lerida. 1758, ACA, Plets Civils*, núm. 948, volum sense numerar. *Presentació de Lletres de la Rl. Audiencia als Rgrs. y Particulars d'Almenar*, ACL, Manuals d'Esriptures, D. Cavaller, 1752, reg. 6, fols. 10 rev. a 13 v., i del mateix arxiu, principalment, Caixa 186, paquet 3.

16. En la presentació de les lletres citatòries de 17 d'abril de 1752 per la causa, els afectats d'Almenar són 101 persones en total, entre elles quatre regidors. En 36 casos que no hi havia a casa el cap de família, qui signà la notificació fou l'esposa en la majoria d'ocasions, o bé la jove, filla o germana. En tres casos la porta estava tancada o no hi havia ningú a casa. Dins d'aquesta situació trobem famílies rellevants de la vila, en l'ordre polític i econòmic: els Melchor, Capell, Fontova, Escolà, Seró, Gassa, etc., que palesen d'aquesta manera la postura dels pagesos benestants d'oposició als drets senyorials. Això es reflecteix en plets d'altres poblacions de les comarques del Pla d'Urgell i de les Garrigues, de finals del segle XVIII i principis del XIX, sobre l'aprofitament de les herbes i la mòlta de les olives al molí del senyor de Maldà (G. FELIU I MONTFORT, «Els plets del Baró de Maldà...», pàgs. 185-192).

17. En concret, els fruits que reivindicaven cobrar els perceptors del delme eren: faves, favolins, guixes, cigrons, mongetes, llavor de cànem, llana i corders. L'exigència del delme de nous conreus fou freqüent en les discussions entre els pagesos i els senyors. Dintre de les comarques lleidatanes podem citar els casos de l'Esplugu Calba i de Sidamon, relativament ambdós a les olives, i que tenen el seu origen en una ofensiva anterior que havia començat al segle XVI. A Torregrossa, en una situació paral·lela a Almenar, el senyor reclamava delme de mill, faves, mongetes, ametlles i *altres fruits*, i també hi ha disquisicions sobre la manera de delmar, a la qual ens referirem més endavant (G. FELIU, *El funcionament del règim senyorial...*, pàgs. 36-42 i 67-69).

18. ACL, *Sobre no voler pagar delme dels fruits dins expressats*, Plets, Caixa 186, paquet 3.

La sentència del tribunal, que es dicta el 15 de desembre de 1755, absol els pagesos d'Almenar del pagament del delme de faves, favolins, guixes i cigrons, en canvi els condemna a pagar el delme de mongetes, llavor de cànem i llana, des de l'inici del plet i en les condicions dels altres productes; quant als corders, es confirma que solament han de pagar un sou anual per cap.

Contra la sentència es posa causa de suplicatori per part d'Almenar, però la conclusió a què arriba l'Audiència, en sentència de 23 de febrer de 1759, és declarar mal interposada l'apel·lació i no fer variar el resultat de 1755.

Les raons en què els d'Almenar basen bona part de la defensa són les següents: sobre el fruit de les mongetes, afirmen que mai no se n'havia pagat; que les terres de l'horta són molt dures i poc aptes per al conreu d'aquest producte, el qual acostumen a menjar quan és tendre, i que no sempre la seva collita és suficient per a l'aliment de la població.

Quant al pagament de llana, argumenten que mai no s'havia pagat, i que els corders els tenen bàsicament per l'aliment familiar, sobretot en el moment de la recol·lecció del cereal i del cànem. Així mateix, afirmen que la llana dels corders no es negocia, i s'utilitza solament en les aplicacions domèstiques dels particulars.

Finalment, pel que fa a la llavor de cànem, segons la defensa, tradicionalment s'ha obtingut bona collita, però mai no se n'havia cotitzat el delme.

La valoració de la sentència definitiva, malgrat tot, és un triomf parcial important dels pagesos, en un moment —mitjan segle XVIII— que, com hem vist, coincideix amb una considerable oposició al pagament dels delmes.¹⁹

Els efectes de la sentència, però, devien ser de recel per les dues parts, després d'anys de litigi. Poc després que fos declarada, en 1760, els components del Capítol propicien una Concòrdia²⁰ (29 de maig de 1760) a dues parts amb els regidors i particulars d'Almenar. El motiu era que consideraven excessives les despeses del total de la

19. A. COTS, «Institucions senyoriales i opinió pública a Catalunya entre 1751 i 1808: una aproximació a partir de l'estudi d'alguns conflictes senyorials», *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 1984, 1r. vol., pàg. 295.

20. ACL, *Protocolos Notariales*, B. Pocurull, reg. * (1758-1761), 1760, fols. 123 vers 216 rev.

causa, i més si es tenia en compte que calia determinar encara les quantitats de fruit a pagar des de la introducció del plet, fent noves proves per les dues parts, les quals, a criteri dels interessats, es podien estalviar posant-se d'acord entre elles. Els pactes acordats es poden sintetitzar en: 1) Balanç del delme de mongetes, llavor de cànem i llana des de la introducció de la causa al moment actual. 2) El delme de la verema es portarà al trull delmer; en cas que es disposi al propi trull, s'haurà d'avisar el col·lector el dia de trescolar. 3) El delme d'olives se solventa de manera que els regidors i pagesos d'Almenar acceptin avisar el col·lector després de recollides, i paguin el delme a les cases. Quant al delme de mongetes, es comprometen a avisar un cop les tinguin netes, sigui a l'era o bé a casa. 4) Pel que fa al pagament de la llavor de cànem, convenen que es pagui en manat un cop estès, després d'haver segat tot el camp. 5) Per evitar disputes, en el delme de llana, pagaran sis diners per cap i any, exceptuant-se els corders en l'any de naixement. Signen la Concòrdia els representants del Capítol, per l'Ajuntament d'Almenar Josep Gordell, un prevere de la parròquia, i 26 representants més.

Malgrat tot, els pagesos d'Almenar devien encaixar malament la sentència que els obligava al pagament del delme dels nous fruits, almenys els primers temps, per tal com en 1761 i 1762 hi ha considerable oposició a pagar els delmes de llavor de cànem i de mongetes, però també és cert que en endavant no trobem dades que ens permetin parlar de contestació al pagament dels delmes fins a inicis del segle XIX.

ELS CONFLICTES DURANT L'ETAPA FINAL DEL PAGAMENT DEL DELME (1804-1832)

Coincidint amb el període conflictiu de 1802-1807 que assenyala A. Cots, podem incloure els fraus del terme de Torre de Santa Maria (Almenar) l'any 1804, en el fet que no permeten que hi sigui present el col·lector del Capítol en el moment de delmar,²¹ i la persistència, en 1807, a no pagar determinats fruits de menuderies «no obstant

21. L'oposició a la presència del col·lector la trobem també al plet dels pagesos de Lleida contra el Capítol de la catedral, iniciat el 1792, tot defensant, a la vegada, la postura que mai no s'havia pagat delme a taxa fixa (E. VICEDO, *Les terres de Lleida i el desenvolupament...*, pàgs. 204-207).

de ques troban condemnats ab sentència»,²² i els perceptors busquen la manera d'«instarse en judici contra dits vehins de Almenar per a obligarlos a dit pago».

La resistència pagesa a pagar delmes portaria també conseqüències als arrendataris dels delmes, immersos en una conjuntura de davallada econòmica i de creixent oposició a la cotització. És la situació en què es troba l'arrendatari local de les menuderies Josep Oriach, que, en 1810-1811, demana pròrroga per a pagar els terminis que deu, i que se li permeti rescindir el contracte, argumentant que els *cosecheros* no volen pagar.²³ El Capítol decideix que no té lloc la seva petició. En canvi, el 1814, a la sol·licitud de l'arrendatari dels drets d'Almenar, demanant ser indemnitzat per les pèrdues que ha tingut en la recol·lecció dels delmes per motius de les circumstàncies del temps,²⁴ el Capítol hi accedeix, justificant que es «compongue aquest assumpto del millor modo que es puga».

Les tensions entre el Capítol i els arrendataris del delme continuen, car en 1814 no volen posar el gra en sitges ni respectar la forma de conservació i custòdia que sempre s'havia observat.

En 1818 la minva en el pagament de l'impost religiós devia ser ja considerable,²⁵ fins al punt de desbordar la capacitat d'actuació dels seus destinataris en força ocasions.

22. Es refereix al pagament de mongetes, llavors de cànem i llana a què foren condemnats els d'Almenar en 1755.

23. Subscrivim l'opinió de P. Vilar quan afirma que els pagesos sentien una forta animadversió vers els arrendataris dels drets senyorialis, en aquest cas els delmes, puix que els consideraven com extorsionadors dels seus interessos (P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Ed. 62, vol. 3, pàg. 504).

24. Es refereix sens dubte a les seqüeles de la Guerra del Francès. L'arrendatari dels Fruits Majors i Menors de 1812-1815 fou, segons els *Llibres d'Axàmens* (ACL), en Sebastià Solanes, de Lleida, que pagà per la part corresponent al Capítol —la 6a. part— 750 lliures.

25. Les Actes del Capítol reflecteixen problemes en la percepció del delme, entre 1815 i 1818, per exemple al Segrià, Alcarràs, Adar, Albatàrrec, etc. Una acta amb data 22-12-1815 reflecteix el sentiment del Capítol en un tema de forta repercussió en el seu si després de la influència dels plantejaments liberals sorgits de les Corts de Cadis: «en alguns termes de les Garrigues no paguen delme los cosecheros de varios fruits que se cullen ab bastant quantitat. Y que, en tots los delmaris de la Iglesia se experimenten en lo pago dels Delmes uns grans defraus en lo modo de satisfacerlos...»; i apunta la possibilitat que si no es prenen mesures, «acarrearà sens dubte la ruina de la Iglesia». Com a remei el Capítol acorda: «Que supuesto que lo Capítol no se troba en la actualitat en los caudals necessaris pera... convenir en judici a tots los pobles defraudadors, se practique ab tota activitat ab dos o tres pobles de major nota, que la junta de Hacienda deura acordar quins seran...» (ACL, *Actes*, vol. 105, s.n.).

En aquesta data es menciona que són uns quants els pobles que obtenen vi en considerable abundància i que es neguen a pagar la part que els correspon, igual com de les olives, essent el major desordre del seu pagament a Almenar i Alfarràs, «cuyos perjuicios son muy considerables, y dignos de que se solicite un eficaz remedio para evitarlos». La deliberació del Capítol fa referència al fet que no és «practicable en el dia recurrir contra todos los pueblos y defraudadores», i, en el cas d'Almenar i Alfarràs, que s'emprengui judici fins a obtenir sentència favorable.

El decret de les Corts, de 1821, referent al pagament de la meitat del delme de gra i fruits, degué significar un nou agreujant per a la situació ja delicada del Capítol, per tal com es presenten rescissions d'arrendaments o es demana informació davant la nova situació.

En 1825, els ramaders d'Almenar deuen el delme de corders de 1823 i, malgrat les gestions, encara no es pot cobrar. El 1826 trobem quatre plets contra altres tants pagesos —Carles Soldevila, Josep Borràs, Francesc Badia i Josep Barbé i Palomes—, en la Cúria del batlle d'Almenar,²⁶ relacionats amb el frau en les olives, no avisar el col·lector i desentendre's del pagament del delme de l'any en curs. En 1830, el Capítol decideix no tenir a Almenar cap col·lector que sigui del poble, pels abusos que permeten.

En aquest mateix any, el Capítol es fa eco que a Almenar s'havien oposat a la publicació d'un ban en què es manava pagar delme de colls i recolls,²⁷ i que estudiaven la possibilitat d'introduir un plet sobre aquest particular. Donat que el costum a la població era cobrar el delme de cereals en gra a les eres, no entenem cap altre motiu per a canviar la forma de delmar que la por al frau dels pagesos, que hauria consistit a deixar part de gra bo barrejat amb els recolls, per després, un cop acabada la decimació, fer una altra tria i separar-lo, tal com ho descriu G. Feliu per al Pla d'Urgell.²⁸

26. ACL, *Processos*, vol. LII, Expedients 4, 5, 20 i 26.

27. Els colls són uns munts llarguers de gra i palla que es fan damunt l'era, en direcció perpendicular a la del vent, i dels quals prenen el blat per ventar-lo amb les forques o pales (ALCOVER-MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, vol. III, pàgs. 288-289). Els recolls consisteixen en un conjunt de bocins de palla, espiguetes no batudes i algun gra, que queda separat del boll i del gra després de ventar el cereal (*ibid.*, vol. IX, pàg. 231).

28. G. FELIU, *El funcionament del règim senyorial...*, pàg. 41.

Finalment, dintre de la situació de continus incidents en l'etapa final de percepció de delmes, ens referirem a dos processos més, durant els anys 1831 i 1832. El primer d'ells, contra un sol pagès, es desenvolupa a l'Alcaldia Major de Lleida,²⁹ posat pel Capítol contra Miquel Creus pel fet de traslladar unes càrregues de garbes d'ordi del seu camp a la partida de la Torre de Santa Maria (dins el terme d'Almenar, però jurisdicció del Capítol de Solsona), per fer la batuda a l'era que té al terreny jurisdiccional del Capítol de Lleida, sense el permís —segons el Capítol— del col·lector; la sentència dona raó a l'acusat, però la documentació consultada indica la intenció del Capítol de traslladar el cas a l'Audiència, sense que en tinguem més notícies.

Quant al procés de 1832, al Tribunal del Corregidor, està relacionat amb l'oposició, per part de l'Ajuntament, a la publicació d'un ban sobre la forma de delmar el cànem, perquè, segons el Capítol, l'actual sistema indueix a frau: «...ni avisan al colector para proceder al cobro ni permiten presencia la cantidad que debe diezmarse, y mucho menos que extraiga el cañamo diezclado de los campos hasta haber los cosecheros extraído el suyo...». Arran d'això, manen al batlle d'Almenar que faci un ban recordant les normes per a procedir a la decimació, sota la pena de 25 lliures. El síndic procurador d'Almenar, Antoni Miranda, en un to de profund contingut polític, amb referències a la defensa del govern imperant al moment (necessitat de cicatritzar ferides de les revolucions passades, recomanació als eclesiàstics de no introducció de novetats) i a la necessitat de protegir el cànem propi de la competència estrangera, diu que el Capítol, volent-se emparar amb fraus inexistents, pretén canviar el sistema de decimació del cànem que s'ha anat practicant des de temps immemorials. Que ni el batlle ni els regidors no estan interessats a protegir els fraus que tem el Capítol, ni tenen inconvenient d'avisar el col·lector, però per qüestions tècniques que explica, és impossible canviar de sistema sense perjudici dels pagesos.³⁰

29. A. C. Lleida, *El Venerable Cabildo de la Santa Iglesia Catedral de Lérida contra Miguel Creus, labrador de Almenar*, Processos, paquet 52, exped. 26.

30. La negativa dels pagesos a donar facilitats als col·lectors com a forma d'oposició, la trobem també a les Borges Blanques, en el plet de l'Ajuntament contra el Capítol, a la segona meitat del segle XVIII, sobre la manera de delmar, car consideraven que si els col·lectors circulaven a discreció per les finques, tot i estar recol·lectada la collita, perjudicaven la terra per a la propera (E. VICEDO, *Les terres de Lleida i el creixement...*, pàgs. 207-209).

El procés acaba de forma bastant condescendent per part d'Almenar. Es disculpen de les «expresiones algo fuertes» que el síndic havia fet sobre el Capítol, accepten pagar les despeses de l'expedient, publicar el pregó o ban requerit, i demanen que quedi sobresegut el plet. Creiem que així fou, perquè segons la darrera informació de l'expedient, en data 10 de setembre de 1832, el representant del Capítol afirma que, «acceptando el hallanamiento que ha hecho el Ayuntamiento de Almenar en la presente Causa y dandose mi Principal por satisfecho por las expresiones denigrativas que vertio en su primer escrito, desea mi Vble. parte tener testimonio autentico de el para los efectos que puedan tener...».

VALORACIÓ FINAL

El seguiment del moviment camperol a Almenar, a través de les Actes del Capítol de la Seu de Lleida, ens permet conèixer l'evolució de la resistència dels pagesos en el pagament dels delmes durant el segle XVIII i primer terç del XIX i establir-hi dues etapes importants: en primer lloc el període de 1741-1762, caracteritzat sobretot per l'oposició al pagament de nous productes, que culmina amb judici a l'Audiència de Barcelona i posterior Concòrdia; seguidament, una altra etapa que comença amb la crisi de principis del segle XIX (1804-1807) que, amb l'excepció del període bèl·lic, continuarà entre 1814 i 1832, en la qual intervenen conflictes més variats, com el frau, oposició a la presència dels col·lectors, diferències en la manera de delmar, problemes de jurisdicció dins el mateix terme municipal, retardar el pagament, etc., envoltat d'un clima —especialment els anys finals—, molt influït per factors propis del moment, com la ideologia liberal, l'augment de la fiscalitat estatal, l'impacte de la propaganda en contra,³¹ etc. No hi ha, però, constància de cap violència significativa, en bona part perquè, almenys en el segle XVIII, estem en una dinàmica que, si bé augmenten les rendes senyoriales, també es produeix una millora substancial de l'estatus dels camperols; per tant, sembla inimaginable el trencament de rela-

31. E. CANALES, «Diezmos y revolución burguesa en la España contemporánea», a A. GARCÍA SANZ, R. GARRABOU (eds.), *Historia Agraria de la España contemporánea*, Ed. Crítica, 1958, pàgs. 245-274.

cions.³² Els processos judicials o les denúncies d'incompliments, sempre es porten a cap a iniciativa del Capítol.

Hem de remarcar la manca de conflictes importants amb el Capítol, almenys aparent, entre 1762 i principis del segle XIX, període que a nivell local es caracteritza pel rompiment de terres comunals, sobretot de secà, sigui amb permís de l'Ajuntament o sense, que portarà hostilitats entre agricultors i ramaders de la muntanya i entre aquells i l'Ajuntament. Altres factors que hi poden influir serien els efectes de la sentència de 1755 i la posterior concòrdia, malgrat algun refús inicial, i la proximitat de dos processos anteriors en relació amb el Reial Patrimoni.

En la informació consultada no hem constatat l'existència de cap confraria o organització pròpia d'agricultors que els donés suport, tal com posa de manifest E. Vicedo³³ a Lleida ciutat. Tanmateix, trobem indicis prou clars que una part representativa de les autoritats locals i grans propietaris es trobava defensant les reivindicacions que portaven a cap els camperols, tal com s'ha constatat en altres poblacions com Navarcles o les Borges Blanques, per citar alguns casos. És raonable pensar que sigui així, puix que, tal com explica G. Feliu,³⁴ els consistoris de les poblacions estaven formats en la seva majoria per pagesos rics —però no aristocràtics, com a Lleida, que havia actuat contra els pagesos i la Confraria de Llauradors al segle XVIII—, i actuaven amb una mentalitat capitalista, essent el seu objectiu, mitjançant el frau, etc., erosionar les rendes senyoriales i posar fi a l'Antic Règim.

JOSEP FORNS I BARDAJÍ

Professor d'Institut d'Ensenyament Secundari. Lleida

32. E. VICEDO, «La conflictividad en las *Terres de Lleida...*», pàg. 108.

33. E. VICEDO, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents*, Ed. Crítica, 1991, pàgs. 204-207.

34. G. FELIU, «Els plets del Baró de Maldà», pàgs. 185-192.

Poblet i Vimbodí. El plet continu

A MODE DE COMENTARI GENERAL, INTRODUCCIÓ I CONCLUSIONS

El cenobi de Poblet va bastir al llarg de l'Edat Mitjana una xarxa de dominis jurisdiccionals, la major part dels quals situats cap al Ponent català. Tot i que els plets que mantingué amb Verdú han estat famosos i força tractats per la historiografia —Font Rius, Piquer Jover, Altisent—, la problemàtica entre Poblet i Vimbodí va ser constant al llarg de l'Edat Moderna.

Vimbodí era un senyoriu proper, limítrof amb el cenobi. I la proximitat, generadora d'un ferm control per part de la comunitat monàstica sobre el poble, és l'eix que explica molts dels plets. Vimbodí i Poblet, o els organismes rectors de la vila i el monestir, entraren en disputa per motius molt diversos: l'explotació del bosc, el pagament de delmes —especialment el de verema— i primícies, els drets emfitèutics, àdhuc els drets parroquials...

Com solia passar, Vimbodí va aprofitar l'ofensiva de la Corona sobre les jurisdiccions senyoriales. I a darreries de segle entrà en un plet, un altre, per tempteig de jurisdicció. El poble va negar pertànyer a la jurisdicció populetana i va defensar amb contundència les seves argumentacions. Amb el bosc de Poblet pel mig, servidors del monestir i llenyataires vimbodinencs arribaren a l'ús de la força.

El litigi que presentarem a continuació va durar entre el 1768 i el 1774, aproximadament. Té l'interès afegit de planar al voltant d'una figura que, amb el temps, va arribar a ser anatematitzada per les dues parts en conflicte: Pau Güell Moragues. Així, Altisent, en la seva *Història de Poblet* —1974—, el reputa de «falsari» (555), i Bergadà —*Vimbodí*, 1978— recull, tot i negant-la en gran part, la versió popular segons la qual Güell «enganyà els vimbodinencs» (62).

L'indiscutible és que Pau Güell era un gran terratinent del poble i que havia de tenir línia directa amb la Cort per tal d'aconseguir, d'entrada, els seus propòsits. De fet, Güell intentava ser un «nou senyor» i això molts vimbodinenecs no li ho perdonaren. A la Cort va trobar, primer, orelles disposades a escoltar-lo. Després, fou desterrat. Tal vegada havia entrat una mica abans d'hora en el discórrer de la història, però això és fàcil de saber-ho, i de dir-ho, dos-cents anys després.

Donem la paraula, tot seguit, als fets. Els documents que han servit de base per a l'enfilall de dades que vénen a continuació són dipositats a l'Arxiu de Poblet, armari III, calaix 8.

LES ARGUMENTACIONS DE LA PART DE PAU GÜELL MORAGUES (MIG VIMBODÍ)

1769, 11 de desembre. Acte en poder de Segimon Canudas Dalmau, notari d'Arbeca.

Els regidors de Vimbodí al·leguen no poder tirar endavant la seva causa perquè alguns són presoners a Barcelona i altres, arrestats a Poblet (Po. d'ara en endavant).

Resolen que Pau Güell Moragues (PGM d'ara en endavant) passi a Madrid per seguir plet davant la Cort, però no és possible perquè és arrestat a Barcelona junt amb altres 16 vimbodinenecs. Consta que el 14 d'octubre el regidor Pere Caixal demana concessió de permís en favor de PMG i que li fou concedit 16 dies després.

PG lliura plec de sis preguntes que diversos testimonis hauran de respondre:

- 1.- Si és ver que, des de l'inici del plet, Po. ha negat almoïna i jornals als vimbodinenecs.
- 2.- Si han sentit a fer manifestacions públiques a l'abat contra PGM.
- 3.- Si l'abat va instruir una sèrie de vimbodinenecs perquè anessin a trobar PG a l'era i l'insultessin i que fossin tranquils si els responia perquè tenia els mossos d'esquadra a punt per capturar-lo.
- 4.- Arribat el cas, PG convida a beure els enviats de l'abat i els pregunta si estaven cansats.
- 5.- Poblet té tres ramats a Vimbodí en lloc d'un, no paga el cadastre i perjudica els vimbodinenecs.

Testimoni: Ramon Casares, pg. Vimbo., 34 anys.

- 1.- És cert, la caritat ha estat retirada i ell fou despatxat de l'era on trillava després que Po. sabés que havia signat poders en favor de PG.
- 2.- No consta resposta.
- 3.- És cert, li digueren que anés a insultar-lo i que res havia de témer. Digué a PG que era la confusió de Vimbodí i que només mirava per a ell. El governador de Po. li prometé el jornal com si hagués treballat.
- 4.- PG estava advertit i no s'alterà. El governador els demanà: «¿no ha habido palos?» Hi anà acompanyat de Francesc Franquet i Francesc Vallverdú, jornalers de Po. PG treballava amb altres homes i hi podia haver hagut forta brega.
- 5.- Cada vimbodinenç pot tenir un ramat de 160 moltons o 120 ovelles i és cert que Po. té tres ramats al terme de Vimbodí.

Segona tongada de preguntes fetes per PMG:

- 1.- Si els vimbodinençs són vassalls de Po.
- 2.- Si Po. ha volgut estendre els límits del territori.
- 3.- Si els monjos han augmentat les quotes del delme.
- 4.- Si vers 1740 i 1769 l'abat volgué modificar les quotes del delme.
- 5.- Si, davant la negativa dels vimbodinençs, hi hagué captures i empresonaments per part de Po.
- 6.- Si els monjos els prenen la terra i la donen als seus criats.
- 7.- Si, malgrat la concòrdia del 1639, han hagut de pledejar.
- 8.- Si alguns monjos han dit públicament que el Comú de Vimbodí no tenia força per a seguir plets.
- 9.- Si els han retirat almoïna i jornals després del plet.
- 10.- Si el juliol del 1765 Po. volgué obrir camins a Montagudell i els vimbodinençs s'hi negaren.
- 11.- Si, un dia després, el síndic, el *cillerer*, dos monjos i uns 40 criats, amb pics, aixades, armats, van tallar arbres i arrencar ceps a Montagudell.
- 12.- Si els damnificats no reberen cap compensació.
- 13.- Si els abats exerceixen la jurisdicció i tenen presons dins la clausura.
- 14.- Si l'exerceix el Batlle General de Po. i sempre és monjo llec.
- 15.- Si en festes s'ha vist els monjos amb vara de batlle i capturar gent.

- 16.- Si porten pistoles de *faltriquera* sota els hàbits.
- 17.- Si el mes d'octubre un llec de Po. maltractà uns vimbodincens.
- 18.- Si molts vimbodincens preferirien viure en altres llocs per veure's lliures de les vexacions.
- 19.- Si molts no volen anar a viure al poble per no haver de suportar el tracte de Po.
- 20.- Si Po. empresona regidors, com quan un va advertir que era prohibit de ballar i fer música per ordre reial i fou arrestat perquè Po. va entendre que prenia la jurisdicció.
- 21.- Si Po. va fer devastar terra recentment artigada i plantada de vinya jove.
- 22.- Si Po. nomena per batlles i sotsbatlles persones molt afectes al Mo. «de cortos haveres (...) poca nota y calidad».
- 23.- Si l'Aj. de Vimbo. té diversos propis, entre d'altres un molí d'oli, però Po. no dubta a fer-ne un altre, amb perjudici del Comú.
- 24.- Si Po. té molí d'oli dintre els murs del monestir.
- 25.- Si l'abat i altres han fet públiques manifestacions contra PG per raó que aquest és síndic de l'Ajuntament.
- 26.- Dels insults a PG instats pel governador.
- 27.- Si els va convidar a beure.
- 28.- Sobre els tres ramats.

Testimoni: Pau Griñó, pagès de Vimbodí, de 55 anys. 11.12.1769.

- 1.- És cert i ho sap perquè sempre ha viscut a Vimbodí.
- 2.- Sí i per això segueixen plet.
- 3.- Sí i han de tenir diversos dies el gra a l'era, exposats a les inclemències del temps, com passa al Vilosell.
- 4.- Sí. El 1763 fou empresonat Jaume, fill primogènit del declarant. També ha vist empresonar Pau Casares i Magí Capdevila.
- 5.- Els regidors de Vimbodí anaren a protestar al governador, que manà arrestar els dos testimonis de l'acte i sobre la protesta respongué: «yo protesto todas las mañanas después de haver vacuado».
- 6.- Vimbodí és franca en alou i de cens, però si no ets de la colla del monestir et prenen la terra i després la donen en establiment als amics de Po.; els fan pagar entrada i censos perpetus.
- 7.- L'Ajuntament i els particulars estan aniquilats a plets i qui parla és empresonat o perseguit.
- 8.- Sí. El pare Antoni Mateu, monjo, ho va dir a Carles Vallverdú.

- 9.- Sí. I molts que són favorables al Comú han hagut de fer bona cara a Po. perquè no els passi això.
- 10/11.- És cert, ell hi té terra.
- 12.- És cert, a ell li van pendre llenya que tenia tallada per fer formiguers sense cap compensació.
- 13.- És cert, que ja els avis havien patit presó i privacions, que el seu fill Jaume també en sofrí i que contínuament reben citacions.
- 14.- El batlle del Mo. ha capturat vassalls. Un cop tragueren lligat un pres de Vimbodí per portar-lo a Po., on la presó és molt rigorosa, i el prengueren lligat. Davant la sorpresa del batlle de Vimbodí, el de Po. respongué: «yo hasta a mi madre ataría».
- 15.- És cert. Ha vist capturar Onofre Vidal i Josep Texiné i ja no s'admiren de veure com Po. captura vassalls.
- 16.- Onofre Vidal fou capturat amb aquesta arma i Pau Xai fou lligat amb cordes.
- 17.- És ver. Francesc Valls i Joan Conillera foren apallissats per Sebastià Casas, monjo llec de Po. No digueren res perquè els llecs són respectables per hàbit i per senyoriu.
- 18.- Sí. Vendria el patrimoni de bona gana per fugir del senyoriu de Po.
- 19.- Sí. Algunes persones li ho han dit.
- 20.- Sí, ell era el regidor en qüestió. Havia mort la mare del rei, digué als joves que no cantessin i fou arrestat. Que feia poc havia estat pres el síndic personer, d'ordre del governador, i resultà alliberat per les dones de Vimbodí, després de moure's un gran avalot.
- 21.- És ver. Ho denunciaren al Comissari Jutge, que va venir de Tortosa (a 26 hores de camí), s'allotjà a casa del declarant i executà les diligències.
- 22.- Sí. Els batlles i sotsbatlles de Vimbodí surten dels rengles dels criats de Po., que es casen amb les filles dels cotxers o carnissers de Po. Ha comprovat que el batlle i el sotsbatlle si a l'Ajuntament es mou alguna cosa contra Po. «se salen de juyzio» i amenacen de capturar els regidors.
- 23.- Sí, i si Po. continua amb la fàbrica del molí d'oli allí on l'ha començat causarà malalties ja que les escòries, les aigües de mal olor i el fum són dolentes. Les aigües es barrejaran amb les de la font i podran ocasionar fins i tot la mort.
- 24.- Sí, és dintre muralles de Po.

- 25.- El prior del Tallat, monjo de Po., a Blancafort i davant molta gent, va dir que PGM «mereze que se planten las horcas en la Plaza de Vimbodí y que allí le haorcan».
- 26.- Sí, que s'havia de ser un sant per aguantar els insults. El declarant va dir als mossos que insultaven PG que si volien trillar que hi anessin, que només els calien ferradures ja que eren bèsties i no homes.
- 27.- PG fou tractat de «dropo, enredriste, engañador, despreciador de los bienes del Común, confussionero, causa de todo daño por los pobres» i que li van demanar treball, acte seguit, perquè havien estat despatxats de Po. (en burla).
- 28.- És ver.

Testimoni de Pere Vallverdú, pagès de Vimbodí. 12.12.1769.

(Només recollim noves aportacions.)

- 2.- Al declarant, el Comú de Vimbodí li vengué un pati de casa i el Gov. l'obligà a pagar censos perpetus a Po. Té, doncs, dos títols.
- 4.- El 1740, els monjos empresonaren a Vimbodí entre 16 i 18 homes.
- 5.- Empresonaren Jaume Griñó per no convenir en la forma de delmar el raïm.
- 6.- Ha hagut d'acceptar cartes d'establiment de Po. per no perdre la propietat de la terra.
- 7.- Tenia els porcs al bosc de Po., li foren requisats pels monjos i hagué de pagar 112 ll. per recuperar-los.
- 8.- El seu germà Carles va conversar a La Pena amb el pare Ramon Cárdenas, que li digué «Que ni Rey ni Reynas» sobre la possibilitat que el rei nomenés l'abat.
- 12.- Ningú cobrà res. Ell va replantar l'arrencat i el batlle de Vimbodí el féu perseguir fins al punt que s'hagué d'absentar. A Jaume Pàmies, que replantà com ell, li tornaren a arrencar.
- 13.- Sí. El mateix batlle va voler empresonar-lo a ell.
- 14.- El dia 10 fou citat Ramon Barberà.
- 16.- Tots els dies veuen el BG amb el seu mosso armat i quasi tots els monjos porten armes quan van de camí.
- 20.- L'avalot femení va tenir lloc el 29.7.769.
- 21.- Ell va anar a buscar el perit a Tortosa. Quan els perits i el declarant van anar al lloc de la devastació de terra, van trobar-hi el governador muntat en una mula i amb gent armada. El go-

vernador les emprengué amb el declarant i aqueix li digué que feien la visura per ordre del rei. El governador se'n tornà a Poblet. Després tornà a visitar el jutge i va obtenir idèntica resposta. Quan el governador volia fer venir dos criats perquè en prenguessin testimoni, el jutge li digué: «Vm. quiere testigos, e, yo quiero un auto llamando al Emo. que havia en su compañía, llamado Miguel» (potser Miquel Cuyàs, l'abat).

- 23.- Sí, el cerç farà anar els mals vapors de les escòries a les cases dels vimbodincens, amb pèrdua de moltes vides.
- 24.- És cert, fins al punt que hi ha portat algunes de les seves olives.
- 25.- Sí. Ell era al palau de l'abat, en companyia del pare Miquel Cuyàs, quan s/ PGM va dir Cuyàs «aquell Moragues es una confusión y va por los caminos vendado».

Testimoni d'Onofre Vidal, pagès de Vimbodí, 50 anys. 14.12.1769.

- 6.- Gabriel Burgueres tenia un tros de terra adquirit amb escriptura del Comú i l'hi han pres; el mateix li ha passat a Pau Güell, tot i que tenia escriptura de més de 200 anys enrere. Les terres van ser repartides a criats del monestir, com Josep Atun, Jaume Huguet —aleshores batlle de Vimbodí— i Ventura Munó, patge de l'abat.
- 9.- A Joan Anglès, fadrí de Vimbodí, no només li negaren l'almoïna sinó que va rebre alguns cops. A d'altres els agafen dels braços i els treuen d'allí, com ara els jornalers que han signat poders en favor de PGM.
- 16.- El testimoni devia diners a un reusenc. El governador, amb gent armada, es va presentar de nit a casa seva. Li posà la mà al coll i va treure una pistola curta de la *faltriguera*, tot dient: «Tente al Sr. Abad, sino te mato, que tu eres un Brivon.» Els dos mossos el lligaren i l'empresonaren a Vimbodí.
- 19.- El monestir fa por: té un trofeu amb les seves armes damunt les portes de Po., granges i cases, compost d'una P i una O i en català dient PO «se entiendo miedo».
- 20.- En l'avalot hi van participar més de 200 persones. El batlle de Vimbodí declarà ignorar per què havien capturat Pau Griñó.
- 25.- Recull testimoni del prior del Tallat i refereix també que un monjo llec manifestà que si calia passar per la forca PGM ell faria de botxí.

Fins aquí el cúmul d'acusacions que una part de la població de Vimbodí feia contra Poblet. No són pas poca cosa. La comunitat monàstica és acusada d'empresonar indiscriminadament, de maltractar, de fer penyores, de demanar delmes allà on no pertoca...

Continuem amb la relació. A mitjan desembre, PGM demana al notari que no lliuri a ningú còpia de les declaracions dels vimbodienecs fins a tenir-ne còpia autèntica. Les ha de fer arribar al president del Consell de Castella.

UN POBLE DIVIDIT PER MEITATS

1770, 12 i 13 de març. Llista dels individus de Vdí. que signaren procura a favor de Pau Güell dit «Moragas» per pledejar la jurisdicció que a Vimbodí té el monestir.

Ordre alfabètic de cognoms, amb oficis i renoms.

Hi ha 105 noms, segons el recompte fet per l'escriptent.

També informa que no signaren procura 125: 37 eren mossos del Mo., 84 convocats que no volgueren signar i 4 no convocats.

1770, 10 d'abril. Isidre Costa, Pere-Joan Lobradó i 30 més, veïns de Vimbodí, exposen que són al servei del Mo. i que el dia abans del Consell General o Obert que havia de decidir quins caps de família volien donar poders a PGM, foren exclosos del Consell General per disposició del Tinent del Rei a Lleida. Va amenaçar amb detenció si acudien al C. Gral. Diuen que no hi havia motiu per a negar-los l'assistència «pues no parece serlo el servir com servian al» Mo. perquè molts dels jornalers del Mo. sí que anaren al Consell General i votaren. Servir al Mo. no treu que siguin caps de casa de Vimbodí, on sempre han pagat el tribut personal i de les terres.

Demanen que se'ls prengui el vot i fan saber «que no consienten en el referido litigio antes bien quieren y es su voluntad continuar como hasta aquí como subditos o vassallos» de Po. No en tenen queixa, el Mo. s'ha portat bé i hi havia pau i tranquil·litat fins que entrà PGM «que la turbó y arruinó por sus particulares intereses» i «siniestras intenciones».

Signen de mà pròpia 7 dels 32. Hi ha tots els noms i cognoms.

ELS CONTRARIS A POBLET APORTEN NOUS ARGUMENTS

1770, 5 d'octubre. El secretari del rei, Juan de Panyelas.

El 14.X.1769, Pau Caixal, regidor degà de Vimbodí, va redactar una nota on insistia en el deplorable estat del poble.

El 31.X.1769, el Consell de veïns de Vimbodí va concedir a PGM el permís demanat per anar a la Cort. El 3.XI. sortí la carta amb el permís a PGM.

1770, 5 d'octubre. El memorial de greuges de Vimbodí. Incomplet.

Cal afegir a l'anterior: els ramats del monestir, molts de llana i quatre de cabres, anorreaven les pastures i deixaven sense als veïns i fins i tot menjaven l'herba sagrada del cementiri. Volien promoure escàndol i, amb motiu d'aquietar-lo, perseguir tots els veïns de Vimbodí partidaris del tempteig de jurisdicció. El monestir sostenia Ramon Debat com a síndic procurador general des del 29 de juny de 1766, i era indigne d'exercir el càrrec per ser «hijo de un matador de carnes, y hierno del cochero» del cenobi. Po. havia pintat les armes i divisa a les portes de les cases dels que havien votat PGM i va aconseguir de col·locar per regidors Josep Vidal, Isidre Roig i Magí Capdevila, el primer i el darrer, «íntimos» de Po.

LA VICTÒRIA, PARCIAL, DE PAU GÜELL MORAGUES

1770, 22 de novembre. Còpia del reial decret del Consell de Castella a favor de Vdí.

Reproduït a Bergadà (60-61): Po. queda privat de nomenar cap religiós com a Monjo Procurador Jurisdiccional, Governador o Batlle General; de fer audiència pública; de tenir presons al monestir per als veïns de la seva jurisdicció o qualsevol altra persona; del dret de sortir els monjos pels pobles amb insígnies que denotin la facultat d'administrar justícia i d'obrir camins.

Només cal afegir que la quantitat consignada a favor de PGM per pagar els plets fou de 3.000 rals. La provisió també ordenà al corregidor notificar al batlle de Vimbodí que en els plens deixi via lliure als regidors perquè votin allò que els sembli millor i estipulà que els monjos no havien de pernoctar fora del Mo.

ELS AL·LEGATS DE POBLET

S/d. Abat de Poblet a Audiència (esberrany).

Feia poc que havia rebut un ofici del Reial Acord on li era notificada l'obligació de suspendre d'ofici el Monjo Procurador Jurisdiccional. L'abat interposa recurs demanant que continuï fins que es declari altre cop el contrari.

El recurs recull que és facultat immemorial del Mo. tenir MPJ i és molt útil als vassalls que no poden recórrer a justícia. Si ha de ser seglar, malament rai, perquè són molts els negocis que l'abat no pot confiar a un seglar. Els vassalls mai no tindran tant respecte ni veneració a un seglar com a un monjo. Veu difícil que un seglar deixi casa seva per ser MPJ, i consenteixi a residir al Mo. i cobrar un sou baix.

Recorda que el Mo. és sota la protecció règia i l'abat té el títol d'Almoïner dels Reis d'Aragó. Que, amb aquesta dignitat, no s'escau de tenir com a MPJ un criat o un mosso de mules (ratllat: «pues en el Mo. y en su termino no hay personas legas de otra calidad»).

El document conté la resposta de Po. als càrrecs i impostures continguts en les peticions del despatx de 5 d'octubre del Consell, guanyat per Vimbodí.

Po. argumenta que tot és fals, que els vimbodinencs han estat tractats amb benignitat, que han rebut terres, que han estat enfranquits d'alguns censos.

Cap. I: Si l'abat ha exercit la jurisdicció a Vdí. suprimint la de l'alcalde ha estat a petició seva, per no indisposar-se amb els veïns. És fals que s'associessin amb les esquadres de Valls, que portessin armes de foc, que demanessin multes i és cert que sempre s'han portat benignament.

Cap. II: No s'ha anat contra la pràctica de pesar els raïms del delme, sinó que el Mo. va detectar frau. Els colliters es van quedar les cargues ben pesades i el delmador les que no. És fals que Josep Griñó, Martí Capdevila i Pau Casares fossin empresonats per no haver deixat que els fossin pesades les cargues.

(Afer del Vilosell)

És fals que el pare Morera atropellés els vassalls del Vilosell, sinó que va veure que cometien frau en el delme i encara els tractà amb benignitat. Que ni Mateu Rubió, ni Forès, ni cap del Vilosell no va

rebre el que suposà el capítol. L'any 1685 el primer fou empresonat perquè havia provocat un motí al Vilosell.

Que els dies que els grans han hagut d'estar detinguts a les eres ha estat perquè el Mo. no vol que els colliters els facin frau. I que és fals que per cobrar el delme de «las granzas», el Mo., el 1761, impedís d'entrar els grans.

Cap. III. És fals que Po. hagi pres terres dels vimbodinencs, que els usurpés el bosc de Montagudell. Altrament els ha donat terres i jornals. El 1759 va donar en emfiteusi el bosc de Montagudell a petició dels regidors de Vimbodí i va cedir al Comú el dret d'entrada degut per raó de les emfiteusis a Montagudell perquè servís de manteniment del mestre de minyons del poble. El Mo. imposà un cens d'entrada d'un diner per jornal, quan podia haver demanat alguns rals. Quan PGM era regidor el 1764 va tenir valor d'introduir plet a l'Aud. disputant a Po. el domini de Montagudell, domini que ell mateix i els regidors havien reconegut el 1759. PGM va rebre terra en establiment allí, com molts altres.

Cap. IV. El Mo. no ha negat a ningú almoïna, tots els dies en dona a la porta. Quant al jornal, l'amo el dona a qui vol o a qui més treballa.

Cap. V. És fals que el Mo. hagi obert nous camins i carreteres i encara ho és més que hagi fet res per perjudicar els vimbodinencs.

Cap. VI. S/Montagudell. 1759: Po. l'estableix en emfiteusi perpètua als de Vimbodí. Sis o vuit dels emfiteutes afrontaven per orient amb el camí del Titllar. Des de temps remots, el camí servia de carretera per al pas del bestiar del Mo. i del Comú i particulars de Vdí. per passar al bosc del Mo., on tenen usdefruit de pastures.

Els emfiteutes que afrontaven amb el camí, desitjosos de més terreny, hi plantaren. El juliol del 1765 el tinent de corregidor de Montblanc demanà a l'abat desbrossar el camí. Els emfiteutes no s'hi van oposar, però tampoc no ho feren. L'abat manà que ho fessin els criats i el bosser va anar amb ells per impedir excessos. El 1766, el batlle d'aigües de Lleida va saber que els emfiteutes tornaven a plantar al camí i demanà que s'aturessin. No van fer res.

Cap. VII. És fals. Les lletres citatòries les despatxava la cúria i les signaven l'escrivà seglar i el governador o l'abat en defecte d'aquest. Això deriva de la jurisdicció del Mo.

Cap. VIII. És cert que el Gov. o P.J. —no el Batlle Gral.— feien algun cop anys enrere el que diu el capítol, però mai allò d'asseure's

entre dones. A l'arquebisbat de Tarragona és costum que els religiosos, ni que siguin regulars, presenciïn les diversions, balls i danses que es fan a la plaça el dia de la Festa Major. L'arquebisbe ho permet i aprova perquè a la vista de persones eclesiàstiques el poble es contingui i no faci excessos.

Cap. IX. És fals allò de les bastonades. (No hi ha argumentació: deixaren l'espai en blanc.)

Cap. X. El batlle de Vdí. de 1766 manà a Pau Griñó que cessés el cobrament de novals perquè el rei n'havia fet gràcia als delmadors. Amb aquest motiu, eren comesos fraus en el pagament del delme. Griñó desobeí.

Cap. XI. És cert que l'abat Cuyàs manà comparèixer Griñó, però fou perquè havia obert una carta d'ofici que el governador de Lleida enviava al batlle de Vimbodí. El Gov. se'n queixà a l'abat i aqueix cridà Griñó.

Cap. XII. El Mo. ha fet un molí d'oli a Vimbodí per a les olives dels delmes i dels que hi vulguin anar. No ho demanen a ningú «y más para el consuelo de aquellos vecinos muy mal contentos del de la Villa». Abans els veïns havien d'anar, i anaven, al que Po. tenia dintre del clos murallat. Als de Vimbodí, no només els donaren permís per a fer el del poble, sinó també la fusta i el lloc.

Cap. XIII. És cert que el Mo. va acomiadar els tres homes: no els volia mantenir sabent la mala voluntat vers el Mo. i el MPJ va dir que PGM era la revolució del lloc.

Cap. XIV. El Mo., per donació reial, és l'amo de les herbes del terme de Vimbodí. Ha pogut introduir-hi els tres ramats i encara més i no ho ha fet. És cert que tot el bestiar que necessita el manté, que no li arriba per al seu abast i que fa servir molts doners per a suplir el que falta. A més, no ha de pagar cadastre perquè el bestiar és propi i necessari per al manteniment del Mo.

Cap. XV. El Mo. ha nomenat per a batlles de Vimbodí els principals del poble. PGM ho va ser el 1763 i el 1764. Només ha nomenat dos síndics procuradors: l'actual i Ramon Debat, que no és fill del carnisser del Mo. —com pretén Vimbodí—, sinó del majoral de Cabanes de 40 anys abans. Amb el fill major d'aqueix, que tant ataca Vimbodí, PGM hi va casar una germana. A més, el Mo. féu síndic procurador Ramon Debat a proposta dels regidors de Vimbodí.

EL SENYOR GUANYA EL PLET (DE MOMENT)

1773, 22 de juliol. N'hi ha cinc còpies.

Determinació final del rei sobre l'expedient seguit al Consell de Castella per PGM, apoderat de Vimbodí, contra Po.

La Sala Primera del Consell de Castella va resoldre, després de l'examen de la documentació, escoltades parts i advocats i després de 6 dies de vista, en data

1772, 9 de setembre: declarar calumniosos els 17 capítols posats contra l'abat i els monjos de Po. i altres instàncies introduïdes per PGM.

Va manar posar la nota corresponent als protocols dels escrivans perquè ningú pogués usar en el futur dels 17 capítols.

Va manar a PGM que en el termini de tres dies abandonés la Cort, no anés als llocs reials, abans d'un mes es presentés a l'intendent de Catalunya i tornés a l'arrest en què es trobava per usurpació de cabals públics.

Demanà a PGM una gran suma de diners i manà restituir la que el Consell li havia lliurat i altres que havia fet gastar a Vdí.

Va privar a PGM i a Pere Caixal, el seu principal aliat, de ser escollits per a càrrecs públics.

Els comunicà que no es barreessin amb afers públics si no volien ser condemnats a sis anys de presidi a Àfrica.

Que no serien admeses més súplices ni peticions.

Que PGM quedava exempt del pagament de les despeses del plet «por un especial efecto de commiseración».

Malgrat tot, PGM va apel·lar la sentència de 9.9.1772. Però fou desestimada la seva súplica. El rei ordenà que PGM fos conduït a despeses seves a Barcelona i posat a disposició de l'intendent, el desterrà de la Cort, dels llocs reials i de Vimbodí per espai de 10 anys. Si no obeïa seria condemnat a 10 anys de pena als presidis africans.

Consta que el 22.7.1773 PGM estava empresonat.

1774, 22 d'octubre. L'apoderat dels regidors de Vdí. dóna cte. de les despeses fetes en el plet c/PGM. Són 4.698 rals de billó (hi ha el detall).

1774, 14 de novembre. Malgrat l'exposició de l'Audiència en informe de 4.3.1774, és manat que, en virtut del que ha resolt el C. de Cast.

el 14.10.1772 i el despatx de 15.12.1773, no impedeixi l'ús i exerci-xi les seves funcions de república als llecs que hagin de desenvolupar per nomenament la jurisdicció reial al terme rodó de Po. per part del Mo.

Abans dels dictàmens, aquesta jurisdicció era exercida per religiosos, que tenien cura de les presons i de les claus, a més de tot el que concerneix el govern i bon ordre.

Queda especificat que les presons havien de tenir la porta fora de la clausura, sense comunicació amb el Mo.

PAU GÜELL MORAGUES. MOTIUS PERSONALS D'ANIMADVERSIÓ CONTRA POBLET.
ACUSAT D'IRREGULARITATS ECONÒMIQUES

1775, 10 de juliol. Relació de partides econòmiques falses, il·legítimes i sospitoses de la gestió de PGM. En l'apartat de partits il·legí-tims, conté una interessant disquisició sobre les causes del plet: el 1764, PGM va entrar a péixer un ramat d'ovelles a Montagudell, terme de Po. Montagudell havia estat concedit en emfiteusi a molts particulars de Vimbodí, els quals hi havien plantat vinya i oliveres. L'abat hi havia prohibit l'entrada de bestiar per evitar fer malbé els mallols. PGM no en féu cas «y fue apremiado» per Po.

PGM se'n va voler venjar i, tot i ser alcalde de Vimbodí el 1764, aconseguí ser regidor degà el 1765. Va obtenir poders dels altres regidors i introduí plet contra el Mo. a l'Audiència. Després va aconseguir poders per a continuar el plet, i carregà les despeses a la partida de propis i arbitris. També es valgué d'Isidre Roig i Pau Griñó: del primer perquè a canvi de fer-lo regidor degà el 1766 fes lluïció (pagués) el censal de 500 ll. que el Comú prestava a Griñó, i del segon perquè perdonés al Comú part de les pensions degudes sempre que fossin gastades en el seguiment del plet.

VALENTÍ GUAL VILA

Els «bans». La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya

Alguns buits de la historiografia rural catalana sorprenen més que altres. En aquesta petita aportació volem presentar un projecte de recerca (l'estudi dels «bans») i reivindicar un tema d'estudi: «la lluita per l'individualisme agrari». ¹ Ja hem dit que hi ha buits historiogràfics que sorprenen. El problema de l'individualisme agrari té un nom propi i és un nom anglès. No hi ha cap estudiós d'història rural europea que no segueixi amb interès els debats que genera l'estudi de les «enclosures» angleses. A Catalunya, en canvi, sabem molt poc sobre les pràctiques individuals i col·lectives de l'ús de la terra. ² Les

1. Prenem l'expressió de Marc BLOCH, *La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIIIe siècle*, publicat per primera vegada a *Annales d'Histoire économique et sociale*, 2, 1930. I també, a *La historia rural francesa*, Barcelona, Crítica, 1978.

2. Darrerament s'han realitzat alguns estudis sobre el tema dels comunals i dels usos col·lectius del sòl. Per a l'època baixmedieval: M. T. FERRER, «Boscós i deveses a la Corona Catalano-Aragonesa (segles XIV-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 20 (1990), pàgs. 458-537; J. CODINA, «Closes i "openfield" al delta del Llobregat», *Miscel·lània Pau Vila. Biografia-Bibliografia-Treballs d'Homenatge*, Granollers, Montblanc-Martín, 1975, pàgs. 233-238; J. FERNÁNDEZ TRABAL, «Aprofitaments comunals, prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictes per la utilització de l'espai a la Baixa Edat Mitjana», *Acta Historica et archaeologica medievalea*, 10 (1989), pàgs. 189-220, i «Les ordinacions municipals i la protecció de la viticultura en l'antic territori de Barcelona (segles XIV-XVI)», *Vinyes i vins. Actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç, consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1993, II, pàgs. 315-326. Per a les èpoques moderna i contemporània: E. BADOSA, «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)», *Revista de Historia Económica*, II (1984), pàgs. 149-161; M. CARBONELL, «Els comunals i la societat pagesa: un exemple de l'Alt Urgell (finals s. XVIII-principis s. XIX)», *Recerques*, 13 (1983), pàgs. 123-132; E. SERRA, «Maldà. Un plet d'aigües, boscós i pastures del segle XVI», *Pays Pyrénéens et pouvoirs centraux, XVII-XX siècles*, Foix, 1-3 octubre 1993 (en premsa); J. OLIVARES,

respostes al qüestionari de Zamora, a finals del segle XVIII, deixen entreveure una realitat molt diversa.³

Per emprendre una investigació sobre el procés de tancament de les terres a Catalunya, com en qualsevol territori de l'Estat espanyol, la temptació primera és prendre com a punt de partida 1779. Caresmar, en el *Discurso*, preveu que l'impacte de la Real Cédula del 13 d'abril d'aquell any, «que prohíbe la entrada de ganados en viñas y olivares aún después de recogido el fruto...», «será otro nuevo motivo para la disminución de los ganados». Però en el mateix text Caresmar relaciona la decadència de la ramaderia amb el fet que els propietaris tanquessin les «seves» terres i no deixessin res a les pastures del Comú, i Vilar, que recull els comentaris de Caresmar i les desiguals respostes al qüestionari de Zamora, fa notar que la jurisprudència de l'Audiència, «ja» el 1758, castiga tota persona que penetri o faci penetrar les seves bèsties en plantacions de vinyes i oliveres en qualsevol època. Cap de les cites ni dels comentaris de Vilar en el breu epígraf (9 planes) «Pastura i closa» de *Catalunya dins l'Espanya moderna* no podran ser bandejats en un futur estudi; ara, però, limitem-nos a remarcar, amb ell, la força de les paraules de Sisternes y Feliu, durant molt de temps fiscal de l'Audiència, a la seva *Idea de la ley agraria española* (1786):

«Yo, como he estado siempre en los países más agricultores de España [el País Valencià i el Principat] y he visto que los labradores

Comunitats rurals i Reial Audiència 1600-1658. Aportació a una teoria de la conflictivitat social en el feudalisme a l'Edat Moderna, tesi doctoral en curs; i les comunicacions de M. A. Sanllehí i X. Vidal recollides en aquest mateix volum. Sobre el mateix tema al País Valencià: David BENABÉ, «Una coexistència conflictiva: municipios realingos y señoríos de su contribución general en la Valencia foral», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 12 (1993), pàgs. 11-77, Tomàs PERIS ALBENTOSA, *Propiedad y cambio social. Alzira (1465-1768)*, Diputació de València, València, 1989, pàgs. 34-38, i Jesús MILLÁN, *Rentistas y campesinos. Desarrollo agrario y tradicionalismo político en el sur del País Valenciano 1680-1840*, «I. Gil-Albert», Alacant, 1984, pàgs. 112-117; 215-225.

3. La diversitat de respostes queda recollida a P. VILAR, «Pastura i Closa», *Catalunya dins l'Espanya Moderna. III. Les transformacions agràries del segle XVIII*, pàgs. 245-253. En molts estudis d'història rural catalana, especialment els que es refereixen a la Catalunya Vella, predomina la idea d'uns camps eternament tancats. Però aquesta idea no ha evitat que la «comunitat pagesa» —noció que ha fet fortuna en el nostre país— hagi estat sovint «imaginada» amb les característiques de la comunitat rural anglesa.

cierran sus heredades como pueden cerrar las puertas y ventanas para que nadie entre a robar lo que hay en ellas, confieso que me causó la mayor admiración el ver que había quien ponía en duda esta facultad del dueño.»

¿S'entendria, doncs, que a Catalunya la vocació «individualista» arrencava de sempre? No és això el que diu el text. Fixem-nos en els temps verbals. Sisternes «havia vist» i «veia» com els amos «tanquen» les seves heretats. De fet, el que ens diu és que en el seu temps era molt fàcil de tancar-les. Si aquesta «facilitat» només hagués estat de tipus jurídic, hauria deixat més rastre. Les «enclosures» catalanes, si es portaven a terme, no implicaven la redistribució de terres ni canvis en les formes d'organització del treball agrari (no calia, doncs, que es declaressin tancades totes les terres d'una parròquia perquè uns quants propietaris poguessin tancar les «seves» terres). La iniciativa d'uns quants, però, podia perjudicar dràsticament el conjunt dels habitants de la parròquia, que podien veure considerablement minvats els seus drets de pasturar i de recollir llenya en les terres incultes i boscoses —comunals i de particulars— del lloc, de vegades els seus drets de «fer camí» cap a la «seva» parcel·la.

El tancament de terres era fàcil de fer i, per això, segurament, ha deixat pocs senyals. Les notícies que presentem, tanmateix, són notícies —i notícies que arrenquen de lluny— del combat a què donà lloc. Els propietaris que demanen els «bans» no demanen el dret de tancar les seves terres —afirmen exercir-lo i tenir el dret d'exercir-lo—, sinó que demanen el dret de «multar» i «empresonar» els veïns que gosin no respectar aquest «dret». Els veïns —diuen— trenquen les «tanques», entren «de nit», es barallen amb els masovers, els amenacen. Els propietaris recorren al «ban» —és a dir, a l'autoritat pública— com a forma de defensar els seus drets privats, i com a forma de vèncer un combat.

PRIMERA INTRODUCCIÓ AL TEMA. NOTÍCIES DE «BANS» EXPEDITS EN EL TERRITORI DEL COMTAT D'EMPÚRIES (SEGLES XVI-XVIII)

De «bans», n'hi ha hagut des de l'època medieval. Segons Bonnassie, el «ban» senyorial del segle XI (és a dir, la privatització del «poder d'obligar i castigar») fou «l'instrument pel qual els primers excedents, obtinguts gràcies a l'esforç dels camperols, foren confis-

cats per la classe dominant».⁴ Però, ja al segle XIII, els *Costums de Barcelona* permetien que els prohoms de Barcelona ordenessin i constituïssin «bans». Se'ls reconeixia, de fet, el dret d'imposar càstigs. L'expressió «pena de ban» serà durant segles sinònim de multa, en especial de «multa pecuniària». És la segona accepció de la paraula segons el Diccionari Fabra. La primera és avui la més estesa: «Crida, pregó, edicte, publicat per ordre d'una autoritat».

Per què anomenem «bans» els documents objecte del nostre estudi? En la sèrie dels llibres de la Batllia General que estudiarem —els Llibres de les crides—, seran les «crides de ban» les que prohibiran expressament l'entrada del bestiar en les terres de particulars. A finals de segle XVII la Batllia parla ja directament de «bans», i durant tot el segle XVIII i bona part del segle XIX, els «bans» despatxats per la Intendència i la Reial Audiència s'avinbran gairebé exclusivament a la definició de «ban» que el jurista Pere Nolasc Vives, bon coneixedor del dret i dels costums catalans, donà el 1838: «los edictos en los que regularmente se prohíbe á los vecinos de uno ó mas lugares entrar á leñar, pastar los ganados y cosas semejantes en las tierras de algun particular ó de alguna universidad».⁵

Resseguir l'evolució del sentit de la paraula «ban», doncs, no seria pas un mal exercici de reflexió històrica. Aquí només hem volgut donar algunes pistes per a identificar el nostre tema d'estudi. Exposem a continuació algunes notícies relatives al tema dels drets de pastura en terres de particulars —és a dir, al tema dels «bans» del segle XVIII— en el territori del comtat d'Empúries entre 1514 i 1799.

1514: *Ordinacions del comtat d'Empúries*. El comte d'Empúries ratificava la facultat dels habitants del comtat de poder tenir el bestiar que consideressin necessari i reduïa la «pena de ban» de l'entrada del bestiar en terres d'altri *en temps que y púgan fer dany* «a tres diners per bestia menuda e sis diners per bestia grossa e duplicats de nit en totes males fetes, exceptât vinyes, olivars e prats de dall cayguen en bant de sexanta sous comtals de dia e lo doble de nit». A fi de fer complir aquestes disposicions s'incentivava el delator, que era recompensat amb la meitat de la pena de ban i l'altra meitat era aplicada al

4. «Ban», dins P. BONNASSIE, *Vocabulario de la historia medieval*, Barcelona, Crítica, 1983, pàgs. 30-33.

5. P. N. VIVES, *Usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles*, Madrid, Librería de Emilio Font, Barcelona, Librería del Plus Ultra, 1862, 2a. edició (la primera edició data de 1832-1838).

comte. De la captura del contrafactor se n'ocupaven els «banders» i cada universitat del comtat havia de tenir el seu «bander».⁶

1690,1702,1704: *Acords d'algunes universitats del comtat d'Empúries*. La universitat de Rabós prohibia, el 1690, als seus veïns de tenir «truges».⁷ Ja el segle XVIII, les universitats de Torroella de Fluvià (1702)⁸ o Sant Climent Sescibes (1704)⁹ acordaren que el nombre de bestiar havia de guardar una relació directa amb l'extensió de terra disponible. La prohibició de tenir truges i l'adequació del nombre de caps de bestiar al nombre de vessanes eren clarament mesures que perjudicaven els pagesos pobres enfront dels pagesos rics. Aquesta actitud, però, contrasta amb la de la universitat de Vila-sacra que establí, el 1706,¹⁰ que cada particular tingués un màxim de quatre vessanes de farratge per «parell», però «que lo restant fossen comuns, com fins ara ho és estat». Aquesta decisió fou presa el mateix dia que es féu costat a un veí que havia estat denunciat per pasturar en terres que no eren seves i havia caigut en pena de ban. La universitat argumentava que el veí havia actuat com «és de costum en dit terme».

1703. *Preconitzaciones del senyor de Pau*.¹¹ Al mateix temps que algunes universitats disposaven noves normes, un senyor jurisdiccional del comtat d'Empúries, Francesc de Rocabertí i de Pau, senyor del castell i terme de Pau, disposà una crida general, on, a diferència del ban general de 1514, es prohibia la presència de bestiar en les vinyes en qualsevol moment del any. La pena era de deu lliures per als bestiar forasters que entressin al lloc de Pau, i també per tallar i prendre llenya. Prendre raïms era penat amb tres lliures o trenta dies de presó. En el ban es limitaven les possibilitats dels «menestrals»: se'ls impedia de prendre aglans, de pescar, de caçar en el vedat del senyor,

6. Joaquín BOTET Y SISÓ, «Ordinaciones inéditas del condado de Ampurias del siglo XVI», *Revista de Gerona*, VII (1883), pàgs. 278-285, que és la transcripció del Ms. 153, manuscrit del notari gironí Onofre Caxàs, dipositat actualment a la Biblioteca Pública de Girona. Sobre el segle XV es pot veure Andreu BALAGUER, «Ordinacions i bans del comtat d'Empúries», *Revue des Langues Romanes*, I, 1879, pàgs. 28-36 per la transcripció.

7. AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1533 (1690): 17 de desembre de 1690. Actuació decidida per la universitat per a evitar els danys en els sembrats, vinyes i oliveres, que venia a repetir allò que havia estat prohibit nou anys enrere.

8. AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1551 (1702): 5 de novembre de 1702. La universitat decideix que «cada propietari o habitant del dit lloch puga tenir tant bestiar com vessanes de terra de conrou, de oliveras y de closa», a raó d'una bèstia de llana per vessana que pot augmentar per mitges durant l'estiu.

9. AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1553 (1704): 29 de juny de 1704. Es limita el bestiar «a conlloc» durant quatre anys «conforme sos béns ho poran suportar».

10. AHG. P. Heras, not. Castelló, 1556 (1706-1707): 8 de desembre de 1706.

11. AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1580: registre de la cúria de Pau.

d'espigolar fins que les garbes no haguessin estat agarbarades, de pasturar en els «prats comuns» que quedaven reservats «als bous d'arada o vaca que llaurian» i, finalment, els prohibia de tenir bestiar de llana i cabrum amb pena de ban de tres lliures. Permetia, en canvi, que «amenant alguna arrabassada en dit terme i ab llicència de dit noble senyor i baró podrà tenir dos bacas ab sos seguits o bé un parell de bous». Aquestes limitacions als menestrals contrastaven amb la defensa dels «drets» particulars del senyor de Pau (reserva de pesqueres, vedat de cacera, imposició de penes de ban per preservar les seves oliveres i les seves terres de conreu) i amb la defensa dels tancaments efectuats pels pagesos rics, ja que imposava la pena de ban de tres lliures a les persones que «destapessin pocessions tancadas trahent-ne las estacas, espinas». També es penava l'entrada de bestiar: deu sous per cap de bestiar, tres lliures si es tractava de més de tres bèsties. Lluny de ser un instrument de regulació de la vida comunitària, la crida de ban del senyor de Pau sembla reafirmar més aviat l'obra de privatització empresa per ell mateix i els pagesos rics del lloc.

1798: «*Ban*» sol·licitat per un particular per a defensar els «seus» drets a diferents paratges del comtat d'Empúries.¹² El doctor Marià Marés i Heras, Ciutadà Honrat de Barcelona, veí de Barcelona, sol·licita a la Reial Audiència «ban» per a defensar les terres que posseeix a Castelló d'Empúries, Palausaverdera, Llançà i Vilajuïga. I és que «la mayor parte de dichas propiedades estan bajo de la Jurisdiccion del Excmo. Señor Duque de Medinaceli, Conde de Ampurias, cuyo Asesor reside en la Villa de Castellón Caveza de dicho Condado» demana que aquest sigui Comissionat, és a dir, encarregat de fer complir les penes.

Tractant-se de notícies disperses, seria agosarat treure'n conclusions, però han estat notícies d'aquest tipus —i especialment l'abundància de «bans» atorgats per l'Audiència, els quals, com en el darrer cas ressenyat, es registraven davant de notari a finals del segle XVIII— les que ens animaren a buscar entre els papers de l'Audiència aquells llibres on l'expedició de «bans» pogués aparèixer de manera seriada. La recerca no ha estat infructuosa, i ens ha ensenyat que no convé establir «perioditzacions» a priori: els «bans» expedits per la Reial Audiència (a partir de 1770) ens remeteren als «bans» de la Intendència (ja des de 1715) i com que alguns dels sol·licitants dels primers «bans» de la Intendència feien referència a

12. AHG. E. Camps, Not. Castelló, 1784. 23 de gener de 1799. El notari dóna fe de la publicació —i de la seva lectura «â son de trompeta» en els llocs afectats.

la tradició dels «bans» atorgats per la Batllia General, no fou gaire difícil de localitzar les primeres «crides de ban» de l'època moderna.¹³

LES «CRIDES DE BAN» DE LA BATLLIA GENERAL DE CATALUNYA

El rei, com a senyor, podia dictar «bans». Però els «bans» que el batlle general, com a representant del rei, enregistrava en el «Llibre de crides», ja al segle XVI, no s'assemblaven als «bans senyorial» que teníem documentats, sinó que eren ja com els «bans» de finals del segle XVIII: *prohibien l'entrada absoluta del bestiar en les terres dels particulars* (o de les institucions) que les sol·licitaven, segons el «model» que reproduïm a l'apèndix, el qual amb prou feines coneixerà modificacions entre 1585 i 1835. El fet de disposar, per al període 1437-1715, de la sèrie de llibres de crides on quedaven registrats els edictes «cridats» en nom del batlle general, ens ha permès de datar amb precisió la primera «crida de ban»: el 1585.

Que el primer «ban» datat de 1585 no ens pot deixar indiferents. La Constitució 26 de les Corts de Montsó celebrades aquell any establí que els «pobres» no podrien entrar en els camps a espigolar fins que haguessin passat tres dies després d'haver tret les garbes del camp. També establí el mateix termini per a l'entrada de bestiar en les terres dels particulars. Tot es feia amb l'objectiu d'evitar la «cobdícia» que havia arribat a grans abusos, especialment, deia el text, al Rosselló, la Cerdanya, i als contorns de les grans poblacions. Contrafer aquesta prohibició comportava la pena de tres lliures o de

13. Sens dubte, hi ha crides de ban amb anterioritat a aquestes dates, tal com han constatat els treballs de J. Codina, M. T. Ferrer i J. Fernández Trabal citats en la nota núm. 2, i com també podem documentar a través d'una simple anàlisi de les edicions de textos de la mostassaferia: *Llibre de la mostassaferia. Ordinacions de la vila d'Igualada. Segles XIV-CV*, ed. de G. Castellà, Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 1954, pàgs. 20, 21, 23, 24, 26, 50, 52, 53 i 68; J. SERRA VILARÓ, *Història de Cardona*, Tarragona, Hermanos Sagrañes, 1968, vol. II, pàgs. 127-155 on transcriu el llibre de mostassaf de Cardona, d'on cal destacar les pàgs. 134-138, 144, 145, 148-151; M. RIU, «Les ordinacions de la vila de Sant Llorenç de Morunys», *Miscel·lània Pau Vila...*, pàgs. 359, 360, 368, 369 i 373. No obstant això, la recerca feta entre les crides del veguer de Barcelona per als primers anys de l'època moderna ha estat infructuosa, ja que la sèrie que per als segles baixmedievals havia donat bons resultats s'estroneja per als segles moderns (Cf. Arxiu Històric Municipal de Barcelona, Crides del veguer, 15 volums de 1355 a 1705).

deu dies de presó i facultava «lo senyor del camp de sa pròpia auctoritat prendre's sis caps de bestiar menut y dos del gros» fins que li fos pagada la pena i l'esmena pels danys.

La pràctica de la «criada de ban» entre 1585 i 1715 no es limità a fer complir el que deia la Constitució. Les «crides» establien penes —que anaren augmentant al llarg d'aquest període— prohibint de manera absoluta l'entrada de bestiar en terres particulars. Les penes eren més altes en el cas de bestiar gros que en el de bestiar menut, i s'imposaven també elevades multes per als «robatoris» (en les primeres crides eren de deu lliures, mentre que la Constitució parlava de tres lliures). Totes les penes eren duplicades si la «infracció» era comesa de nit. El «denunciant» sempre en cobrava la tercera part. En els casos d'insolvència, la pena era extraordinàriament dura, com a mínim a partir de la segona meitat del segle XVII: 30 dies de presó.¹⁴

La disposició legislativa de les Corts de 1585 feia referència als llocs situats prop de les «poblacions populosos». No és estrany, doncs, que tingués el seu reflex immediat en les poblacions situades entre el Besòs i el Llobregat.¹⁵ Durant els primers anys analitzats, les crides foren efectuades sobretot entre Barcelona i el Besòs, destacant especialment Sant Andreu de Palomar, que apareix en 21 casos dels 56 documentats del període 1585-1616, seguit d'Horta amb set. Entre 1657 i 1664, d'un total de 34 crides de ban, Sant Andreu

14. En conjunt, aquestes penes són de la mateixa mena de les que podem trobar en bans de barons, amb la diferència que en els bans del reial patrimoni no hem trobat mai les penes d'assots, ni tampoc l'exposició de reus en dies festius en el costell del lloc, com en els cas de les penes del ban del baró de Corbera estudiades per Jaume CODINA, Josep FERNÁNDEZ, «Una baronia feudal en l'Edat Moderna. Corbera de Llobregat, 1566-1734», *Estudis d'Història de Corbera de Llobregat*, Barcelona, Ajuntament de Corbera de Llobregat/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàgs. 112-117. La pena de presó en cas d'insolvència era menor: 10 dies.

15. Aquesta presència quasi exclusiva dels llocs propers a Barcelona podria ser deguda al fet que les «crides» fetes per la batllia general de Barcelona només afectessin aquesta part del Principat. Cal considerar aquesta possibilitat, sobretot a partir de la segona dècada del segle XVII, ja que en les «crides» de 1585-1616 apareixen crides referides a diferents llocs de l'estació de la batllia reial de Girona i d'altres llocs prou allunyats de Barcelona. Per a aquests primers anys, en tot cas, el fet que gairebé la totalitat dels demandants fessin constar la seva residència, i en alguns casos la condició de «ciudadà» de Barcelona, ens porta a apuntar la hipòtesi —que només es podria confirmar si comprovéssim que el fenomen no era més general— que, de fet, els «ciudadans» de Barcelona estiguessin exercint (o ressuscitant) el privilegi del *Recognoverunt Proceres* que hem citat abans.

de Palomar apareixerà en cinc ocasions i Horta en quatre. Al final de la sèrie, entre 1691 i 1715, en canvi, seran el Prat (7 vegades) i Badalona (5) les poblacions amb un major nombre de crides.¹⁶ El destacable dels darrers anys del segle XVII és una major diversificació de la geografia: 9 poblacions es reparteixen 29 bans, però hi ha 53 pobles que només apareixen en una ocasió.

El nombre de les «crides de ban» en el reial patrimoni sembla anar en augment al llarg del segle XVII. Així, mentre que la mitjana de crides anuals durant el període 1585-1616 és d'1,8, durant l'etapa 1653-1664 és de 3,3, i el període 1694-1715 és de 3,8. Entre els demandants de la «crida de ban», hi són representats tots els grups socials que detenten la propietat útil de la terra, amb una majoria de «terratinents», és a dir, de propietaris absentistes —domiciliats a Barcelona—, en la seva majoria nobles, els quals demanaven la crida de ban per tal de «defensar» les «seves» propietats i els «seus» masovers de les invasions en els seus «drets».

16. Sobre la zona del Llobregat, en especial per a l'Hospitalet, es poden seguir les crides de ban i el procés de privatització dels comunals en els llibres de Jaume CODINA, *Els pagesos de Provençana (984-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*, Barcelona, Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, vol. I: pàgs. 226-227, 260, 346-347, 373-374, 502; vol. II: pàgs. 25-25, 395-397, 442-447.

 Quadre 1. CRIDES DE BAN

1585-1596 1653-1664 1694-1705

Particulars

Nobles	6	7	5
Ciudadans honrats Barna	2	3	2
Notaris, Dr. dret	5	3	3
Pagesos	1	3	5
Int. eclesiàst.	—	2	3
Mercaders	2	2	4
Altres	1	1	3
Sense referència	1	5	—
<i>Total parcial</i>	18	26	25
Grup	1	4	8
Universitats	1	5	8
<i>Total casos estudiats*</i>	20	35	41
<i>Mitjana anual</i>	1,8	3,2	3,7

* En l'estudi, han estat desestimats els «bans» que no oferien informació suficient (per exemple, relativa al lloc).

Les demandes de les universitats són especialment interessants perquè reflecteixen una «privatització» (és a dir, la conversió en «propis») de les terres comunals. Les universitats argumentaven que si no s'hi obstaculitzava la presència dels ramats (forasters, però també dels veïns) els rendiments de la «carnisseria» del poble disminuirien, ja que es faria difícil de trobar arrendataris. Destaca, d'altra banda, l'ús progressiu del «ban» per part dels pagesos. La presència de «pagesos» en l'últim període encara ressalta més si tenim en compte la seva presència en la majoria de «grups» sol·licitants.

ELS BANS DE LA INTENDÈNCIA I DE LA REIAL AUDIÈNCIA AL SEGLE XVIII

A partir del decret de Nova Planta, els «bans» passen a ser expedits per la Intendència (Administradora del Patrimoni Reial) i des

de 1770 també per la Reial Audiència. Els primers anys els bans —molt escassos— són pràcticament idèntics als darrers concedits per la Batllia General, si bé redactats en castellà i amb multes sovint més baixes, especialment pel que fa al bestiar menor (2 sous per cap, quan en l'últim període de la Batllia s'havien mogut entre 3 i 6 sous). El 1723 apareixen algunes novetats. De primer, hi ha canvis en l'encapçalament. A «Oid todos generalmente...» succeeix «Hago saber generalmente a todos los vecinos y moradores de la Parroquia y término de (...) y lugares circunvecinos». És interessant de remarcar-ho, perquè queda més clar, així, que els bans no van dirigits als vagabunds o als passavolants, sinó sobretot als veïns del lloc. També hi ha novetats respecte als termes pels quals es concedeixen els bans. Un ban del 1723 referent al lloc d'Isòvol i un altre del 1725 al lloc de Regolissa són les primeres referències de bans concedits per la Intendència en territoris que no són de jurisdicció reial. En seguiran alguns pobles del corregiment de Vic (Orís, Vidrà) i del de Manresa (Balsareny i Cornet) el 1733. Lentament, la pràctica s'anirà generalitzant. Fins i tot alguns senyors jurisdiccionals prendran ells mateixos la iniciativa i demanaran un «ban» per al tancament de les propietats dels «particulars» del territori que tenen sota la seva jurisdicció. Però no hauríem de deduir d'aquesta circumstància que els senyors jurisdiccionals haguessin deixat de decretar els seus bans. El 1748 un demandant acut a la Intendència descontent del comportament de la «guàrdia baronial», que no fa complir els edictes expedits per la cúria baronial d'Oliola.

A finals de la dècada de 1730, el model de «ban» —amb unes multes fixes de 5 sous per cap de bestiar menor, 10 sous per cap de bestiar major i 3 lliures per les altres contravencions— s'estandarditza i amb prou feines sofrirà modificacions fins al 1835, últim any de la sèrie. La pena de presó, quan sigui especificada, serà de deu dies. La distribució de les multes preveu al llarg del període —amb la sola excepció d'alguns mesos de 1754— que el denunciante percebi una tercera part de les multes.

La mostra que permet estudiar l'anàlisi dels «bans» despatxats per la Intendència segurament és prou representativa de la tendència de l'època. Després d'uns primers anys sorprenentment «escassos» de bans (fins a 1745 només tenim documentats 34 bans, cosa que suposa poc més d'una mitjana d'un ban per any), a partir de 1745 el nombre de «bans» augmenta considerablement. Entre 1745

i 1754 la Intendència concedeix 100 bans; entre 1755 i 1764, el nombre ascendeix a 232. Una primera mirada als llibres de finals del segle XVIII ens indica que no era rar que en un any se superés la cinquantena de «bans». Entre 1785 i 1786 es concediran més de 100 bans. De fet, a partir de 1771 la recerca es complica perquè els bans passen a ser expedits també per la «Reial Audiència», sense que la Intendència deixi de concedir-ne. En el quadre que segueix oferim la condició dels «sol·licitants», no només per als 134 «bans» expedits entre 1715 i 1754, sinó també per als 105 «bans» expedits per la Intendència i l'Audiència els anys 1785 i 1786.

Quadre 2. NOMBRE DE BANS

	1715-1724	1725-1734	1735-1744	1745-1754	1785-1786
<i>Particulars</i>					
Nobles	—	1	1	5	6
(Don)	1	4	1	27	19
CHB, FSOI	—	1	—	5	5
Notaris, Dr. dret	1	2	—	4	4
Pagesos	2	1	3	15	45
Int. eclesiàst.	—	3	—	6	3
Comerciants	—	—	—	1 (negociant)	4
Altres	—	—	2	7	3
Sense referència	—	1	—	5	5
<i>Total parcial</i>	4	13	7	75	94
Grup	—	3	5	22	11
Universitat	1	1	—	3	—
<i>Total</i>	5	17	12	100	105
<i>Mitjana anual</i>	0,5	1,7	1,2	10	52,5
Grups amb pagesos	—	3	3	14	11
«Bans» amb pagesos	2	4	6	29	56

Serà necessari fer en el futur una investigació detallada que permeti resseguir el creixent protagonisme dels «pagesos» en la segona meitat del segle XVIII. En aquesta ocasió, hem restringit la nostra anàlisi al centenar de bans despatxats per la Real Intendencia en el període —sembla que decisiu— comprès entre 1745 i 1754. Haurem de deixar per a més endavant l'estudi del perquè d'aquesta arrenca-da. No podrem oblidar la cronologia de les rompudes, ni la progres-

siva introducció de conreus en el guaret de les heretats; el període coincideix, també, amb un sobtat augment del preu de la llenya, remarcat per Vilar, i amb un progressiu absentisme dels propietaris. Estem remarcant processos contradictoris? Aconseguir un «ban» era, de fet, legalitzar l'ús «privat» de la terra, i aquest ús podia ser prou variat. De fet, en la seva gran majoria, els arguments que esgrimien els sol·licitants eren molt poc engrescadors per a la recerca històrica: «Tal, como dueño y poseedor de tal heredad... ha siempre privado a los vecinos... y como no obstante no dudan algunos vecinos...». És a dir, la tesi de l'«individualisme agrari» etern. I de la «malevolença» humana.

Un sol ban, que no hem comptabilitzat en el centenar, serviria per a desmentir aquesta tesi. Antoni de Magarola i Semmenat, el 30 de juliol de 1746 aconseguen ban per a fer transitar i pasturar el ramat propi o del seu arrendatari en les terres de tot el lloc de la Garriga, mentre no siguin de vinyes, cultives o d'arbres fruiters. En el memorial que presenta diu que «ha llegado a su noticia que diferentes vecinos del relatado lugar y terreno querían disputarle e impedirle el que dicho Ganado entre y apacente en sus tierras...». Però es tracta d'un cas contra cent. I és interessant de remarcar que Antoni de Magarola sol·licita el ban en qualitat de «senyor útil i propietari» de la carnisseria del lloc.

Les principals «senyores útils i propietàries» de carnisseries, les universitats, han perdut, tanmateix, protagonisme. Notem que entre 1745 i 1754 només hem trobat 3 bans sol·licitats per universitats (i no n'hi haurà cap d'aquestes característiques entre els 105 bans de 1785-1786):

El 1745 els regidors de Godall (partit de Tortosa) demanen i aconseguen que es prohibeixi «entrar ganado a cualquier tierras de cualquier otro que no sean propias». El 1750, els regidors d'Empúries i Port de l'Escala demanen que ningú entri a la Muntanya inculta de 10.125 vessanes que han obtingut en establiment el 23-5-1750. El 1753, els regidors de Pals demanen «ban» per a les peces de terra pròpies del Comú.

D'aquests tres bans podríem deduir-ne una actitud favorable al tancament de terres, però en altres «Bans» sol·licitats per particulars hem trobat referències clares a una actitud «contrària» al tancament de terres per part dels regidors del lloc:

El 1749 un veí de Copons demana ban perquè els veïns entren a les seves terres «sin tener servitud ni derecho alguno para semejantes excesos si tal vez solo concederles el permiso los Regidores de la expresada Villa...». El 1752 un pagès de Sant Pere d'Aguilar explica que els veïns «no dudán en introducir ganado menor y mayor sin título alguno...» i demanen que no puguin «pacer por aquellas (tierras) sin tener servidumbre aunque fuese con permiso de los regidores del dicho término de Aguilar menos que estos hagan constar de la facultad de dar tales licencias...»

Ja coneixíem aquesta diversitat en el comportament de les universitats.¹⁷ I dels particulars. En l'estudi de la nostra petita mostra trobem algunes altres dades que permeten exposar més arguments en contra de la «immemorialitat» del dret de «privar» de forma absoluta l'entrada del bestiar dels veïns a les terres particulars.

a) Se salven alguns drets del bestiar del comú: El 1748 el monestir de Sant Cugat demana un ban per les seves terres si bé reconeixen que els ramats del Comú poden entrar-hi un cop cada vuit dies. El 1748: es reconeix el dret del bestiar del Comú a pasturar les terres dels particulars de Badalona sempre que no suposí un nombre excessiu d'animals. En un «ban» posterior ja no es parla d'aquest dret.

b) Se salven alguns drets del bestiar dels particulars. Tenim quatre casos documentats, tots ells del 1754: 1) un noble prohibeix només l'entrada al bestiar major (10 sous de multa) a la seva heretat de «Camarles» (Tortosa) i reconeix que «el costum» obliga a deixar entrar el bestiar menor; 2) Ignasi d'Alió i Nuix de Riber, veí de Cervera, sol·licita un ban dirigit als veïns de Ribes i Sedó que reproduïx de fet el text (i per tant les limitacions) de la Constitució de 1585; 3) quinze pagesos d'Arbúcies (entre ells un ciutadà honrat de Barcelona) aconsegueixen «ban» que prohibeix als forasters entrar bestiar a les terres del poble, però als veïns *només* se'ls prohibeix de «tallar ni estroncar arbres, ni emportar-se fullaraca, llenya, ni trencar les "cercas"»; 4) tres sol·licitants, la priora d'un convent, un pagès, i un Baró, es declaren possessors de «ciertas yervas que nacen en distintos parajes» (termes despoblats) del lloc de la Guàrdia (vescomtat de Castellbò). Els drets varien entre les herbes de tot l'any (prohibició absoluta que el bestiar hi entri), i les herbes d'un període determinat (entre el 3 de maig i el 18 d'octubre o entre el 3 de maig i el 29 de novembre). Els sol·licitants expliquen que fins aleshores la pena era de 5 sous per a tot tipus de bestiar, però que «a causa de ser tan tenue la pena no quieran

17. Elisa BADOSA, «El cercamiento de tierras en Cataluña (1170-1820)», *Revista de Historia Económica*, Año II, núm. 3, 1984, pàgs. 149-161.

abstenerse los vecinos de introducir sus ganados a pacer las hiervas aun en los tiempos prohibidos diciendo que ganan mas hartando sus Ganados que lo que pierden con las comunicadas penas...». Se'ls concedeix ban amb les penes habituals.

Un altre cas, que data també de 1754, permet veure amb claredat que el «tancament de terres» era una novetat històrica.

Tres pagesos de dos pobles (Sisquer i Gruxé (?), del corregiment de Cervera) exposen que les seves heretats i masos «se hallan muy cercanos y divididos y separados de las demás de otros vecinos... y si bien ... hasta ahora dichos principales (han) estado entre si en la tolerancia y recíproca correspondencia de pacer cada uno sus Ganados no sólo en sus heredades si también en la de los demás, de suerte que para dicho efecto, hera la heredad de cada uno de ellos propia y común para qualesquiera de los mismos; pero como la experiencia les haya enseñado que de lo referido han seguido varios perjuicios en los frutos de sus respectivas heredades y por este motivo diferentes riñas y dicensiones, y que el medio mejor para evitar uno y otro es el de separar de la mencionada *Comunion*, y accontentarse cada uno de pacer su ganado en sus propios terrenos tan solamente y en el de recurrir a Vs...». El «ban» (que no presenta diferències amb els altres) va dirigit a tots els veïns i moradors de Sisquer i Gruxé (?).

Finalment, i serà el darrer cas que comentarem, ens sembla interessant reproduir la part del memorial de Llorenç Magrinyà, cavaller resident a Falset, dedicada a exposar els arguments dels «veïns». El seu contingut fa recordar massa els escrits de Marx a *La Gaceta Renana* per a no fer-ho notar.¹⁸ També data de 1754 i fa referència a una gran partida de bosc situada en diferents termes:

Els veïns entren a robar llenya amb el «paliado y falso motivo de que les competesca derecho para llevarse de dichos bosques la leña que llevan perdida como es la que se halla cortada o la que puede hazerse de los arboles muertos, y con esta paliacion del derecho que no les assiste ocasionan a dichos bosques gravisimos daños, buscando ocasiones ocultas de noche para cortar los arboles de toda especie y

18. N'hi ha edició castellana, K. MARX, «Los debates sobre la ley acerca del robo de leña», *En defensa de la libertad. Los artículos de la Gaceta Renana, 1842-1843*, València, Fernando Torres-Editor, S.A., 1983, pàgs. 204-244. Vilar comenta les reflexions de Marx a «Historia del derecho, historia total», *Economía, Sociedad, Historia*, Barcelona, Ariel, 1983.

para pegar fuego en ellos como ha acahecido diferentes veces y con tan odiosas diligencias, inutilando los arboles, (para) poder despues decir que la leña de ellos es perdida, y *siendo assi que ni para usar de semejante leña perdida asiste derecho alguno* fuera de mis principales dueños del referido bosque los quales desean precaverse de los referidos daños, y evitar que ni aun para recoger la leña perdida entren algunos en ellos por los medios que les permiten el derecho y estilo de este Principado».

DELS «BANS» A LA GUÀRDIA RURAL. ALGUNES REFLEXIONS

L'estat incipient de la nostra investigació no ens permet oferir, encara, resultats. Moltes de les nostres intuïcions encara no poden ser formulades per escrit, i tenim massa dubtes per a resumir-los en poc espai. Sí que podem reivindicar, tanmateix, una anàlisi de la conflictivitat agrària que admeti més hipòtesis que la d'una resistència secular antisenyorial o la d'una més moderna resistència antifiscal de la «classe pagesa». Aquestes lluites han tendit a ser vistes com un reforçament de la «comunitat pagesa». La conflictivitat agrària quotidiana que destil·len els bans sembla revelar més aviat una «desintegració de la comunitat pagesa» —pagesos rics contra pagesos pobres, masovers contra treballadors, denunciats contra denunciants— i permeten defensar una tesi: l'individualisme agrari —a Catalunya— fou resultat d'una llarga lluita, i d'una lluita de classes. Ni provenia de «temps immemorials», ni fou el resultat d'una evolució «natural» d'un dret català que s'hauria demostrat precoçment «racional» amb els Usatges i la constitució de 1585.¹⁹

On haurem de situar el final del nostre projecte de recerca? ¿El 1837, amb la definitiva publicació del decret de 1813 sobre acotament de terres? Alguns juristes suggeririen més aviat que no caldria

19. Louis Assier Andrieu explica a *Le peuple et la loi* (París, Librairie Générale de Droit et de jurisprudence, 1987) que a mitjan segle XVIII els juristes rossellonesos afirmaven veure en el dret català l'explicació de la vigència de la «vaine pâture». L'oposició dels propietaris rossellonesos al tancament de terres hauria de ser estudiada, tanmateix, en relació amb la institució dels «sobrepots de l'horta», que atorgava uns privilegis desmesurats als Ciutadans de Perpinyà i que era el principal motiu de queixa en els «Cahiers de Doléances» del Rosselló.

arribar-hi.²⁰ Nosaltres, ben al contrari, suggerim anar una mica més enllà. No només perquè els anuncis publicats als butlletins oficials de les províncies durant la segona meitat del segle XIX ens recorden massa els «bans» sinó, sobretot, perquè després del decret de 1837 els propietaris catalans busquen la manera d'augmentar-ne l'eficàcia. Ja hem comentat en altres ocasions el manifest que l'Associació de propietaris de Barcelona envià a la reina el 1846 reclamant la creació d'un cos de guàrdia rural (en el qual els propietaris *encara* donen pistes per a entreveure les ambigüitats del seu «dret»).²¹ Ens interessa insistir en els arguments que exposen els propietaris catalans en la seva sol·licitud: *a)* resultava excessivament car mantenir un guàrdia rural particular; *b)* si el guàrdia era particular els veïns se'l miraven com si apliqués una llei particular i això podia ocasionar «bárbaras y traidoras venganzas» contra el propietari, que era vist com el «causante de sus desgracias»; *c)* era perillós mantenir homes armats, si no estaven sotmesos a una autoritat pública. Per això demanaven que els guàrdies rurals es trobessin subordinats a l'autoritat de l'alcalde.

20. Pella y Forgas, comentant el decret de 1813: «se explica que se dictase, en consideración a que muchas regiones españolas, no Cataluña por cierto, estaban abierdas como tierra comunal...», *Tratado de las relaciones y servidumbres entre las fincas*, Barcelona, 1960 (el text és de 1901). Sobre el contingut de l'article i la seva discussió a les sessions de les Corts podeu veure J. FONTANA. R. GARRABOU, *Guerra y Hacienda*, pàgs. 151-176. Sobre la pervivència, fins ben entrat el segle XX, de la pràctica de la «derrota de mieses» en alguns llocs d'Espanya vegeu Alejandro NIETO, *Ordenación de pastos, hierbas y rastrojeras*, Valladolid, Junta Provincial del Fomento Pecuario de Valladolid, 1959.

21. En el manifest, que fou publicat per la revista *El Bien del País*, els propietaris reconeixen que existeixen «inveteradas costumbres, con las cuales, sin mengua de los justos intereses del propietario y del labrador, encuentra muchas veces grande alivio la miseria». Perquè molts productes desdenyats pels propietaris, com els bolets, els espàrrecs i les herbes aromàtiques, eren «buscados y recogidos con afan por manos necesitadas». El mateix passava amb les espigues després de la collita, que són «cierto caritativo tributo, que consuela el infortunio de muchas familias, y les ayuda a sostener su penosa existencia». Seria «arriscat i difícil», diuen, desarrelar bruscament aquests costums. Però no convenia autoritzar-los públicament, no fos cas que el poble pensés que es tractava d'un dret «adquirit» i «inqüestionable». Un comentari més detallat del text, posant-lo en relació amb els textos de Marx i Vilar citats en la nota núm. 15, es troba a Rosa CONGOST, «La revolución liberal en España y los derechos de propiedad sobre la tierra. Reflexiones sobre el nordeste catalán», *Siglo XIX* (Mèxic), núm. 10, 1990.

La seva veu serà definitivament escoltada el 1849, un any després del Codi Penal (i quaranta anys abans que un Codi Civil espanyol definís la «propietat» a la manera napoleònica) amb la publicació del Reglament dels «Guardias municipales y particulares del campo», que sotmetrà els guàrdies particulars jurats a l'autoritat de l'alcalde i els permetrà de portar uniforme i plaques distintives amb el lema «Guarda de campo».²²

Es tractava *només* de «*destituir al Guarda rural de la clase de dependiente particular y revestirle del carácter de agente público*». Difícilment podríem trobar una manera millor d'expressar l'abast històric d'aquesta demanda dels propietaris catalans, que les paraules gairebé contemporànies del jove Marx: «*aquesta lògica que transforma els servidors del propietari forestal en autoritats de l'estat i transforma les autoritats de l'estat en servidors del propietari forestal...*». Deixem que sigui aquesta reflexió la que posi el punt final d'aquest article.

MÒNICA BOSCH, ROSA CONGOST, PERE GIFRÉ
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
(Universitat de Girona)

22. El cos de la «guarderia rural» serà més nombrós que el cos de la Guàrdia Civil, creat el 1844. El 1872 hi havia a Espanya 18.850 guàrdies rurals i 13.000 guàrdies civils. Hem de tenir en compte, a més, que amb el reglament de 1849 quedaven també legitimats els «guàrdies particulars». Des de 1876 la Guàrdia Civil assumirà les seves funcions i la «guarderia rural» desapareixerà com a tal.

APÈNDIX

Ban publicat el 22 de juliol de 1708 per la Batllia General de Catalunya a Sant Martí de Provençals instat per Francesc Bastero, Pere Vilaseca, notari, Joan Elias, pagès, pels grans danys que els produeixen en les seves terres de Sant Martí de Provençals (A.C.A. Batllia General, Llibre de Crides, 979, fs. 167r-168r).

Ara ojats tothom generalment que us notifica y fa a saber, de part del molt Ille. señor Don Juan Descallar (cavaller del orde y milícia de nostra Ca. de Alcàntara, del Concell de sa Magt. en lo Supremo de Aragó, lloctinent gnal. en lo offici de batlle genel. y procurador dels feus reals del pnt. Principat de Catha. y comtat de Cerdaña) y com per part del noble Don Franco. Bastero, Pere Vilaseca, not. causçidich, y Joan Elias, pagès de la parròchia de Sant Martí de Provensals sie estat representat lo gran dany que quiscun dia los donan y causan no sols los habitants de dita parròchia, sinó també los habitants a aquella circunvehins, en las terras y heretats que quiscun de ells tenen y possehexen en dita parròchia de Sant Martí de Provensals, fent pasturar sos bestiar en ditas terras, malmetent-los los sembrats y arbres de aquelles, lo que és causa que sos masovers eo conductors han de estar en contínues rexas, y per evitar semblants abusos y desòrdens han suplicat se'ls donàs la deguda providència.

Per tant y altrament de part de la dita S.C. y real Magt., y de dit molt Iltre. sr. batlle general en nom de aquesta, y per autoritat de l'offici en què esta part usa y usar vol, se diu, prohibeix, veda y mana a totes y qualsevols personas, de qualsevol estat, grau o condició sian, no gosin ni presumescan, de dias, ni de nits, públichs ni amagadament, pasturar, ni fer pasturar ningun gènere de bestiar, axí gros com menut, en las terras y heretats que los dits Don Franco. de Bastero, Pere Vilaseca y Joan Elias tenen y possehexen en dita parròchia de St. Martí de Provensals, sots ban y pena per quiscun cap de bestiar y per quiscuna vegada que serà trobat o provat haver pasturat en ditas terras, ço és: en quant al bestiar menut, de dies tres sous y de nits sis sous; en quant al bestiar gros, de dies deu sous y de nits vint sous. Y axí mateix se diu, prohibeix, veda y mana a totes y qualsevols personas de qualsevol estament, grau o condició sian, de dias y de nits, públichs ni amagadament, gosin ni presumescan tallar ni fer tallar arbres, axí fructíferos com infructíferos de las ditas heretats y terras, ni robar llenyas, blats, llegums y altres grans y fer camins nous, ço és: de dias, tres lliuras y de nits, sis lliuras, y ultra de ditas penas seran fetas tres iguals parts: la una serà per lo acusador, qualsevol que sia, la altra per lo amo de ditas terras y la restant tercera part per als còfrens reals de la batllia gl. Y perquè dits bans y penas sian ben executats y los contrafahents a la present pública crida trobats y executats, ab los pnts. se dóna permís y facultat als masovers y

amos de ditas heretats y terras o a la persona per ells destinada que sens in-córrer en pena alguna puga fer aprehensió del bestiar que trobarà pasturar en ditas terras y heretats, ço és: en quant al bestiar menut, fins en dotse caps; y en quant a bestiar gros, fins en sis caps, y encontinent haurà feta dicha aprehensió dega manar dit bestiar a la guarda real de penyoras de la dita parròchia y de allà no se'n puga ser extret fins y a tant los dits bans, penas y danys que's provarà haver donat y causat sien íntegrament pagats y satisfets y si hi haurà alguna persona que contrafasse la pnt. crida y no tindrà que pagar (los dits bans, penas y danys, caiga en pena de haver de estar trenta dias a la presó):::

Don Juan Descatllar

Vt. Reverter.

Sba. Mayor B.G. Catha.

Fèlix Ciurana, nott. púb. Barna.

S'és feta publicada la pnt. pública crida en la plasa de Sant Martí de Provencals per mi Jaume Galceran, corredor y trompeta real, vuy als 22 de juliol 1708

Jaume Galceran, corredor y trompeta real.

Usos comunals i tancament de terres durant la crisi de l'Antic Règim a la Val d'Aran¹

A finals del segle XVIII, després d'un període de creixement econòmic i demogràfic, sorgiren a la Val d'Aran uns intents de privatització absoluta de l'ús de les terres, mitjançant els tancaments que impedien l'aprofitament comunal de les segones herbes.²

L'estudi de l'estructura de la propietat de la terra a la Val d'Aran ha d'evitar dos tòpics, la separació estricta entre comunal i privat, i la mitificació dels comunals a l'Antic Règim enfront de l'individualisme de la nova societat capitalista. En parlar de tancaments, cal defugir la visió simplista d'unes terres comunals que de sobte es tancaren per a profit particular; el procés fou molt més complex, ja que hi havia tota una jerarquia de drets d'ús molt ben reglamentats i aquesta fou la que trontollà a les darreries del segle XVIII.³ La particularització era present en l'organització dels aprofitaments comunals des d'èpoques molt anteriors, però a finals del segle XVIII fou quan es consolidà, passà a un primer pla.⁴ És el que anomenem procés de canvi estructural, moment en què va imposar-se la prolongació de l'ús privatiu de les terres particulars fins a la segona collita de l'herba. Els usos comunals, que per a molts semblen immutables, foren en realitat vius i canviants, fins al seu total capgirament, que

1. Agraïxo a la professora Eva Serra les observacions a la primera redacció d'aquest treball, del qual assumeixo la responsabilitat última.

2. En aquesta comunicació només tractarem del procés de canvi estructural que es donà en el règim d'aprofitaments de les terres de propietat particular. Obviarem la referència als aprofitaments en les terres comunals.

3. Louis ASSIER-ANDRIEU, *Coutume et rapports sociaux: étude anthropologique des communautés paysannes du Capcir*, Paris, CNRS, 1981, pàg. 84.

4. Entre la nombrosa bibliografia que ha generat el tema, citarem alguns estudis que ens han resultat força suggeridors per a l'anàlisi del cas aranès: Marc BLOCH,

canvià la seva naturalesa i produí el trencament definitiu de l'estructura comunal.

USOS COMUNALS, TANCAMENTS I PRIVILEGIS: UNA ORGANITZACIÓ EQUILIBRADA
BASADA EN LA REGULACIÓ INTERNA

Les comunitats araneses vetllaven per organitzar els aprofitaments dels recursos naturals, però no només de les terres comunals, sinó també de les particulars, principalment camps i prats de mitjana i baixa muntanya,⁵ que no eren pas excloses totalment de l'ús de la resta de veïns. Podem dir que romanien uns drets del Comú. El propietari en tenia la titularitat, la comunitat, però en retenia la possessió en determinades èpoques de l'any.

Els camps de conreu restaven oberts després de la collita per a l'aprofitament del rostoll per al bestiar. Ningú no podia entrar en camps aliens mentre hi hagués fruits per collir, per això la intensificació agrícola, amb la introducció de nous conreus com el blat de moro o la patata, perllongà els períodes d'ús plenament particular. Als prats tenia vigència una norma similar, refrendada pels *consells* a través dels capítols o ordinacions locals.⁶ Segons aquesta norma,

«L'individualisme agraire dans la France du XVIIIe siècle», *Annales* (1930), pàgs. 339-383 i 511-556. Marc BLOCH, *La historia rural francesa*, Barcelona, Crítica, 1978, pàgs. 156-164 i 197-202. Albert SOBOUL, «Problemas de la comunidad rural (siglos XVIII-XIX)», a *Problemas campesinos de la Revolución, 1789-1848*, Madrid, Siglo Veintiuno, 1980, pàgs. 47-78. Edward P. THOMPSON, «El entramado hereditario: un comentario», a *Tradición, revuelta y consciencia de clase*, Barcelona, Crítica, 1979, pàgs. 135-172. Geneviève GAVIGNAUD, «L'organisation économique traditionnelle communautaire dans les hauts pays catalans», a *Actes du Ier Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpellier 1980, pàgs. 201-215. José María IMÍZCOZ BEUNZA, «Tierra y sociedad en la montaña de Navarra: los comunes y los usos comunitarios del Antiguo al Nuevo Régimen. Siglos XVIII-XX», *Príncipe de Viana*, LIII (1992), anejo 16, pàgs. 175-189.

5. La superfície de propietat particular s'incrementà al final del set-cents arran de les nombroses vendes de terrenys comunals, els anomenats «germs», documentada ja des del segle XVII.

6. Sobre aquest tema són interessants les reflexions de Carlo PAGANINI, «Lo sviluppo dei comuni lombardi attraverso esempi», a *Die Ländliche Gemeinde = Il comune rurale: Historikertagung in Bad Ragaz = Convegno storico di Bad Ragaz 16-18-X-1985*, Bozen, Verlagsanstalt Athesia, 1988, pàgs. 207-232. Àngel GARCÍA SANZ, «Bienes y derechos comunales, y el proceso de privatización en Castilla durante los siglos XVI

eren d'utilització estrictament privada des del dia de la Mare de Déu de Març (dia 25) fins al moment en què es dallava l'herba, cap a finals de juny. Algunes terres, però, defugien la condició de «servitud» del particular a la col·lectivitat.⁷ Unes eren els prats anomenats «vedats», on el propietari tenia dret d'ús privatiu fins al redall, o collita de la segona herba a mitjan setembre, amb termini el dia de Sant Miquel de setembre (dia 29). Les altres eren els prats anomenats «privilegiats», d'ús particular tot l'any.⁸ Hi ha constància de reconeixement de prats «privilegiats» o «ennoblits» des de principis del segle XVII. El *conselh* de la universitat atorgava aquesta gràcia a canvi d'un pagament, generalment en metàl·lic. Les parcel·les «privilegiades» restaven totalment fora del circuit d'aprofitament comunal.⁹

y XVII: el caso de tierras de Segovia», a *Agricultura e trasformazione dell'ambiente, secoli XIII-XVIII*: Atti della Undicesima settimana di studio, 25-30 aprile 1979, Prato: Les Mounier, 1984, pàgs. 387-417. Un exemple d'un poble pirinenc ben proper a la Val d'Aran: Xavier CATALÀ i TICÓ i Ferran RELLA i FORO, «Ordinacions municipals d'Esterrí d'Àneu», *Collegats*, 3 (1989), pàgs. 149-160.

7. Admetre a altres en les propietats es considerava una servitud, terme ambivalent. Anàlisi des d'una òptica jurídica a: Guillem M. de BROÇA, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil...*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1987 [facsímil de l'ed. de Barcelona: Herederos de Juan Gili, 1926?], v. II, pàgs. 127-136. Alejandro NIETO, *Bienes comunales*, Madrid: Revista de Derecho Privado, 1951, pàgs. 307-409. Manuel CUADRADO IGLESIAS, *Aprovechamiento en común de pastos y leñas*, Madrid: Servicio de Publicaciones Agrarias, Ministerio de Agricultura, 1980, pàgs. 399-416 i 432-440. Joaquín COSTA, *Colectivismo agrario en España*, Madrid: Biblioteca Costa, 1915, pàgs. 502-524.

8. Similars a les anomenades «terres de guarda o de defens» a Andorra, E. LÓPEZ MONTANYA, J. PERUGA GUERRERO, C. TUDEL FILLAT, *L'Andorra del segle XIX*, Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988, pàg. 93.

9. El 1769 el conselh de Bossòst acordava: «(...) que el dueño tenga y tiene el uso y beneficio de las hierbas por todo el año, tanto de las segundas o mas si hubiesse, como de las primeras perpetuamente y de la propiedad privando y substrañiendo a todo vezino, havitante o estraño que con ganado no pueda entrar a pasturar, ni beneficiar en modo alguno las hiervas o frutos de dicho prado, con tal que aquel este bien cerrado...», APB (Arxiu Parroquial de Bossòst), LCB («Llibre del Consell de Bossòst»), f. 250v-251 (15-IV-1769). Un segle i mig abans la concessió tenia unes característiques molt similars, BCAB (Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona), Pergamins, núm. 311 (10-XI-1606). Igualment a Escunhau el 1627, ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), RA (Reial Audiència), Plets Civils, 3.568, f. 143v-144, (24-IX-1691 —privilegi de 25-IV-1627—) i a Salardú el 1701, ACA, RA, Plets Civils, 8.746, f. 210-205 (26-VIII-1785 —privilegi de 12-III-1701—).

Els diferents àmbits comunitaris i els aprofitaments eren clarament estipulats,¹⁰ però moltes vegades calia posar barreres físiques, les tanques. Les terres de propietat particular no eren pas sempre camps o prats oberts. La identificació simplificadora entre terres obertes i societat comunal i terres tancades i societat capitalista és una fal·làcia. La documentació municipal corrobora que el tancament fou una pràctica habitual i plenament acceptada i fins i tot incentivada pels *conselhs*.¹¹ Generalment eren tancaments que protegien els aprofitaments particulars dels prats de març a juny, dels «vedats» de març a setembre, i dels «privilegiats» tot l'any.¹²

Els *conselhs* de les universitats eren conscients que aquestes concessions eren socialment desestabilitzadores: afavorien una part dels veïns, els més forts econòmicament, ells eren els únics que podien accedir-hi. Per altra banda, penalitzaven els veïns més pobres, que veien progressivament reduïda la superfície a la qual tenien accés. La mala consciència del *conselh* en atorgar tals privilegis, i per tant en fomentar la desigualtat, la veiem reflectida en clàusules que decretaven la seva revocabilitat¹³ o declinaven la defensa del privilegi davant qualsevol recurs promogut per altres veïns.¹⁴ Mesures que

10. M. Àngels SANLLEHY I SABI, «Era Val d'Aran: frontera i fronteres (segles XVII-XVIII), un repàs», a *Pays Pyrénéens et pouvoirs centraux, XVII-XXe siècles*, Foix, 1-3 octubre 1993. (En premsa.)

11. La Querimònia, compilació d'usos i costums atorgada per Jaume II el 1313, no fa cap menció explícita a aquest tema. Transcripció a *Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques*, editat per Ferran Valls i Taberner, Barcelona: Casa Provincial de Caritat, 1915, v. I: *La Vall d'Aran*, pàgs. 23-34.

12. En moltes ocasions, no tancar una terra significava declinar el dret a exigir indemnitzacions pels danys causats per invasions de bestiar fora de l'època autoritzada, indemnitzacions que eren decidides pels respectius conselhs en les «visures» o «estimes». En tenim nombrosos exemples, en una venda de terreny comunal a un particular s'especifica: «(...) done libertat que pugue barrar dit pati (...) i que lo hage de barrar be y degudament, demanera que lo bestiar no hi puga entrar y si aques ni entre per mal barrat que no pugue demanar ni fer pagar ninguna peñora, sino si es ben barrat y li obren que paguen 10 s. de penyora y no altrament», AMV (Arxiu Municipal de Vielha), LCVV («Llibre del Consell de la Vila de Viella»), XVII, f. afegits (f. 180), (9-II-1637). Un altre a: APB, LCB, f. 291 (12-V-1781).

13. ACA, RA, Plets Civils, 8.746, f. 210-205 (26-VIII-1785 —privilegi de 12-III-1701).

14. Recurs que es reconeixia que no sempre era amb mala intenció; així la clàusula del privilegi donat pel conselh d'Escunhau el 25-IV-1627 estipulava: «Per quant algu de nostre consell, sinistrament o pode considerant la utilitat i profit de la universitat de dits llochs procuraren d'estorvar lo present contracte...», ACA, RA, Plets Civils, 3.568, f. 143v-144 (24-IX-1691).

volien ser mitigadores de les possibles conseqüències negatives que es podien generar.

Els privilegis eren una eina del *conselh* per a fixar els habitants i alhora aconseguir ingressos econòmics.¹⁵ Era un mecanisme usat de manera activa segons la conjuntura demogràfica i econòmica de l'indret; en conseqüència, era potenciat o frenat per acord comunitari. El 1738 a Vilac, en el mateix moment que es limitava l'afillament de nous veïns —dret de veïnatge—,¹⁶ es limitava també la pràctica de l'ennobliment de terres.¹⁷ El poble havia arribat a la superpoblació, al límit dels seus recursos i rectificava dràsticament la línia de desenvolupament. Limitava el creixement demogràfic i limitava la privatització absoluta de les terres. Aquest caràcter interactiu era el que caracteritzava moltes altres actuacions del *conselh*: vendes, arrendaments, fixació d'aprofitaments, terminis, condicions, beneficiaris, etc. Eren com vàlvules de seguretat —tan aviat obertes tan aviat tancades— que s'ajustaven per mantenir l'equilibri i per assegurar l'autoreproducció de la comunitat.

PRIVILEGI REIAL I ENFRONTAMENTS INTERNS

L'economia aranesa havia tingut una fase expansiva a la segona meitat del segle XVIII gràcies a activitats com l'explotació forestal, el trencament de terres, la intensificació agrícola, la introducció de nous conreus i el comerç ramader. Tot era fruit d'una societat bàsicament comunal, però ben aviat tot va topar amb les normes comunals. Els més implicats en el comerç forestal i ramader, les famílies que havien aconseguit acumular una major extensió de terres, vo-

15. Tanmateix aquest objectiu, pel que fa als prats privilegiats, no sembla pas el prioritari. En canvi sí que ho era en els arrendaments de boscos i en la venda de terrenys del Comú («germs»). Sobre l'endeutament com a causa de la venda de béns comunals: Arantza OTAEGUI ARIZMENDI, *Guerra y crisis de la hacienda local: la venta de bienes comunales y de propios en Guipúzcoa, 1764-1814*, [San Sebastián]: Gipuzkoako Foru Aldundia = Diputación Foral de Gipuzkoa, DL 1991.

16. M. Àngels SANLLEHY I SABI, «L'afillament a les comunitats araneses», *L'Avenç* (1988), núm. 115, pàgs. 35-36.

17. «Item capitulam que la junta, consell ni vila no pugan fer ni pribiletgiar, ni fer noble ningun prat, ni terra de ningun particular de dita vila, mes dels que bui en dia son fets y tenen sos privilegis, pena de penyores», AMV, LVV («Llibre de la Vila de Vilach»), f. 176, cap. 46 (1738).

lien defugir la reglamentació comunal, ja que la sentien com una servitud i aspiraven a un aprofitament privatiu tot l'any.

La concessió de prats privilegiats es restringí a finals del segle XVIII, això limità les expectatives d'alguns propietaris que optaren per acudir al favor reial. Es féu palès un moviment de diferenciació en el si de la comunitat.¹⁸ Els propietaris més importants de cada lloc (no podem parlar de grans propietaris en l'economia aranesa) formaven un grup minoritari dins el *conselh*. En el moment en què els mecanismes de l'organització local es revelaren contraris a llurs aspiracions, aquest grup traslladà les demandes a un àmbit superior,¹⁹ des d'on per altra banda ja s'estava generant legislació sobre el tema.²⁰

El representant dels propietaris aranesos fou Esteve de Cal, un important propietari de Betren.²¹ Ell adreçà en nom de la resta del

18. Retrobem novament la dialèctica comunal/privat i la seva conseqüència, l'enfrontament entre membres d'una mateixa comunitat. Maurice BORDES, «Les communautés villageoises des provinces méridionales à l'époque moderne», a *Les communautés villageoises en Europe occidentale du moyen âge aux temps modernes*, Auch: Centre Culturel de l'Abbaye de Flaran, 1984, pàgs. 149-150. Henri LEFEBVRE, *La Vallée de Campan*, Paris, Presses Universitaires de France, 1990, 2a. ed., pàgs. 94-95. Peter SAHLINS, *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya*, s. XVII-XIX (Vic: Eumo, 1993), pàgs. 152-161. Montserrat CARBONELL I ESTELLER, «Els comunals i la societat pagesa: un exemple de l'Alt Urgell (finals s. XVIII-principis s. XIX)», *Recerques*, 13 (1983), pàgs. 123-132. Ramon PLANES I ALBETS, «La comunitat pagesa: aglevament i diferenciació social (s. XVI-XVIII)», *L'Avenç* (1988), núm. 115, pàgs. 24-30.

19. Josep BRINGUÉ I PORTELLA, «Breus reflexions sobre els béns comunals a la Catalunya moderna», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat, 1984, v. I, pàgs. 165-175. Elisa BADOSA I COLL, «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)», *Revista de Historia Económica*, II (1984), núm. 3, pàgs. 149-161.

20. Com diu Pierre Vilar referint-se a la reial cèdula de 1779: «La doctrina reial en matèria de closa ha estat fixada relativament aviat, però ha degut topar contra una llarga resistència de les habituds populars», Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona: Edicions 62, 1986, v. III, pàgs. 245-253 (cita pàgs. 246-247). També sobre disposicions legals: Guillem M. de BROCA, *op. cit.*, v. II, pàgs. 127-136. Manuel CUADRADO IGLESIAS, *op. cit.*, pàgs. 121-131. A França la disposició de 1769 inicià el procés de canvi. Marc BLOCH, «L'individualisme...», pàgs. 329-383. Geneviève GAVIGNAUD, «L'organisation...», pàgs. 207-208.

21. El 1759, Esteve Rimon de Cal era propietari de més de 30 jornals de prat —la mitjana a la Val d'Aran se situava en uns 2,5 jornals— de diversos camps, de 17 ovelles i d'11 vaques, a més de la casa i borda corresponents, ACA, RA, Plets Civils, 6.893, (1760-1772).

grup, un total de cent vint-i-tres propietaris, totes les peticions dirigides al monarca. L'any 1781 es presentà un memorial al Consell de Castella.²² Es demanava la facultat de tancar les terres per poder aconseguir tres collites d'herba, amb la qual cosa milloraria l'economia dels peticionaris i per tant l'economia aranesa en general. Era una justificació típicament «liberal»: la suma de beneficis particulars portaria el benefici comú.

El memorial feia una interpretació esbiaixada de la Querimònia (1313), en la qual es reconeixien els aprofitaments comunals i no pas els privats, com volien fer entendre De Cal i companyia. S'acusava els còsols de manipular el *conselh* i d'imposar normes en benefici propi i en contra del bé comú. Es feia una valoració desmesurada dels inconvenients del sistema vigent i dels avantatges del canvi que, segons ells, permetria fer tres collites d'herba i augmentar considerablement el nombre de caps de bestiar. En realitat només augmentarien els ramats dels privilegiats; en canvi, aquells que disposaven de poques terres fins haurien de reduir-los, ja que disminuiria la superfície de pastura que podien aprofitar. Finalment, qualificaven de costum recent la introducció de bestiar en camps i prats d'altri, segons ells les terres comunals eren més que suficients com ho demostraven els arrendaments a forasters. L'explicació obviava un punt essencial, les pastures comunals situades a l'alta muntanya no eren aprofitables fora de l'època estiuenca. A la tardor i a l'hivern la pastura a zones de mitja i baixa muntanya era imprescindible, i en aquesta alçada la majoria de terres eren de propietat particular, d'aquí venia el conflicte.

La divisió fou radical. La personalitat dels signants del memorial ens permet identificar el grup i la seva distribució territorial. Eren cent vint-i-tres propietaris que representaven un 10,9% dels veïns de la Val d'Aran.²³ Aquestes dades, però, cal matisar-les. Si observem la

22. ACA, RA, Reg. 580, f. 234v-244 (14-III-1782 —memorial de 4-VIII-1781).

23. Elisa Badosa afirma que eren un 21% dels propietaris aranesos; basa el seu càlcul en la xifra de 574 «labradors» del Cens de Floridablanca (1787), Elisa BADOSA COLL, *op. cit.*, pàg. 157. El nostre càlcul es basa en el nombre de veïns, 1.127, ja que tenir propietats era condició imprescindible per a ésser veí; M. Àngels SANLLEHY I SABI, «L'afillament...», pàg. 33. Sobre les dades demogràfiques: M. Àngels SANLLEHY I SABI, «Era Val d'Aran», Universitat de Barcelona, febrer, 1981, v. I, pàgs. 27-56, v. II, pàgs. 242-262, o la comunicació M. Àngels SANLLEHY I SABI, «La població aranesa en els segles XVIII i XIX», a XIX [i.e. XXIX] *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*: Sitges, 27-28 d'octubre 1984, Sitges, Grup d'Estudis Sitgetans, 1985, v. I, pàgs. 155-163 (amb força errades tipogràfiques i de composició).

seva distribució per terçons,²⁴ veurem com tres són molt lluny de la mitjana, Pujòlo (6,8%), Vielha (6,2%) i Quate Lòcs (3,9%), dos hi són propers, Marcatosa (13,2%) i Lairissa (12,1%), i només un es destaca enormement: Arties e Garòs (46,5%).²⁵

Els signants formaven un grup coherent on s'ajuntaven les famílies araneses que destacaren per la seva capacitat financera o pels càrrecs que havien detingut: J. de la Moga (batlles de Pujòlo), J. G. de Miguel (batlles de Marcatosa, notaris i metges a Vilac), F. Aunòs (de casa Joan Chiquet, batlles i *conselhers* de Lairissa i importants comerciants de mules a principis del segle XIX), F. Subirà (de ço deth Senhor d'Arròs, comerciants de mules i arrendataris de boscos també a principis del segle XIX), F. Aner d'Esteve (síndic de la Val d'Aran i probablement germà del diputat a les corts de Cadis Felip Aner d'Esteve), J. Cao de Benós (oncle del baró de Les), Oliverio Cao de Benós, baró de Les (major hisendat del poble amb 16 jornals de prat i receptor del delme com a senyor de Les).

El percentatge de veïns favorables al memorial fou molt més baix en els pobles més importants demogràficament (Vielha, Bossòst i Vilamòs) que no pas en els més petits (Garòs, Escunhau o Casarilh). En aquesta desproporció segurament hi jugaren factors com la migradesa de disponibilitat de terres, que feia valorar positivament la permanència dels usos comunals. Finalment, cal destacar que hi hagué sis pobles on només un propietari signà el memorial (Unha, Betren, Gausac, Arres, Arròs i Les) i no fou pas casualitat que fossin els pobles dels propietaris més destacats (J. de la Moga, E. de Cal, F. Subirà i O. Cao). És ben evident que darrere tot l'afer hi havia un clar enfrontament entre un grup molt minoritari de veïns, a vegades un únic veí, i la resta de la comunitat. Era un conflicte d'interessos on intervenien dues maneres d'entendre l'estructura social agrària. Dues opcions s'enfrontaven. El grup de més capacitat econòmica volia aconseguir un perfeccionament de la propietat, no necessitava disposar eventualment de les terres d'altri, posseïa prats més grans i millor situats, tenia una superfície superior a la resta de veïns, tenia

24. Entitats supralocals que representen l'estadi entre la comunitat de vall i la comunitat local —resten encara en l'actualitat mostres de propietat compartida entre pobles d'un mateix terçó. A finals del segle XVIII, els *conselhs* de terçó eren el nexa institucional entre els *conselhs* de les universitats i el Conselh Generau dera Val d'Aran.

25. Aquest percentatge és deformat pel cas de Garòs, poble d'uns divuit veïns, on consta que hi hagué trenta-tres signants.

capacitat financera per obtenir privilegis dels *consells* o de la corona. L'altre grup era format pel gruix de veïns que defensaven la permanència dels usos comunals, uns usos gestionats activament pels respectius consells com fins aleshores. La migradesa de la seva superfície particular els feia dependre dels aprofitaments en terra aliena.

El 16 de febrer de 1789 s'aprovava la petició del 1781 en una reial provisió: «Por la que concedemos el acotamiento o vedamiento de los prados inmediatos a las poblaciones del Valle de Aran a favor de sus respectivos dueños, que antes han acostumbrado vedarlos para la primera cosecha, los cuales podran de esta hora en adelante usar de sus tierras de pan llevar, prados y pastos privativamente en todas las estaciones del año, no solo sembrandolas y regandolas siempre que les acomode, como hasta aqui lo han executado, sino tambien recogiendo cuantos frutos produzcan, con inclusion de las yerbas renacientes, ya sean segundas o terceras y excluyendo de su aprovechamiento a los capitulares de los pueblos y demas convecinos, todo lo cual mandamos se entienda con los prados, tierras y huertos de dominio particular cercadas o que cercaren sus dueños...».²⁶ El mes de setembre fou comunicada al jutge J. de Miguel Capdet, assessor del governador, i feta pública a tots els pobles entre el dia 4 i 7 del mateix mes. Immediatament començava el tancament de terres.²⁷

La reacció fou immediata. El 1790 els consells de quinze universitats —que agrupaven cinc-cents nou veïns, un 45% de la població—²⁸ presentaren un memorial per demanar la derogació de la reial provisió de 1789, fent èmfasi en algunes característiques de la Val d'Aran, geogràfiques (orografia abrupta, clima dur), econòmiques (agricultura deficitària, preeminència de la ramaderia i pobre-

26. ACA, RA, Reg. 1.187, f. 117 (16-II-1789).

27. ACA, RA, Reg. 1.008, f. 406-420 (29-VI-1791).

28. Eren pobles del terçó de Pujòlo —Salardú, Tredòs, Unha i Gessa—, de Vielha —Vielha, Gausac, Casau, Escunhau, Casarilh i Betren— i de Marcatosa —Vilac, Montcorbau, Betlan, Arròs e Vila i Aubert—. No es pronunciaven, però, els consells dels pobles del terçó d'Arties e Garòs, de Lairissa —Vilamòs, Arres, Es Bòrdes, Begós, Begós i Arró— i de Quate Lòcs —Bossòst, Les, Canejan i Bausen— i tampoc els de Bagergue (Pujòlo) i Mont (Marcatosa). Sigui per malfança, sigui per defugir les despeses, sigui per por a represàlies (potser el cas de Les, jurisdicció del baró del mateix nom), un total de sis-cents divuit veïns no prengueren part activa en les demandes al rei. No tenim clares encara les raons d'aquest silenci.

sa de la població) i històriques (fidelitat a la corona). El recurs prenia com a justificació jurídica el text legal de la Querimònia (1313). Afirmava que moltes signatures del memorial de 1781 havien estat obtingudes per la força,²⁹ per aquest motiu desautoritzava el memorial de Cal i companyia i demanava la derogació de la reial provisió per ser molt negativa per a l'agricultura i ramaderia.³⁰

Tenim constància de la vigència de la provisió reial de 1789 almenys fins a 1798.³¹ L'afer continuà provocant tensions en els òrgans de govern de la Val d'Aran, dels terçons i dels pobles i fins i tot degenerà en una oberta conflictivitat en el si d'algunes comunitats.

EL CANVI SANCIONAT PEL CONSELH GENERAU

El 1796, quinze anys després del primer memorial, el Conselh Generau decidí intervenir en l'afer per cercar un consens entre tots els terçons. El Conselh Generau s'erigia en àrbitre impulsat per la forta tensió social generada en aquells moments, que amenaçava de depassar fins i tot l'autoritat dels *conselhs* de les universitats. A més, hi havia un interès del Conselh Generau de participar com a sancionador del procés de canvi estructural que s'estava produint.

La primera proposta del Conselh Generau fou allargar l'ús privatiu dels prats fins després de recollida la segona herba, és a dir, fins a finals de setembre, dia de Sant Miquel (29-IX) com en els «vedats», en comptes de l'ús habitual que era obrir-los a finals de juny, un cop recollida la primera herba. La consulta als terçons, feta el

29. «(...) la temeraria animosidad y dolosos medios con que se versaron para ofuscar a los labradores menos cautos (...) hasta llegar a el extremo de convidarles a comer y beber en sus casas para mas bien alucinarlos y obligarlos a firmar el poder con que se presentaron y de exigirles sumas considerables baxo el pretexto de subvenir a los gastos de diligencias...», ACA, RA, Reg. 1008, f. 411v-412 (20-VI-1791).

30. «(...) se miraria aquel pais en poco tiempo desierto y despoblado por faltar a los naturales la cria de ganados como unico aliciente de su subsistencia...», *ibidem* f. 412v.

31. No hem trobat constància documental de la derogació, però en qualsevol cas —com veurem tot seguit— l'actuació del Conselh Generau va incidir en les terres no privilegiades. Al mateix temps, la reial provisió continuava essent efectiva en les parcel·les d'aquells que feren la petició al rei.

mes de novembre de 1796, fou diversa, Arties e Garòs i Larissa, a més de dos membres del *conselh* de Marcatosa,³² defensaven el manteniment de l'obertura a finals de juny. Els terçons de Pujòlo, Marcatosa i Quate Lòcs estaven d'acord que s'allargués fins després de la segona collita. Algunes respostes foren ambigües. El terçó de Marcatosa proposà allargar el tancament fins al dia de Sant Bertran (16-X). El Conselh Generau dera Val d'Aran féu una nova consulta el mes de març de 1797. Aquesta vegada les respostes foren molt més explícites: Pujòlo (15-V/16-X), Arties e Garòs (25-III/24-VI),³³ Marcatosa i Lairissa (8-III/16-X), Castièro i Quate Lòcs (25-III/29-IX). Observem com Lairissa canvià de parer i la seva proposta allargà considerablement el període previst en la primera resposta; en canvi, Arties e Garòs continuà recolzant l'opció triada des d'un principi.

Malgrat divergències locals, la majoria de la població aspirava a l'ús privatiu de les segones herbes —amb aquesta intencionalitat s'emmarquen les peticions dels *conselhs* de terçó. Això significava una autodefensa contra els propietaris de prats privilegiats —pel *conselh* o pel rei—, que tenien ús privatiu de llurs terres dotze mesos l'any i de les alienes nou mesos (de juny a març). Els veïns que no gaudien de tals privilegis només podien fer un ús exclusiu en terres pròpies de tres mesos (de març a juny), tot restant exclosos d'exercir aprofitaments recíprocs en terres privilegiades. La contraposició fonamental era entre aquests dos grups. Els primers volien conservar llurs usos privatis, els segons volien allargar l'ús privat fins després del redall (collita de la segona herba). La intervenció del Conselh Generau fou decisiva per a sancionar l'opció del segon grup. Es féu un ajustament que afeblia els usos comunals, però no pas a gust de tothom. Això significava una decisió institucional de la comunitat sencera, impulsada per la mutació econòmica interna i externa i esperonada per la pressió radical del grup de veïns que demanava la privatització total. Aquest grup, no obstant, hagué d'acceptar un

32. F. Aner d'Esteve —un dels signants del memorial que demanava el privilegi reial— i A. Aner no pogueren manipular la decisió del *conselh*, i per tant feren constar en acta la seva dissidència.

33. La diferència d'opcions tenia poc a veure amb condicionaments geogràfics o climàtics, així els dos terçons de la part més alta de la vall, Pujòlo i Arties e Garòs, donaren respostes completament contradictòries. Més aviat hem de relacionar-ho amb l'organització dominant dels aprofitaments, amb la quantitat de prats privilegiats des d'antic i amb el nombre de propietaris privilegiats per la reial provisió.

ajustament que limitava les seves aspiracions. L'acord del Conselh Generau fou, doncs, una mena de pacte social per a desactivar la conflictivitat. Les tendències més radicals, però, restaren desateses: ni el manteniment dels usos vigents, ni els privilegis limitats a uns determinats veïns no foren aprovats.

REVOLUCIÓ FRANCESA I USOS COMUNALS: EL CAS DEL PRAT DE L'ARTIGA DE LES

Les, l'única baronia de la Vall, ofereix un cas de resistència la generalitat o singularitat de la qual no estem en condicions de verificar. És un testimoni de l'aplicació pràctica del privilegi reial de 1789 a nivell local. Aquest cas ens il·lustra sobre la lluita d'interessos a finals del segle XVIII, moment en què esclatà l'oposició de la comunitat contra un veí que volia privatitzar unes terres fins llavors gaudiades comunitàriament.

P. J. Forcada, veí de Les i cònsol del poble entre 1786 i 1787, era propietari del prat de l'Artiga, probablement guanyat recentment al bosc, i segons Forcada privilegiat per la reial provisió de 1789.³⁴ La resta de veïns feien cas omís a tal pretensió i les picabaralles eren contínues. Durant la tardor de 1793, la situació es féu més violenta i requerí la intervenció del jutge de pau.³⁵ Quan la Val d'Aran ja depenia de l'administració militar francesa, el general de brigada Sahuget, fent legal la pretensió dels veïns sobre el prat de l'Artiga, ordenà l'obertura indiscriminada de tots els prats: «Se manda a la municipalidad de Lez de hacer abrir todos los prados privilegiados de la comunidad de Lez, sean viejos o nuevos, y que el ganado de la villa sea introducido en ellos de incontinente por haver rompido el de Pedro Juan Forcada que lo tenia por privilegiado desde 4 años, los privilegios deviendo guardarse o por cada uno o por ninguno...»³⁶

34. El baró fou l'únic habitant de Les que signà el memorial i, per tant, ell, l'únic privilegiat per la concessió reial; desconeixem el motiu per què Forcada reivindicava també el privilegi.

35. «Se manda a la municipalidad de Les en pena de 25 ll. no molesten ni perturben al bajo instante ni con personas ni ganados en la propiedad llamada prado de la Artiga, propio de dicho instante hasta tanto que sea vervalmente declarado», APL (Arxiu Parroquial de Les), PP (Pei Parent), caixa 2, tancaments, núm. 1 (14-X-1793).

36. *Ibidem*, núm. 2 (2-XI-1793).

Però les terres excloses dels usos comunals no eren pas uniformes i els veïns en tenien una percepció ben diferenciada. Unes eren les terres excloses del circuit comunal per decisió comunitària, com a eina d'autoregulació, les altres eren terres que des dels poders centrals s'havien privilegiat; conscient d'això, Sahuguet rectificà el seu primer manament.³⁷ Malgrat que tres dies més tard la votació dels veïns fos més radical: «conbocado y congregado todo el pueblo por orden del Excelentissimo Sr. General de Brigada Sahuguet a fin de declarar yndividualmente si quieren conceder o no los privilegios que algunos particulares de dcha villa tienen segun dicen desde muchos años aca, como assimismo los que otros sean privilegiados en virtud de una Cedula Real, y habiendo resibido el parecer de ca un ante mi ... ha resultado que sobre 66 botantes, 53 no quieren conceder priblegio alguno y 12 botantes son de parecer de que tan solamente hayan privilegios los que traieran instramento principal y uno botante es de parecer de que se obserben dichos privilegios en lo husado y acostumbrado asta oy, exclohidos de dicho ajuntamiento todos los ynteresados, año 2º de la republica Francesa ... Mera».³⁸

Aquesta actitud del poble de Les és coherent amb la posició contrària a la privatització mantinguda des de 1781, quan només un dels seus habitants —el baró— signà el memorial que demanava el privilegi reial per tancar les terres. El parer de la majoria no dissuadí P. J. Forcada de continuar aferrant-se al privilegi.³⁹ L'any 1795, l'administració borbònica tornava a regir a la Val d'Aran i les autoritats reconeixien de nou el privilegi reial. Tot i això els veïns, ignorant-lo, continuaven introduint bestiar en unes terres que la comunitat no havia pas privilegiat.⁴⁰ A la tardor següent es repetí

37. «... y tocante a los privilegios antiguos esta question no puede ser la misma que la de los nuevos, la antiguedad les da una firmeza que sera observada... entonces los viejos privilegios, quiero decir los de treinta años arriba seran aceptados segun la antigua costumbre...», *ibidem*, núm. 3 (5-XI-1793).

38. *Ibidem*, núm. 4 (8-XI-1793).

39. El mes de setembre de 1794, Forcada i els seus oposaren resistència a les ordres de l'ajudant de Sahuguet i, davant l'amenaça d'una multa de 500 francs, es feren forts tot demanant una ordre per escrit: «... han respondido los dos que el general ia sabia de escribir, y que ellos no me querian creher sin orden del general...», APL, PP, caixa 1, D, núm. 6 (12-IX-1794).

40. «... con fuerza y biolencia han puesto siete machos y dos rosines en dicho prado, teniendo en el tres dalladores para dallar el redall...», APL, PP, caixa 2, tancaments, núm. 6 (9-IX-1795).

l'episodi. Dos anys després, els manaments de les autoritats continuaven essent desoïts i l'afer passà a mans de la justícia.⁴¹

Cal remarcar que en aquesta època ja era vigent l'acord del Conselh Generau dera Val d'Aran de 1797 pel qual es manava la privatització de les terres fins a la segona collita. L'actitud dels veïns de Les transgredia, doncs, tant la decisió del *conselh* del terçó de Quate Lòcs com la del Conselh Generau, a més dels manaments governatius i judicials. Segurament el fet que el prat de l'Artiga hagués esdevingut molt recentment propietat particular feia que la comunitat el sentís encara com a terreny propi, és a dir comunal. El conflicte sorgit a Les demostra que hi hagué un refús majoritari a la privatització absoluta de la propietat i a la pèrdua dels drets d'ús comunals, sobretot quan aquesta pèrdua era fixada per privilegi reial.

M. ÀNGELS SANLLEHY I SABI

41. *Ibidem*, núm. 8 (5-X-1796). Ordre comminatòria del jutge als cònsols i veïns de Les, *ibidem*, núm. 9 (11-IX-1798).

L'enfrontament polític a l'entorn de la privatització del patrimoni rústic municipal a Lleida al segle XVIII¹

EL PROBLEMA DEL PATRIMONI RÚSTIC MUNICIPAL A LLEIDA

La Carta Pobla de 1150 havia donat als lleidatans les terres no conreades del terme de Lleida, amb tots els cursos d'aigua, pastures i boscs que hi haguessin, en franc alou i lliures de tota prestació feudal, llevat del delme.²

Una regulació jurídica feudal de la propietat permetia d'alienar el domini útil d'una hisenda per la via de l'establiment. La persona establerta esdevenia la *quasipropietària* de la finca cedida per l'establidor, per bé que subjecta a les servituds del domini directe. Aquest traspàs de drets transformava l'establert en propietari de fet, atès que podia vendre i llegar en herència la finca que acabava d'adquirir a títol d'establiment, i havia de pagar els impostos reials i baronials que la gravessin, a més de disposar amb llibertat de la part de

1. Aquesta comunicació dona a conèixer part d'un treball realitzat amb el suport econòmic de la Generalitat de Catalunya (Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica, i Direcció General d'Universitats). La comunicació conté les sigles i abreviatures següents:

APL: Arxiu de la Paeria de Lleida.

BC: Biblioteca de Catalunya.

d.: diner.

f.: full.

Ibid.: al mateix lloc (vàlid només per a referències de documents).

l.: lliura.

m. s.: manuscrit.

R: Registre.

s.: sou.

2. Josep LLADONOSA PUJOL, *Història de Lleida*, Lleida, Dilagro, 1991, v. I, pàgs. 125-127.

les collites no obligada per censos, delmes i parts de fruits. Mentre pogués complir els compromisos previstos al contracte, l'establert disposaria perpètuament del domini útil.³ Si hom volgués privatitzar un patrimoni de titularitat pública, l'opció més lògica fóra la venda del domini útil, i així se'n preservaria la propietat en virtut del domini directe.

Encara que jurídicament fos possible d'alienar el domini útil de les terres del patrimoni municipal, una decisió en aquest sentit havia de topiar amb l'oposició dels partidaris de conservar els drets d'aprofitament col·lectiu sobre aquestes terres, perquè ningú no podia ignorar el traspàs de propietat de fet, per molt que la ficció del domini directe l'encobris. Un contracte de conreu de tipus feudal servia, en darrer terme, per a atemptar contra els drets d'ús comunitari sobre les terres del patrimoni municipal i, si s'assimila el domini del primer senyor feudal —el rei— al domini públic, per a crear una propietat privada de tipus burgès a partir d'un patrimoni públic.⁴ Per acabar-ho d'arrodonir, qui s'oposés a la venda del domini útil d'aquestes terres podia argumentar, d'acord amb la Carta Pobra, que el propietari d'elles era el comú dels ciutadans, i no pas la corporació municipal. La venda, vist així, hauria estat nul·la. Malgrat tot, el patrimoni rústic municipal lleidatà fou privatitzat diverses vegades. Se sap que hi hagué cessions en establiment de superfícies considerables els anys 1692, 1763 i 1789,⁵ i una altra de

3. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals. Les transformacions agràries del segle XVIII català. De l'impuls de les forces productives a la formació d'una burgesia nova*, Barcelona, Edicions 62, 1986 (3a. ed.), pàg. 561.

4. Eva SERRA PUIG, «Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, Centre d'Estudis Històrics Internacionals-Curial, núm. 7, 1983, pàgs. 127-138. Com fa notar Josep BRINGUER PORTELLA, «Breus reflexions sobre els béns comunals a la Catalunya moderna», *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona-Generalitat de Catalunya, 1984, v. I, pàgs. 165-175, totes les terres havien d'ésser portes obertes i sense marge, per tal que la comunitat pogués exercir una sèrie de drets col·lectius tradicionals. Les úniques excepcions permeses eren les pletes, les vinyes i els horts. L'intendent de Catalunya podia concedir permisos d'encerclament, però al segle XVIII s'encerclà poca terra.

5. Enric VICEDO RIUS, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del Set-cents. Producció, propietat i renda*, Barcelona, Crítica, 1991, pàgs. 68 i 253, calcula les superfícies de terres del Comú cedides a particulars: 1692, 673 jornals 5 porques, 1763, 1.272 jornals 9 porques, i 1789, 867 jornals 2 porques. Les dades de 1692 i 1763 in-

menor l'any 1746,⁶ sota la responsabilitat dels paers, primer, i més tard dels regidors de l'*Ayuntamiento*.

PRIVATITZACIÓ DEL PATRIMONI RÚSTIC MUNICIPAL I DEBAT POLÍTIC

Els regidors del Comú de Lleida distribuïren l'any 1746 uns lots de terres del patrimoni municipal. Alguns se'ls quedaren ells personalment, d'altres els cediren a persones de confiança. Les terres no eren completament buides. En alguns casos, calgué expulsar-ne els pagesos que ja les treballaven.⁷ Uns pagesos de Lleida, socis de la Confraria dels Llauradors, interposaren recurs al Consell de Cas-

diquen les terres del Comú en les quals hi havia particulars establerts. No poden sumar-se les xifres perquè les finques podrien ésser en part idèntiques. Els establiments de 1789 afecten finques noves. Xavier VIDAL, *Poder, política i societat a Lleida. Els anys de la Revolució Francesa*, Lleida, EGL, 1992, II, pàg. 540 (Memòria de Llicenciatura), eleva la superfície privatitzada el 1789 a 1.171 jornals. Un jornal de Lleida equival a una superfície de 4.357'98 metres quadrats, es compon de 12 porques, cadascuna de les quals fa 363'165 metres quadrats.

6. Segons dades del Comú, s'establiren 111 jornals entre 1716 i 1746, però aquesta xifra és inexacta. APL, R. 495, ff. 39A-40B, Lleida, 27 d'octubre de 1758. Informe de l'Escrivà del Comú de Lleida Mauricio Madriguera. Havia demanat l'informe l'oïdor de l'Audiència d'Aragó Joaquín Antonio Villaba, comissionat del Consell de Castella per executar la sentència de 20 de juliol de 1758. Cal pensar que el Comú de Lleida i el seu escrivà *oblidaren* l'existència d'un expedient de l'any 1746 en el qual constava amb més detall l'extensió de terres del patrimoni municipal que als anys 40 del segle XVIII ja era en mans de particulars, i que arribava a uns 1.750 jornals, dels quals 357 jornals foren ocupats entre 1741 i 1747. Aquesta darrera superfície de 357 jornals ha de regardar-se, atès que per a moltes més finques no consta la data en la qual foren usurpades, o se n'adquirí el domini útil amb llicència del Comú. *Ibid.*, Capsa del segle XVII núm. 20, Lleida, 1746-1747. *Cuenta de lo que deven pagar y han pagado los cultivantes de los Secanos del termino de Lerida por razon de las tierras que cada uno tiene asensadas, o acatastradas, como assí mesmo de labradas sin los sobre-dichos titulos, y sin algun permiso de la Ciudad, contraviniendo a los repetidos Bandos que en diferentes años se han publicado con penas de 10 ll y en particular contra el de 1742 de las quales se ha echo averiguacion por los cavalleros Regidores Don Antonio de Queraltó, y Don Francisco Mallada a esre fin comissionados con acuerdo de 18 mayo 1746, m. s.*

7. *Ibid.*, Capsa del segle XVIII núm. 50, Madrid, 20 de juliol de 1758. *Sentencia, dada por el Real, y supremo Consejo de Castilla, en Sala Primera de Gobierno, en el pleyto de delacion, instado por los Labradores de la Ciudad de Lerida, contra Regidores de la misma Ciudad, sense peu d'impremta, 1758, pàg. 2A.*

tella, i després d'alguns anys de reclamar debades, el 1754 reberen l'aval del bisbe de Lleida Gregorio Galindo, el qual es revelà com el factor decisiu per a girar el procés a favor de la Confraria.⁸

La sentència del Consell de Castella de 20 de juliol de 1758 decretà la reintegració d'aquelles terres al patrimoni de la ciutat i la restitució en llurs drets dels pagesos expulsos. Les terres cedides abans de 1746 havien de romandre a les mans dels qui les detentaven, a canvi d'un cens anyal d'un sou per jornal, i de capbrevar cada dotze anys, però es prohibia que en el futur s'alienessin terres del Comú a títol d'establiment. Per a la resta del patrimoni comunal, la sentència preveia el seu repartiment en règim d'arrendament als pagesos de Lleida que tinguessin com a mínim un parell de mules, fins a un màxim de 12 jornals per pagès, a un cens anyal d'un sou per jornal, i obligació de capbrevar cada dotze anys. Els nous contractes defugirien la paraula *establiment*, però l'*arrendament* estipulat en la pràctica ho era, ja que permetia als arrendataris de llegar les parcel·les als fills, i vendre-les a tercers. Un lot considerable del patrimoni rústic municipal acabava d'entrar dins el circuit de la *quasi-propietat*.⁹ Si la Confraria dels Llauradors negava que els béns rústics del Comú fossin propietat de la corporació municipal, ans n'afirmava la propietat col·lectiva del poble de Lleida, tenia una manera molt estranya de sostenir-la, ja que la cessió perpètua del domini útil en feia inviubles els drets d'ús comunitari. La Carta Pobla s'utilitzà com una arma per a desqualificar l'adversari, i al capdavall s'arribà al mateix resultat, si bé, cal admetre-ho, potser canviaren els destinataris finals dels béns comunals.

La noblesa no es resignà a la pèrdua del control sobre el patrimoni rústic municipal. Procope-François de Bassecourt, que fou governador de Lleida entre 1761 i 1765, encapçalà els esforços d'alguns grans propietaris de la comarca (ell era Baró de Maials) per emparar-se de les terres del Comú. Sota el pretext del progrés dels conreus, una *Acadèmia d'Agricultura* composta per nobles, clergues i d'altres propietaris administraria el patrimoni rústic municipal per desenvolupar-hi unitats d'explotació modernes i rendibles (es pensa-

8. Josep LLADONOSA PUJOL, *Història de Lleida*, Dilagro, Lleida, 1991, IV, pàgs. 632 i 662. L'accés a les terres del Comú era solament un aspecte del procés.

9. APL, Capsa del segle XVIII núm. 50, Madrid, 20 de juliol de 1758. *Sentencia...*, pàg. 2B.

va en conreus de vinya i olivera i experiments amb nous tipus d'arada). La Confraria dels Llauradors s'hi oposà, atès que aquelles terres, en virtut de la sentència de 1758, havien estat arrendades als pagesos de Lleida. L'Audiència de Catalunya acabà per informar negativament de les propostes de l'*Acadèmia*.¹⁰

La distribució de les terres del Comú prevista a la sentència de 1758 trigà a consolidar-se. La *Concòrdia de general pacificació*, signada el 1772 per regularitzar el que s'havia fet des d'uns anys enre-re, donà garanties als ciutadans que haguessin rebut en el passat terres del Comú. Les terres alienades del patrimoni municipal, ja fos amb contracte formal o per usurpació de qui les ocupava, no haurien d'ésser retornades. Es confirmava l'obligació de capbrevar cada dotze anys, i de pagar un cens anyal d'un sou per jornal.¹¹ En teoria,

10. VILAR, 1986, pàgs. 201-202. LLADONOSA PUJOL, 1991b, pàgs. 636-639. Manuel LLADONOSA VALL-LLEBRERA, *Carlismo y liberalismo. Lleida, 1833-1840*, Lleida, EGL, 1989 (Memòria de Càtedra), pàgs. 203-204. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya, 1760-1840. Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1973, pàgs. 160-162, enumera les raons per les quals l'Audiència informà negativament de les propostes de l'*Acadèmia*. A causa de la guerra, l'horta de la ciutat encara no s'havia recuperat del tot, per tant era lògic que hi hagués terra de secà erma. El governador i els seus socis podien començar els experiments a llurs terres, si de debò volien el progrés de l'agricultura. La petició de poder llegar en herència les «finques experimentals» acabà d'inclinar l'ànim de l'Audiència contra ells. En un llibre d'encàrrec, Josep LLADONOSA PUJOL, *El Barón de Mayals y la ciudad de Lérida*, Lleida, Tipografia Selecta, 1971, pàgs. 37-47, exculpa el governador.

11. BC-Reserva, Manuscrit núm. 1.174, ff. 50-75, Lleida, 11 de febrer de 1772. «Lleyda. Copia de la Concordia de General Pacificacion», m. s. Còpia feta per l'Escrivà de Lleida Francesc Miró. La *Concòrdia*, signada pels vocals de la Junta de Sequiatge, per representants del Comú, el capítol catedralici, les comunitats parroquials, els Gremis, la Confraria dels Llauradors, associacions pies i també per alguns particulars, estableix que els ingressos obtinguts per l'arrendament de les terres del Comú serveixin per a pagar deutes contrets pel poble de Lleida amb alguns particulars que avançaren diners (3.000 l.) per contractar substituïts per a les quintes, així com per a eixugar els deutes de la Confraria dels Llauradors (9.395 l.) originats pel plet contra els regidors que acabà amb la sentència de 1758. Una comissió ha d'ocupar-se d'administrar els diners, i es preveu que sigui composta per un regidor, un majoral de la Confraria dels Llauradors, un delegat dels Gremis, i un delegat dels creditors censalistes. Són molts diners, i dubto que les terres del patrimoni municipal donessin prou, si els censos d'arrendament havien de lluir els censals que gravaven les arque del Comú i de la Confraria. La *Concòrdia* entrà al registre d'hipoteques el 15 de febrer de 1772 i el Consell de Castella l'aprovà el 27 de maig del mateix any.

tot s'havia arranjat, però ningú no podia garantir que s'haguessin acabat les usurpacions de terres del Comú, o que els regidors no opressin per establir gent en elles com en el passat.

En efecte, l'any 1789 el Comú de Lleida va fer una capbreuació de terres del patrimoni municipal sobre les quals ja no tenia el domini útil, per causa, segons es digué, de les usurpacions dels particulars. El patrimoni rústic municipal era insegur,¹² i ja l'any 1786 el Comú es proposà de fer una capbreuació:¹³

«A fin de conservar los derechos del Comun, y adelantarlos en lo posible con la equidad que dicte la prudencia atendiendo à que muchos Vecinos que poseen sotos, y secanos de V. S. se han apropiado porciones considerables, de las que si se ideara despojarles, restituiendolas à los Propios, se seguiria una infinidad de Pleytos, y recursos; parece podria acordarse que llamando à los Cultivadores à confesarlos y cabrearlos ante el Cavallero Regidor Comisionado de V. S. se les concedieran las porciones ocupadas mediante carta precaria ante el Escrivàno infraescrito, cargandoles un sueldo emphiteotico por jornal, y la entrada que acordare V. S. dando comision à D. Jayme de Gomar, para formar la correspondiente Representacion al Sr. Intendente, y demas que se le ofresca.»

El Comú demanà autorització al Consell de Castella per alienar el domini útil d'aquelles parcel·les, requisit necessari perquè aquest seria el resultat de la capbreuació.¹⁴ El particular que confessés l'ocupació il·legal d'alguna finca pagaria una entrada per ella, variable

12. Les denúncies per usurpacions de terres del Comú sovintegen. El procediment més habitual consistia a ampliar un camp propi i conreat dins una finca limítrofe del patrimoni municipal. VIDAL, 1992, v. II n., pàgs. 514-524. L'autoritat municipal era igualment responsable d'aquesta inseguretat, ja que no guardava còpies autèntiques dels contractes d'arrendament de les terres del Comú. APL, R. 509, ff. 68A-69A, Lleida, 3 d'agost de 1787. Actes del Comú. Ni sabia amb certesa si tenia el domini útil de totes les terres per les quals pagava Cadastre Reial. *Ibid.*, R. 511, ff. 19A-19B, Lleida, 23 de març de 1789. Actes del Comú.

13. *Ibid.*, R. 508, ff. 49A-49B, Lleida, 18 d'agost de 1786. Actes del Comú. Noteu el mòbil fiscal pel qual es capbreua.

14. L'intendent de Catalunya Manuel de Terán rebé la sol·licitud d'iniciar la capbreuació pocs dies més tard. *Ibid.*, ff. 51 B-52A, Lleida, 4 de setembre de 1786. Actes del Comú. L'any 1787, l'expedient de capbreuació dels béns rústics del Comú de Lleida es veia a l'Escribania de Govern dels Regnes de la Corona d'Aragó, de la Comptadoria General de Propis i Arbitris del Reialme, *Ibid.*, R. 509, ff. 40B-41B, Lleida, 15 de juny de 1787. Actes del Comú. Dos anys llargs després de començar els tràmits, arribà el «Real Despacho» del Consell de Castella, amb data de Madrid, a 13 de novembre de

segons la qualitat de la terra.¹⁵ Admetria el domini directe del Comú sobre la finca de la qual acabava d'adquirir el domini útil, pagaria un cens anyal d'un sou per jornal i capbrevaria cada dotze anys. No podria construir edificis ni encerclar a les terres del Comú que de fet posseïa, per tal com no en tenia el domini directe, sinó únicament l'útil, amb capacitat de vendre-les i llegar-les, sempre que n'atorgués les escriptures davant l'escrivà del Comú. La sentència de 1758 prohibia expressament les cessions de patrimoni rústic municipal a títol d'establiment, i la capbrevació de 1789 *només* atorgà arrendaments en *carta precaria* (condicionats al pagament de l'entrada). Però sota la ficció d'afermar el domini directe per obtenir rendibilitat econòmica a unes terres perdudes de fet, tota l'estructura del contracte correspon a un establiment, per molt que —per no acabar-ho de fer evident?— no es prevegi lluïsmes, el qual, malgrat tot, sempre pot ésser recuperat amb els drets d'escrivania.¹⁶ Si encara hi ha algun dubte, les Actes del Comú qualifiquen expressament el cens d'*emfitèutic*.¹⁷

1788, i ordres per a l'alcalde Major de Lleida Antonio Mesía de fer una perquisició sobre els robatoris de terres del Comú. Caldria capbrevar per obligar els detentors a admetre el domini directe del Comú, i Mesía nomenà perquè l'ajudessin els regidors Jaume de Gomar i Francesc Casanoves, i els diputats Pere Niubó i Pere Argensó. *Ibid.*, R. 510, ff. 101B-103B, Lleida, 21 de novembre de 1788. Actes del Comú. El Regidor Anastasi d'Àger suplí les absències del seu col·lega Jaume de Gomar. *Ibid.*, R. 511, ff. 82A-83B, Lleida, 20 de novembre de 1789. Actes del Comú. La Junta de Capbrevació, composta per l'alcalde major de Lleida Antonio Mesía, de president, amb els regidors De Gomar i Casanoves, els diputats Niubó i Argensó, i el síndic procurador general Antoni Mascaró, de vocals, i l'escrivà del Comú Antoni Sant-Martí, de secretari, es reuní entre el 24 de novembre de 1788 i l'1 de desembre de 1789. *Ibid.*, Capsa del segle XVIII, núm. 44, Lleida, 1788-1789. Actes de la Junta de Capbrevació, m. s.

15. *Ibid.*, R. 510, f. 109A, Lleida, 1 de desembre de 1788. Actes del Comú. L'entrada prevista era: 1 l. 10 s. per al jornal de la primera qualitat, 1 l. 2 s. per al jornal de segona, i 14 s. per al jornal de tercera.

16. *Ibid.*, Capsa del segle XVIII, núm. 45, Lleida, 1789. 1789. *Cartas precarias*, m. s. i imprès sense peu d'impremta. Conté les confessions de terres del Comú ocupades il·legalment i els contractes d'arrendament atorgats per la Junta de Capbrevació. Una part del lligall és manuscrita, i l'altra, impresa. Les clàusules citades consten als contractes d'arrendament de les firques que els particulars declaren posseir sense títol de propietat. L'escrivà del Comú pot cobrar taxes fins a un màxim d'1 l. per finca. La quantia de les altres taxes (cost del paper timbrat, més dietes dels visors i de la Junta de Capbrevació) només s'especifica per a uns pocs casos. La finca adquirida no podia ésser venuda a títol de mà morta.

17. *Ibid.*, R. 508, ff. 49A-49B, Lleida, 18 d'agost de 1786. Actes de Comú.

La Confraria veié clarament que els regidors es disposaven a fer una nova cessió de patrimoni rústic municipal en establiment i s'hi oposà.¹⁸ Els regidors, defensors de la legalitat de la llur decisió, optaren per continuar els tràmits de la capbreuació.¹⁹

La posició de la Confraria parteix d'una contradicció. Nega l'autoritat del Comú per a cedir el patrimoni municipal a títol d'establiment, la sentència de 1758 ho prohibeix, i fer-ho representaria una privatització d'un bé d'ús col·lectiu:²⁰

«Estas adquisiciones particulares, siempre se han considerado contrarias al derecho de los vecinos que por antiguos Privilegios y Donaciones Reales, tienen derecho à aprovecharse y utilizarse de las tierras referidas: Y si bien es verdad que antiguamente à fines del siglo pasado se hicieron varios establecimientos por el consejo de los Paheres, y mas modernamente por concesion a algunos concejales, se repartieron algunas de dichas tierras; pero tambien los es que este abuso, ò exceso fue corregido por el Real Auto del Supremo Consejo de veinte de Julio de mil setecientos cinquenta y ocho Dado en la Causa de Delacion que se siguió por los Mayorales de la cofradia contra los Regidores; en tal qual se mandó à estos nuevos colonos dimitir las tierras de Sotos, y de Secanos que posehian por concesion, ò por contemplacion de los Regidores, y que fuesen dichas tierras incorporadas con las demas del comun que se declararon ser de comun aprovechamiento.»

En canvi, admet el dret del Comú d'arrendar les terres del patrimoni municipal amb unes clàusules que transformen l'*arrendament* en *establiment* i privatitzen igualment les mateixes terres. De 1772 a 1789 havien passat més de dotze anys, i ja tocava capbreuar. Oposar-

18. *Ibid.*, R. 510, ff. 107B-108B, Lleida, 1 de desembre de 1788. Memorial de la Confraria dels Llauradors. És signat pels dirigents; Miquel Pleian, Antoni Vilador, Manuel Torres, Josep Roda, Pere Vila-seca, Mateu Rubio i Salvador Martí. A més, hi figuren els noms dels pagesos: Pere Agustí Alandí [Alandir], Anastasi Argelaga, Mateu Argelaga, Tomàs Ariso [Eriçó], Pere Ascabe, Josep Balis, Josep Bertran, Josep Bonet, Macià Bonet, Llorenç Bordes, Josep Comes, Francesc Constantí, Joan Corrià, Antoni Ferrer, Ramon Garcia, Josep Ges, Francesc Giralt, Jaume Lamarca, Ramon Malpàs, Francesc Marquès, Josep Anton Mir, Josep Montanya, Francesc Mostany, Adjutori Noguera, Silvestre Petanàs, Josep Poll (Poyo?), Josep Queral, Joan Baptista Riber, Josep Roig, Josep Roiger, Baptista Saceda, i Joan Vidal.

19. *Ibid.*, ff. 106B i 109A-109B, Lleida, 1 de desembre de 1788. Actes del Comú.

20. *Ibid.*, f. 107B, Lleida, 1 de desembre de 1788. Memorial de la Confraria dels Llauradors.

se a la capbrevació per desacords en la fórmula contractual que havia de legalitzar l'espòli del patrimoni municipal significava perllongar la impunitat dels usurpadors. Potser els llauradors temien d'ésser expulsats de les terres que havien ocupat, com havia passat el 1746, o no els feia gràcia de pagar una entrada. La relativa facilitat amb la qual tot s'oblidà voldria dir que al capdavant els confreres llauradors donaren per bones les seguretats ofertes.

En qualsevol cas, la Confraria acusà els regidors de violar la sentència de 1758 i de tòrcer la voluntat del Consell de Castella amb artificis d'advocats. Arribà a convèncer el diputat Pere Niubò, confrere llaurador, perquè sostingués les seves tesis a les sessions del Comú. Hom confiava en una nova sentència del Consell de Castella, la qual desautoritzaria per segon cop els regidors, i obligaria a un altre repartiment dels béns del Comú entre les famílies pageses industrioses (exclosos els jornalers i els pagesos més pobres).²¹ Finalment, la capbrevació es va fer, puix que aquest cop els regidors tenien el suport del Consell de Castella,²² i no valgué el requeriment que la Confraria presentà perquè la capbrevació fos suspesa.²³

Les confessions dels particulars es feren a bon ritme els primers mesos de l'any 1789. Passada la primavera, la freqüència de les declaracions minvà. Sembla com si la Confraria dels Llauradors hagués fet un simulacre de boicot.²⁴ El confrere llaurador i diputat Pere Niubò dimití el càrrec que ocupava a la Junta de Capbrevació. En examinar el cas detalladament a la llum dels recursos presentats, Niubò entengué que el Comú no tenia el domini directe sobre el patrimoni rústic municipal, per ésser aquest patrimoni un bé d'ús

21. *Ibid.*, ff. 107B-108B, Lleida, 1 de desembre de 1788. Memorial de la Confraria dels Llauradors. El diputat Pere Niubó era vocal de la Junta de Capbrevació, però no intervingué a favor de la Confraria dels Llauradors fins a la fi de l'any 1789. *Ibid.*, R. 511, ff. 88B-92A, Lleida, 14 de desembre de 1789. Actes del Comú.

22. *Ibid.*, R. 510, ff. 101B-103B, Lleida, 21 de novembre de 1788. Actes del Comú.

23. *Ibid.*, ff. 110A-110B, Lleida, 6 de dembre de 1788. Actes del Comú. El requeriment de la Confraria dels Llauradors fou presentat pel notari Jacint Gigó, en nom dels majorals Miquels Pleian i Antoni Viladot, i el síndic de la Confraria Manuel Torres. Els regidors, però, decidiren desestimar-lo, i començar la capbrevació.

24. *Ibid.*, Capsa del segle XVIII, núm. 45, Lleida, 1789. 1789, *Cartas precarias*, m.s. i imprès sense peu d'impremta. *Ibid.*, R. 511, f. 88A, Lleida, 11 de desembre de 1789. Actes del Comú.

col·lectiu de tots els lleidatans. En conseqüència, el Comú no podia establir en aquelles terres.²⁵

Però llavors ja s'havien alienat vora 1.000 jornals. Per què els llauradors esperaren tant a contraatacar? El memorial de la Confraria dels Llauradors i el discurs del diputat Niubó donen una possible pista. Segons aquests dos documents, en virtut de la *Concordia* de 1772, el que s'ingressava pels arrendaments de les terres del Comú i les herbes del terme de Lleida servia per a pagar, a part dels deutes que el poble de Lleida admeté a la citada *Concordia*, despeses militars i de les Esquadres de Valls i endarreriments del Cadastre. Potser la Confraria temia que la Junta d'Electes perdés les seves atribucions i aleshores els regidors recuperessin la gestió dels arrendaments de les terres del patrimoni municipal i en canviessin la destinació, amb la qual cosa el poble hauria hagut de pagar uns tributs que fins aleshores s'havia estalviat.²⁶

Els regidors insistiren en el dret del Comú d'alienar el domini útil del patrimoni municipal, i acusaren els llauradors d'oposar-se a la capbreuació per l'interès de conservar impunement les terres del Comú que ells —els llauradors— havien usurpat.²⁷ Amb l'oposició dels càrrecs d'elecció popular, els regidors decidiren actuar judicialment contra els pagesos rebels que es resistien a la capbreuació.²⁸

25. *Ibid.*, ff. 89B-90B, Lleida, 14 de desembre de 1789. Actes del Comú. El diputat Pere Niubó no dubta que després de declarar la terra usurpada al patrimoni municipal s'atorga un establiment per concedir-ne al detentor el domini útil.

26. *Ibid.*, R. 510 ff. 107B-108B, Lleida, 1 de desembre de 1788. Memorial de la Confraria dels Llauradors. *Ibid.*, R. 511, ff. 88B-92A, Lleida, 14 de desembre de 1789. Actes del Comú. La Junta d'Electes era la comissió especial que administrava els ingressos per arrendaments de terres del Comú. Cal suposar que en deien així perquè es componia de persones electes per diverses corporacions: regidors, Majorals de la Confraria dels Llauradors, creditors censalistes i Gremis. BC-Reserva, Manuscrit núm. 1.174, ff. 53-54, Lleida, 11 de febrer de 1772. «Lleyda. Còpia de la Concordia de General Pacificacion», m. s.

27. APL, R. 513, ff. 170A-175A, Lleida, 2 d'abril de 1791. Esborrany de carta del Comú de Lleida al governador de Lleida Louis Blondel. *Ibid.*, R. 517, ff. 170A-175A, Lleida, sense data. Carta del Comú de Lleida al governador de Lleida Louis Blondel. El text d'aquestes dues cartes és idèntic, i la numeració dels fulls, també. Els regidors no pogueren desmentir les tesis del diputat Pere Niubó, però l'acusaren d'ésser un dels mes notoris usurpadors de terres del Comú, per bé que sense gosar donar dades concretes en públic. *Ibid.*, R. 511, ff. 92A-93B, Lleida, 18 de desembre de 1789. Actes del Comú. De fet, Niubó admeté que posseïa il·legalment 27 jornals. VIDAL, 1992, IIm, pàg. 542.

28. APL, R. 514, ff. 33B-34B, Lleida, 27 de març de 1792. Actes del Comú.

Hom admetia que encara mancava molta terra del Comú privatitzada il·legalment i sense capbrevar. Però els censos sobre les terres declarades tampoc no es pagaven prou bé,²⁹ per causa del procés judicial contrari a la capbreuació instat per la Confraria dels Lllauradors.³⁰ Pels indicis coneguts, el debat sobre la capbreuació s'acabà, i els particulars no confessaren més usurpacions de terres del Comú.

ALGUNES CONSIDERACIONS SOCIOLÒGIQUES SOBRE ELS ARRENDAMENTS DEL PATRIMONI RÚSTIC MUNICIPAL

Si, com diu Enric Vicedo, gairebé un terç de les terres del Comú alienades a títol d'establiment a la fi del segle XVII es distribuïren en lots de més de 15 jornals, cal concloure que aquesta privatització del patrimoni rústic municipal afavorí un procés de concentració de la propietat agrària.³¹ En canvi, un repartiment equitatiu (fins a un màxim de 12 jornals per pagès), com aquell que sembla que es consolidà entre 1758 i 1772 —matisat per l'exclusió dels jornalers i pagesos que no tinguessin un parell de mules—, contribueix a reforçar la posició dels propietaris mitjans.³²

L'any 1789, en capbrevar, es legalitzà la usurpació de 1.171 jornals 8'7 porques del patrimoni rústic municipal lleidatà. Aquesta superfície fou repartida entre 82 persones. 799 jornals 4'5 porques (68'22%) s'assignaren a 19 persones (23'17%), i 63 persones (76'83%) reberen 372 jornals 4'2 porques (31'78%).³³ Una seixantena de per-

29. *Ibid.*, ff. 57B-59B, Lleida, 21 de juliol de 1792. Actes del Comú.

30. *Ibid.*, R. 517, f. 67B, Lleida, 3 de juny de 1792. Esborrany d'informe del Comú de Lleida per a l'Audiència de Catalunya sobre la transformació de la Confraria dels Lllauradors en Gremi dels Pagesos.

31. Enric VICEDO RIUS, «Propietat i renda senyorial a les terres de Lleida en el marc del procés de creixement agrari (segle XVIII)», a *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Crítica, 1986, pàgs. 285-287. VICEDO RIUS, 1991, pàgs. 252-254.

32. Enric VICEDO RIUS, «Propietat, accés a la terra i distribució dels ingressos a la Lleida del segle XVII», *Recerques. Història. Economia. Cultural*, Barcelona, Curial, núm. 12, 1982, pàg. 64. VICEDO RIUS, 1986, pàg. 287. VICEDO RIUS, 1991, pàg. 154-255.

33. VIDAL, 1992, v. II., pàgs. 540, 542 i 759-770. La font d'aquesta informació és al registre de finques del patrimoni rústic municipal arrendades l'any 1789. APL, Capsa del segle XVIII núm. 45, Lleida, 1789. *Cartas precarias*, m. s. i imprès sense peu d'impremta.

sones consolidaren llurs patrimonis agraris o tot just els donaren la viabilitat econòmica suficient per a poder viure exclusivament del treball de llurs terres. Uns pocs feren el «negoci del segle». ³⁴

L'any 1746, els regidors augmentaren llurs patrimonis per apropiació directa d'algunes terres del Comú, però si la capbreuació de 1789 cercava l'enriquiment de la noblesa, es féu d'una manera molt amagada. Uns pocs mercaders reberen la part més substancial de les finques arrendades. ³⁵ Els seguiren, a distància, un grup de pagesos rics. ³⁶

D'acord amb la jurisprudència, els lots assignats a cada persona no podien superar els 12 jornals. La majoria dels llauradors declararen modestes superfícies. Eren els mercaders i uns pocs llauradors els qui haurien hagut de témer de perdre les terres que ocupaven il·legalment. ³⁷ Potser els propietaris mitjans volien impedir que gent estranya a les feines del camp assumís el control de tan grans extensions de terra. Però Enric Vicedo conclou que la major part

34. La desigualtat entre els adquirentors no afecta únicament la superfície de terra privatitzada. Segons dades del Comú, la capbreuació de 1789 donà uns ingressos, per entrades, de 615 l. 13 s. 4 d. *Ibid.*, R. 513, ff. 54A-54B, Lleida, 21 d'octubre de 1791. Actes del Comú. l'entrada que en total es pactà havia estat de 680 l. 6. Si la Junta de Capbreuació hagués respectat els preus fixats a les sessions del Comú, s'haurien hagut d'ingressar 899 l. 16 s. 3,9 d. Com més terra adquiria algú, més rebaixada en pagava la factura. D'una rebaiixa segura de 143 l. 18 s. 4,6 d., els mercaders se n'estalviaren 92 l. 4 s. 5,6 d. (64'07%). D'altra banda, la legalització de les usurpacions comeses no es reflecteix en un augment de la propietat rústica inscrita al Cadastre Reial. VIDAL, 1992, II, pàgs. 542-543, 605-607 i 786-792.

35. 507 jornals 11 porques (43'35%) per a 6 persones (7'32%). VIDAL, 1992, II, pàgs. 540, 542, 605 i 607. Val a dir que 2 d'aquests 6 individus combinen l'agricultura amb les activitats mercantils.

36. 220 jornals 9 porques (18'84) per a 9 persones (10,97%). VIDAL, 1992, II, pàgs. 540, 542 i 606.

37. Els principals adquirentors de terres del Comú no protestaren. De les 39 persones que signaren el Memorial de la Confraria dels Llauradors, solament 5 persones (6'10%) coincideixen en nom i cognom amb alguna de les 82 persones (100%) que consten a la capbreuació de 1789, i reberen 87 jornals 2 porques (7,44%). VIDAL, 1992, II, pàgs. 767-770. Què ha passat? Per què coincideixen els percentatges de persones i superfícies? Senzillament, que Jaume Lamarca, el concessionari de la venda de la sal, i, a més, soci de la Confraria, no era avisat, i va cometre l'equivocació de signar, amb greu perill per als seus 50 jornals 4'5 porques (4'37%) i per a la seva exclusiva. De seguida se'n desdigué. APL, R. 510, ff. 107B-108B, Lleida, 1 de desembre de 1788. Memorial de la Confraria dels Llauradors. *Ibid.*, ff. 106B i 109A-109B, Lleida, 1 de desembre de 1788. Actes del Comú.

dels burgesos lleidatans tenien orígens pagesos: havien prosperat amb una hisenda familiar mitjana o extensa i aprofitaven els excedents acumulats per a comerciar amb cereals, o per a optar a arrendaments de drets feudals.³⁸ L'any 1789 hi havia en joc la continuïtat d'una classe pagesa propietària o la consolidació d'uns pocs propietaris hegemònics que haurien adquirit, de triomfar com triomfaren, una posició excel·lent per condicionar decisivament les vides i les hisendes dels propietaris més modestos.³⁹ Els pagesos podien pensar que, com l'any 1746, els regidors establirien algunes persones a terres del Comú que, amb permís de la corporació municipal o sense ell, ja eren ocupades. Que els mercaders⁴⁰ i alguns individus significats de la Confraria⁴¹ rebessin molta terra en la privatització del patrimoni rústic municipal de 1789 hauria pogut ésser el motiu d'irritació per als pagesos modestos i mitjans. La Confraria dels Llauradors no era una institució elitista. Tothom que tingués una petita peça de terra podia associar-s'hi.⁴² Segons les fonts oficials, els hisendats més importants confessaren sense dificultats les finques que havien usurpat al patrimoni del Comú, segurs que no les

38. VICEDO RIUS, 1991, pàgs. 194-202.

39. La llista dels beneficiaris principals de la capbreuació de 1789 llueu alguns dels homes més influents de la ciutat d'entre els mancats de privilegis de noblesa: Antoni Corts i Jaume Boer, mercaders que fan grans fortunes amb la venda de cereals, Joan Mensa, venedor de teixits, Antoni Prous, desafiant destructor dels camins ramaders, Jaume Lamarca, concessionari de la venda de la sal, Pere Niubó, llaurador que es manifestà contrari a la capbreuació i arrambà tot el que pogué, Ignasi Roig, concessionari de les botigues del peix salat, Blai Claver, el rival de Prous pel control de les carrerades, i Antoni Mur, el qui encerclà amb tancat terres del Comú amb total impunitat. VIDAL, 1992, II, pàg. 542.

40. VIDAL, II, pàgs. 542, 605 i 607. Ofereixo la llista dels mercaders que reberen les terres del patrimoni municipal arran de la capbreuació de 1789: Antoni Corts, 171 jornals 4'5 porques, Joan Mensa, 102 jornals 10 porques, Jaume Boer, 82 jornals 6 porques, Antoni Prous (figura com a llaurador), 78 jornals 2 porques, Jaume Lamarca (soci de la Confraria dels Llauradors), 50 jornals 4'5 porques, i Ignasi Roig, 22 jornals 8 porques.

41. VIDAL, 1992, II, pàgs. 542 i 606. Els llauradors que adquiriren terres del Comú l'any 1789: Mateu Dolader, 35 jornals 3 porques, Antoni Granyena, 34 jornals 2 porques, Andreu Niubó, 27 jornals 8 porques, Pere Niubó, 27 jornals, Josep Montsó, 25 jornals 3 porques, Joan Vilella, 19 jornals 4 porques, Blai Claver, 19 jornals 1 porca, Antoni Mur, 17 jornals 6 porques, i Jeroni Arquers, 15 jornals 6 porques.

42. APL, R. 517, ff. 66B-67A, Lleida, 3 de juny de 1792. Esborrany d'informe del Comú de Lleida per a l'Audiència de Catalunya sobre la transformació de la Confraria dels Llauradors en Gremi dels Pagesos.

perdrien.⁴³ Els pagesos modestos i els jornalers haurien pogut sentir-se estafats, però, mancats de tradició organitzativa pròpia, hagueren de canalitzar llur malestar a través dels dirigents de la Confraria,⁴⁴ alguns dels més significats socis de la qual⁴⁵ consten com a usurpadors notoris contra el patrimoni rústic municipal a la capbreuació de 1789. Reobert el debat, els càrrecs municipals d'elecció popular⁴⁶ i els dirigents de la Confraria intercediren per cancel·lar

43. *Ibid.*, R. 510, ff. 110A-110B, Lleida, de 6 de desembre de 1788. Actes del Comú. Caldria preguntar-se per què els regidors permeteren la impunitat dels més notoris *squatters*, després d'acusar els signataris del Memorial de la Confraria dels Llauradors d'usurpar el patrimoni rústic municipal. No n'hi havia un pam de net.

44. LLADONOSA VALL-LLEBRERA, 1989, pàgs. 213 i 245.

45. APL, Manuscrits diversos, núm. 14, ff. 48A-52A, Lleida, 18 de juliol de 1779. *Ibid.*, f. 88B, Lleida, 22 de febrer de 1787. *Ibid.*, f. 109A, Lleida, setembre de 1788 (no consta el dia). *Ibid.*, ff. 109A-110A, Lleida, 15 de setembre de 1789. *Ibid.*, f. 110A, Lleida, sense data (entre el 8 de setembre de 1790 i el 21 de novembre del mateix any). *Ibid.*, ff. 111A-111B, Lleida, 21 de novembre de 1790. *Ibid.*, ff. 113A-114A, Lleida, 9 de setembre de 1792. *Ibid.*, ff. 114B-115A, Lleida, 18 de setembre de 1792. *Ibid.*, ff. 116B-117B, Lleida, 21 de setembre de 1794. *Ibid.*, ff. 118A-118B, Lleida, 19 d'octubre de 1794. *Ibid.*, ff. 123A-123B, Lleida, 25 de setembre de 1796. *Ibid.*, ff. 128A-128B, Lleida, 23 de desembre de 1798. *Ibid.*, f. 131A, Lleida, 17 de gener de 1801. *Ibid.*, f. 131B, Lleida, 5 de desembre de 1802. *Ibid.*, f. 132A, Lleida, 24 d'abril de 1803. *Ibid.*, f. 132B, Lleida, 19 de maig de 1905. *Ibid.*, f. 133A, Lleida, 3 de juny de 1805. *Ibid.*, ff. 133B, Lleida, 24 de maig de 1807. *Ibid.*, f. 134A, Lleida, 14 de juny de 1807. Llibre de la Confraria dels Llauradors, m. s. Vegeu aquesta llista de càrrecs de la Confraria dels Llauradors entre els beneficiaris de la capbreuació de 1789: Jeroni Arquers (conseller, 1792-1794), Blai Claver (prohom per Sant Llorenç, 1779), Antoni Granyena (conseller, 1779, 1787), Jaume Lamarca (conseller, 1788, 1800-1802, 1807, vocal suplent de la Junta de Sequiatge, 1789, 1798-1805, majoral, 1792-1794, 1805-1807, vocal titular de la junta de Sequiatge, 1803-1805), Andreu Niubó (conseller per Santa Maria Magdalena, 1788, infermer, 1790), Pere Niubó (vocal titular de la Junta de Sequiatge, 1789-1798, 1801-1807, majoral, 1790-1792, síndic, 1792-1794, conseller, 1802-1807, vocal suplent de la Junta de Sequiatge, 1803-1805), Joan Vilella (conseller, 1790-1792). Com podeu veure, la majoria d'aquests homes accediren a responsabilitats de govern dins la Confraria després de 1789. La capbreuació de 1789 marca la incorporació al govern de la Confraria dels més tardans usurpadors del patrimoni rústic municipal.

46. Alguns dels usurpadors de terres del Comú foren elegits per a representar el poble des dels nous càrrecs d'elecció popular: Joan Mensa (diputat, 1785-1787, 1791-1793), Jaume Boer (diputat, 1789-1790) i el seu fill Josep Boer (síndic personer, 1795-1796), Jaume Lamarca (diputat, 1792-1794, 1799-1801), i Pere Niubó (diputat, 1788-1790, 1795-1797). Assenyalar igualment Josep Corts (síndic personer, 1797-1798), fill d'Antoni Corts. VIDAL, 1992, II, pàgs. 833-834.

les diligències de la capbrevació, i *oblidar* les terres del Comú usurpades i encara no capbrevades,⁴⁷ potser amb la intenció de contenir el malcontentament dels confreres més humils.

XAVIER VIDAL
(Llicenciat per l'Estudi General de Lleida)

47. APL, R. 511, ff. 88B-92A, Lleida, 14 de desembre de 1789. *Ibid.*, R. 514, ff. 33B-34B, Lleida, 27 de març de 1792. Actes del Comú.

RAMON ARNABAT, Presentació	5
JESÚS MILLÁN, Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim (1714-1808): cap a una integració de les actituds i les trajectòries socials	7
ENRIC TELLO I ARAGAY, Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim a Catalunya (1717-1808): noves aportacions i línies de recerca	37
JOAQUIM ALBAREDA I SALVADÓ, L'alçament dels Carrasclets contra Felip V	63
JAUME SANTALÓ I PEIX, L'avalot de les quintes de 1773, un exemple de resistència popular	81
RAMON ARNABAT MATA, Protesta i resistència antisenyorial al Penedès (1758-1808)	93
JOSEP FORNS I BARDAJÍ, La conflictivitat entre el Capítol de la catedral de Lleida i els pagesos d'Almenar (Segrià) (1741-1832)	111
VALENTÍ GUAL VILÀ, Poblet i Vimbodí. El plet continu	123
MÒNICA BOSCH, ROSA CONGOST I PERE GIFRÉ, Els «bans». La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya	137
M. ÀNGELS SANLLEHY I SABI, Usos comunals i tancament de terres durant la crisi de l'Antic Règim a la Val d'Aran	157
XAVIER VIDAL, L'enfrontament polític a l'entorn de la privatització del patrimoni rústic municipal a Lleida al segle XVIII ..	171

AM

9 788478 268757

17627